Šrůtka, Jan

Rozvoj hmotné a kulturní úrovně pracujících v Brněnském kraji (léta 1954-1958)

In: Šrůtka, Jan. *O rozvoji životní úrovně pracujících za socialismu : (se zvláštním zřením k Brněnskému kraji v letech 1954-1958) : studie.* Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 31-117

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/119478
Access Date: 09. 12. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Druhá kapitola

ROZVOJ HMOTNÉ A KULTURNÍ ÚROVNĚ PRACUJÍCÍCH V BRNĚNSKÉM KRAJI (léta 1954—1958)

1. Všeobecné údaje o Brněnském kraji

Dříve než přikročíme k podrobnému rozboru jednotlivých nejdůležitějších ukazatelů, s jejichž pomocí bychom osvětlili otázku stavu a růstu životní úrovně obyvatelstva Brněnského kraje, uvedeme si některé všeobecné údaje týkající se zkoumaného kraje.

Brněnský kraj má rozlohu 743 254 ha. Touto rozlohou je na čtvrtém místě mezi českými kraji a na osmém místě v republice. Toto území obývalo k 1. I. 1959 celkem 1,010.903 obyvatel. V tomto směru se kraj zařadil na druhé místo jak v českých krajích, tak i v celé republice. Hustota obyvatel na 1 km^2 činí 136 osob. Je to po Ostravském kraji (mimo ÚNV Praha a ÚNV Bratislava) největší hustota.

Brněnský kraj přispívá význačným podílem do hospodářství ČSSR, poněvadž patří mezi nejprůmyslovější oblasti státu. Průmysl je soustředěn z velké části na území města Brna a jeho blízkého okolí. Brno samo je počtem obyvatel na druhém místě ve státě. Jako třetí největší průmyslová oblast státu má Brněnský kraj důležitou strojírenskou výrobu. Zhruba jedna čtvrtina průmyslové výroby patří lehkému průmyslu.

Strojírenská výroba v kraji je jednou ze základen socialistické industrializace ČSSR. Je zaměřena na základní těžké obory. Těžké stroje, mostní konstrukce, zařízení pro hutní a báňský průmysl, těžké obráběcí stroje, traktory, ložiska a turbiny velkých rozměrů nacházejí své uplatnění nejen v ČSSR, ale i v celé řadě dalších států.

V lehkém průmyslu je vedoucím odvětvím textilní výroba. Známé vlnařství a pletárenství činí z Brna největší textilní středisko republiky. V severní části kraje je řada dalších specializovaných textilních středisek. Přestože došlo v textilním průmyslu Brna k restrinkci, objem jeho výroby se zvýšil. Ani mimořádný růst strojírenství neoslabil význam textilní výroby.

Z hlediska celostátního má Brněnský kraj tradiční průmysl na zpracování dřeva, známé nábytkářství a výrobu dřevěných obalů. Neméně důležitý pro rozvoj národního hospodářství je stavební průmysl kraje s výrobou cementu a cihel v Brně, stavební keramiky v Poštorné a technické keramiky ve Velkých Opatovicích, Znojmě a jinde. Příznivé perspektivy má potravinářský průmysl.

Brněnský kraj má i poměrně rozsáhlou a intenzivní zemědělskou výrobu. Podílem orné půdy z celkové zemědělské plochy je na prvním místě ve státě. Zemědělská výroba je mnohostranná. V obilnářství převažuje pěstování krmného ječmene ve střední a východní části kraje. Osevy kukuřice se rozšiřují v úvalu Svitavy a Svratky. Pěstování cukrovky je tradiční v okresech východní části kraje. V ostatních okresech jsou poměrně rozšířeny krmné okopaniny. V pěstování zeleniny je Brněnský kraj na třetím místě v ČSSR. Jihomoravské zelinářství a zelinářství v nejbližším okolí Brna se vyrovná svými výnosy středočeskému. Také jihomoravská vinařská oblast má celostátní význam.

Podíl kraje v hospodářství ČSSR v základních ukazatelích nám ukazuje tato tabulka (rok 1955):

Ukazatel	Podíl kraje na celostátním objemu (v %)
— počet obyvatel	7,55
— rozloha	5,81
— počet pracovníků v průmyslu	7,61
— hrubá výroba v průmyslu	6,98
— výměra zemědělské půdy	6,69
— výměry lesní půdy	4,77

Z toho je vidět, že průmyslová intenzita je zhruba na průměru ČSSR. Zemědělská půda zaujímá relativně větší plochu, než odpovídá podílu celkové výroby. U lesní půdy je tomu naopak. Tyto skutečnosti charakterizují kraj Brněnský jako průmyslový s významnou složkou zemědělské výroby.

Průmysl:

V průmyslu bylo v kraji k 1. I. 1956 zaměstnáno 132 718 osob. Z toho největší část (48,1 %) pracovníků v průmyslu byla činna ve strojírenství. Zastoupení jednotlivých průmyslových odvětví je velmi nerovnoměrné. Proto nelze kupř. plně uspokojit nabídku ženských pracovních sil.

Rozmístnění průmyslu v Brněnském kraji je rovněž velmi nerovnoměrné. Převážná část průmyslu je soustředěna do města Brna a přilehlých okresů, tj. Brno-venkov, Rosice a Blansko. To způsobuje mimo jiné značnou dojížďku do zaměstnání, především do uvedených míst. Podle hrubých zjištění dojíždí do zaměstnání kolem 52 000 osob, z toho do okresu Brno téměř 37 000 osob, do okresu Blansko přes 4000 osob a do okresu Rosice přes 1000 osob. V těchto údajích je samozřejmě zahrnuta dojížďka do všech zaměstnání, avšak dojížďka do průmyslu zaujímá daleko největší podíl. S otázkou dojížďky do zaměstnání souvisí i plné využití základních fondů, protože dojížďka je brzdou při zavádění druhých a třetích směn.

Brněnský kraj je po ukončení odsunu Němců trvale krajem vystěhovaleckým. Příčiny úbytku, přes růst průmyslu, nutno hledat v odlivu z pohraničních oblastí kraje a dále v tom, že na industrializaci se podílela jen část kraje, která přitahovala další část přírůstku. Vystěhovalectví probíhá v oblasti populačně celkem velmi aktivní. Dlouhodobě by nakonec nutně oslabilo i tohoto demografického činitele. Bude nutné provést rozbor investiční výstavby z hlediska územního i z hlediska pracovníků.

Zemědělství:

Další významnou složkou v hospodářství kraje je zemědělství, ve kterém je trvale činných přes 120 tisíc osob (k 1. I. 1956). Zemědělství má v kraji vcelku příznivé terénní a etnografické podmínky. Celková plocha kraje se rozprostírá ve čtyřech výškových pásmech, která probíhají takto (vyjádřeno v procentech):

100—200 m nad mořem	14,94 %,
200—400 m nad mořem	50,49 %,
400—600 m nad mořem	31,17 %,
600—800 m nad mořem	3,40 %.

Půdní podmínky jsou většinou dobré. Z hlediska půdních odrůd můžeme konstatovat převahu lehkých půd v západní polovině kraje, střed a jih má většinu půd středních, půdy těžké jsou ponejvíce na východě kraje v okresech Slavkov, Vyškov, částečně i Bučovice a Hustopeče.

Převážná část zemědělských ploch níže položených na jihu kraje — v okresech Břeclav, Židlochovice, Mikulov a východní Znojemsko — má průměrné roční teploty kolem 9 °C. Střed území, tj. okresy Moravský Krumlov, Brno, Slavkov, Bučovice, má průměrné teploty 8 °C a v okresech na východě a hlavně na severu klesají teploty na 7 °C a na menší části území i pod 7° C.

Jižní část kraje je suchá, ve středu stoupají průměrné roční srážky na 550—600 mm a na severu 600—700 mm, ojediněle i nad 700 mm.

Rozvoj zemědělské výroby je závislý jednak na specializaci výroby se zřetelem k využití přírodních a klimatických podmínek v jednotlivých oblastech kraje, jednak na zlepšení technických i přírodních podmínek (mechanizace zemědělské výroby; odvodnění, zavodnění, zlepšení obsahu živin v půdě, ale také na celkové organizaci zemědělské výroby s přihlédnutím ke stavu pracovních sil trvale činných v zemědělství). Velmi důležité jsou vodohospodářské poměry, zvláště v jižní části kraje.

Územní problematika:

Pokud jde o územní rozložení základních výrobních sil, možno kraj rozdělit na několik územních celků s vlastní specifickou problematikou.

a) Brněnská průmyslová aglomerace

Tato aglomerace zahrnuje zhruba území okresů Brno-město, Brno-venkov, Rosice a Blansko. Toto průmyslové centrum má svou dlouholetou tradici. Využívá své centrální polohy na území republiky a na hlavní železniční trati. Dříve — ještě za první republiky — převažoval textilní průmysl, nyní převažuje průmysl strojírenský. Na území je soustředěna převážná část průmyslu Brněnského kraje. Z celkového počtu pracovníků v průmyslu připadá v kraji na tuto aglomeraci plných 70 %. Brněnská aglomerace je charakteristická vysokým procentem strojírenství v Brně a Blansku a uhelnou základnou rosicko-oslavanskou. Ve strojírenské výrobě je zaměstnáno přes 60 % pracovníků průmyslu v brněnské aglomeraci. Na druhém místě je spotřební průmysl, především textilní, s podílem 17,7 % pracovníků. Strojírenský a textilní průmysl vlnařský nemá v kraji surovinovou základnu. Dobrou surovinovou základnu má průmysl stavební, a to v cihelnách, vápenkách a v lomech na kámen.

Pokud jde o zajištění průmyslu vodou, elektrickou energií a dopravou, je zde různá situace. Zásobení průmyslu užitkovou vodou je celkem vyhovující. V Brně však čerpají průmyslové závody i z městského vodovodu na pitnou vodu. Při rozšiřování průmyslu je proto nutno zajistit dostatek pitné vody pro nové sídliště, která jsou předpokladem pro další příznivý rozvoj brněnského průmyslu. Problémem však zůstává zásobování oslavanské elektrárny užitkovou vodou.

Pokud jde o zásobování elektrickou energií, je kraj plně saturován. Provoz největší parní elektrárny v Oslavanech je zajišťován místním uhlím, v budoucnu se počítá s využíváním zemního plynu. Z hlediska energetického jsou tedy v této aglomeraci podmínky pro rozvoj průmyslu příznivé.

Vážný je problém dopravy. Je to v prvé řadě neuspokojivý stav brněnského železničního uzlu, s jehož řešením je spojena i otázka silniční dopravy. Nedostatky se projevují v přetíženosti jak nákladního, tak i osobního nádraží. K tomu přistupuje organizační roztříštěnost, která vede k nehospodárnosti. Problémem je dále osobní doprava ve směru Brno—Adamov—Blansko, do jisté míry i Brno—Rosice a Brno—Kuřim. V silniční dopravě je to otázka účelného spojení dopravy od západu k východu a od severu k jihu přes Brno. K tomu přistupují některé problémy silničního spojení z Brna do Adamova a dále do Blanska, které je velmi nedostatečné. V perspektivním plánu spojení Dunaje s Odrou je nezbytně třeba počítat s přípojkou do Brna.

Problematiku brněnské průmyslové aglomerace lze shrnout takto: Jde o zajištění pracovních sil, hlavně jejich kvalifikace, a dále o zajištění prostorů k rozšíření existujících závodů a pro zřizování nových, jakož i o zajištění potřebných zdrojů, zvláště elektrické energie, vody a dopravy.

b) Jižní Morava

Oblast jižní Moravy je vymezena zhruba územím okresů Židlochovice, Moravský Krumlov, Znojmo, Mikulov, Břeclav a Hustopeče. Půdní poměry zde vytvářejí příznivé podmínky pro zemědělskou výrobu. V oblasti jižní Moravy je soustředěno více než 45 % veškeré zemědělské půdy v kraji. Poměrně vysoký průměr roční teploty (9 °C) vytváří podmínky pro pěstování teplomilných rostlin. Průměrné roční srážky jsou však nízké. Jižní Morava má nedostatek vody hlavně v obdobích, kdy je jí potřeba. Na druhé straně však značné plochy zemědělské půdy jsou znehodnocovány mokřinami a inundacemi. Hlavním problémem je tedy úprava vodohospodářských poměrů, aby mohlo býti v plné míře využito příznivých půdních poměrů a slunečního tepla.

Jde konkrétně o tyto otázky:

— o omezení inundace vodních toků;
— o rekultivaci zamokřených pozemků;
— o rozšíření závlahového hospodářství;
— o rozšíření vodních ploch z hlediska zlepšení klimatických podmínek a vodního režimu v půdě.

Největší inundované plochy jsou v povodí řeky Dyje. Nelze však přehlížet inundované plochy v povodí ostatních řek, např. Jihlavky a Svratky. Povodně způsobují nejen velké hmotné škody na zemědělských hodnotách, nýbrž nepříznivě ovlivňují i horizont podzemních vod v údolí těchto řek. Povodněmi způsobené zamokření pozemků má nepoměrně déle trvající účinek než přímé škody z povodně. Omezení inundace vytvoří předpoklad pro:

a) rozšíření orné půdy,
b) zlepšení travního porostu,
c) zajištění vyšších sklizní trvalých luk,
d) zajištění lepší mechanizační přístupnosti dosud inundovaných pozemků.

Je proto nutné pokládat odstranění inundovaných ploch za prvořadý úkol, který je třeba řešit nejen v rámci kraje, nýbrž v celém povodí jednotlivých řek.

S tím úzce souvisí problém zamokřených pozemků. Podle údajů KNV dosahuje výměra zamokřených pozemků v kraji asi 18 000 ha, při čemž je nejvíc zamokřených pozemků na jižní Moravě. Škoda způsobená zemědělství zamokřením pozemků se odhaduje na 11 miliónů Kčs ročně. Je proto odvodnění zamokřených pozemků velmi naléhavým úkolem i předpokladem pro zvýšení zemědělské výroby. Dosavadní meliorační stavby byly vybudovány za první republiky, nejvíce kolem roku 1930. Poněvadž většina provedených melioračních zařízení nebyla řádně udržována, je jejich dnešní stav velmi špatný.

Na druhé straně potřebuje jižní Morava pro zemědělskou výrobu závlahu všude tam, kde půda trpí velkým suchem. Dosud provedené zemědělské závlahy jsou nepatrné. V budoucnu bude však třeba vybudovat komplexní závlahy v kombinaci s odvodněním. Vyloučíme-li v suché oblasti jižní Moravy závlahy takových půd, které nemají příznivé ekonomické podmínky, bude třeba podle úředních odhadů asi 110 000 ha závlah.

Pro zlepšení klimatických podmínek a vodního režimu v půdě je třeba obnovit vodní plochy zakládáním rybníků, v minulosti lehkomyslně zrušených. Pochopitelně je třeba přihlížet i k potřebám zemědělské výroby. Rybníky v suchých oblastech jižní Moravy podstatně přispějí svými půdními plochami k zlepšení vodohospodářských poměrů a zlepší klimatické poměry, tj. zavlhčí ovzduší a zregulují teplotu.

S rozvojem zemědělské produkce na jižní Moravě je spjat i rozvoj potravinářského průmyslu. V potravinářském průmyslu v celém Brněnském kraji je zaměstnáno přes 13 000 pracovníků, z toho plná jedna třetina na jižní Moravě. Hlavní složku potravinářského průmyslu na jižní Moravě tvoří konzervárenský průmysl; dále jsou to cukrovary a vinařské závody. Konzervárenský průmysl má však celou řadu vážných nedostatků. Výroba je roztříštěna do značného počtu malých závodů a provozoven. V dosavadní síti výroben převzatých z minulosti není ovšem řešena otázka rozmístění se zřetelem k surovinové základně nebo k odbytovým střediskům. Strojové zařízení je většinou zastaralé, skladovací prostory pro polotovary jsou nedostatečné.

Jižní Morava je kromě toho i významným činitelem v průmyslu stavebních hmot. Na okrese znojemském a břeclavském jsou důležitá naleziště keramických jílů, jejichž význam přesahuje rámec kraje.

c) Ostatní části kraje

Ostatní části kraje lze rozdělit na
— severní oblast, kterou zhruba tvoří okresy Boskovice, Moravská Třebová a Svitavy.
— východní oblast vymezenou okresy Vyškov, Slavkov a Bučovice,
— západní oblast vymezenou okresy Velká Bíteš, Tišnov a Bystřice n. P.

Severní oblast se stále více zapojuje k průmyslové aglomeraci brněnské. Jde o oblast, která má po brněnské aglomeraci největší průmyslovou intenzitu

(Boskovice 15,5 %, Moravská Třebová 13,57 % a Svitavy 16,61 %). Průmysl je však soustředěn jen do několika málo středisek. V okrese boskovickém jsou to města Boskovice a Letovice, v okrese moravskotřebovském Moravská Třebová, Jevíčko a Velké Opatovice, v okrese svitavském Svitavy a Brněnec.

Boskovický průmysl zaměstnává hlavně pracovní síly z Drahanské vysočiny. Drahanská vysočina je hospodářsky slabou oblastí. Bývalo to významné centrum domácké práce (sítaři, pletaři a krejčí). Zavedením vhodné průmyslové výroby by se vyřešil problém volných pracovních sil, využilo by se jejich zručnosti a pracovní zkušenosti a omezilo by se namáhavé dojíždění do vzdálených míst do zaměstnání. Uprostřed okresu jsou vhodné půdní poměry pro zemědělskou výrobu. Východní a západní část okresu je pokryta horskými půdami.

V okrese Moravská Třebová je nejúrodnější ta část, která přiléhá k okresu Boskovice. Problémem okresu je spojení s ostatním krajem.

Okres Svitavy má půdu méně úrodnou, chudou na vodu a na rostlinné živiny.

Celkově možno severní oblast charakterizovat jako oblast s poměrně silnou průmyslovou intenzitou, při čemž pro efektivnější využití pracovních sil bude vhodné uvažovat o účelné doplňkové výrobě. Z hlediska zemědělské výroby jsou v této oblasti půdní poměry dosti chudé. Louky jsou dobré a dávají možnost rozvoje živočišné výroby. Zvláštní význam oblasti tkví v tom, že je pro své podzemní vodní rezervy bohatým zdrojem pro průmyslovou aglomeraci brněnskou.

Východní oblast je převážně zemědělská a celkem úrodná. Převažujícím typem zemědělské výroby je řepařství. Charakteristika jednotlivých okresů:

Okres Vyškov je tvořen zčásti rovinatým a mírně zvlněným úvalem vyškovským (část východní a jižní) a zčásti Drahanskou vysočinou, která tvoří jeho severní a západní část. Část východní a jižní je úrodná, půdy jsou dobře zásobeny humusem a živinami. Úrodná oblast Hané je však ohrožena neustálým vysycháním. Drahanská vysočina v oblasti severně od vyškovského úvalu je pokryta chudými půdami a rozsáhlými komplexy lesů, převážně jehličnatých. Severní část okresu má předpoklady pro potravinářství a živočišnou výrobu. Průmyslová intenzita je nízká. Nejvýznačnější průmysl je spotřební. Tradiční, bohatě fundovaný surovinami je průmysl na zpracování dřeva.

Okres Bučovice je zemědělský. Severní a střední část okresu je tvořena vyškovským úvalem a částí Litenčických vrchů, jižní část je tvořena Ždánským lesem. Půdní poměry jsou pro zemědělskou výrobu vesměs příznivé. Vážným problémem je však stále ubývající obsah humusu v půdě. Je to způsobeno okolností, že technické plodiny jsou v osevní ploše zastoupeny příliš vysokým procentem. Dalším problémem jsou špatné vodohospodářské poměry. Pokud jde o průmysl, převládá ze 78 % průmysl spotřební — na zpracování dřeva. Je to průmysl tradiční, i když nemá v okrese surovinovou základnu.

Slavkovský okres je téměř výlučně zemědělský. Průmyslová intenzita je nepatrná. V převážné části okresu jsou úrodné zemědělské půdy, které jsou plně využity. Jižní část okresu zasahuje do teplé jihomoravské oblasti; jsou zde i podmínky pro zakládání vinohradů. I v tomto okrese lze pozorovat klesající obsah humusu v půdě. Z průmyslu zasluhuje zmínky tepelná elektrárna ve Slavkově, odebírající palivo z rosicko-oslavanské pánve.

Západní oblast je vcelku zemědělská, avšak chudá a s málo zastoupeným průmyslem. Průmyslová intenzita se pohybuje od 5 % do 7,5 %.

Převážná část okresu Velká Bíteš má chudé půdy, které trpí nedostatkem, vody, humusu i rostlinných živin, takže vyžadují důkladné chemické meliorace.

Pouze jižní část okresu má dobré a hluboké hlinité půdy. Průmysl je soustředěn v Náměšti n. O. a ve Velké Bíteši, kde jsou pro něj i předpoklady dalšího rozvoje.

Převážná část okresu Tišnov má již skoro hornatý reliéf s chudšími půdami vesměs lehčího rázu, převážně mělkými až středně hlubokými, vysychavými, s nedostatkem humusu a minerálních živin. Pokud jde o průmysl, převažuje ze 47 % průmysl spotřební. Za zmínku stojí, že v okrese je jediná výroba vápencových štěrků a drti v kraji. Zdroje vápence nejsou až na okolí Čebína racionálně využitelné. Totéž platí o dalších nerostných surovinách. Problémem je doprava a nadbytek ženských pracovních sil.

Bystřice n. P. je chudý okres. Asi na 80 % okresu jsou horské půdy lehčího rázu s větším nebo menším obsahem štěrku. Mělkost půdních profilů způsobuje nedostatek vody, takže půda je značně vysychavá. Vyžaduje značné dávky umělých hnojiv vápenatých, fosforečných, dusíkatých a místy i mírné dávky draslа. V průmyslu je zaměstnáno poměrně málo pracovníků. Převládá spotřební průmysl. Problémem je trvalý odliv obyvatelstva.

*

Geografické podmínky a jejich využití, hustota obyvatelstva, dále rozsah, rozvoj a rozvrstvení průmyslu, jakož i úroveň zemědělské výroby se nakonec promítají v osobních důchodech jako podstatné složky hmotné i kulturní úrovně obyvatel kraje. Rozborem jednotlivých nejdůležitějších ukazatelů životní úrovně s přihlédnutím k uvedeným činitelům lze zjistit, do jaké míry je životní úroveň pracujících ovlivňována stavem i rozvojem ekonomiky a využitím přírodních zdrojů a podmínek kraje. Ve vývoji socialistické společnosti může totiž docházet — a také skutečně dochází — k tomu, že na výši životní úrovně obyvatel daného kraje má podíl celé národní hospodářství, tedy i část výsledků hospodaření jiných krajů, nebo naopak. Tím se nikterak nedotýkáme té skutečnosti, že hospodářství kraje je nedílnou součástí národního hospodářství celého státu, z čehož již plyne vzájemné sepjetí zájmů i prospěchu. V zájmu podpory rychlejšího rozvoje zaostalých oblastí nebo krajů nebo v zájmu rozvoje některého průmyslového odvětví se však může stát, že některé kraje nebo odvětví jsou dotovány po jistou dobu poněkud více. To se pochopitelně projevuje i v poměrně rychlejším tempu růstu životní úrovně, hlavně její hmotné nebo i kulturní složky kraje nebo oblasti s preferovaným průmyslem.

Tyto skutečnosti jsou zvlášť důležité při porovnávání životní úrovně jednoho kraje s ostatním územím, popřípadě s průměry českých krajů; to budeme provádět ve IV. kapitole. Osvětlením podmínek i důsledků této konkrétní hospodářské politiky státu tudíž získáváme podklady pro rozbor vývoje životní úrovně pracujících nejen ve sledovaném kraji, nýbrž i v celém státě.

2. Národní důchod

a) Národní důchod — základní ukazatel životní úrovně

V socialistické společnosti patří celý národní důchod pracujícím jako celku. Výrobní prostředky jsou zespolečenštěny, není proto třídy nebo vrstvy lidí, které by odčerpávaly část národního důchodu bezpracně. Z toho, že národní důchod patří všem, plyne, že ho nelze rozdělit jen pracujícím v hmotné výrobě, nýbrž i mezi ty pracující, kteří sice nejsou činni při tvorbě národního důchodu, jejichž činnost je však společensky nutná a užitečná. Pracující v továrnách, ve stavebnictví nebo v dopravě, horníci v dolech a rolníci, kteří všichni bezprostředně

vytvářejí hmotné bohatství společnosti, nepochybují ani minutu, že činnost lékaře, který je v nemoci léčí, nebo výkon učitele vychovávajícího děti je nezbytně nutný a užitečný.

Společnost si musí vytvářet předpoklady pro růst národního důchodu a pro zvyšování národního bohatství. S ohledem na současnou mezinárodní situaci musí socialistická společnost dbát o obranu státu a věnovat na jeho bezpečnost potřebné prostředky. A konečně, aby bylo plynulé zásobování obyvatelstva a výroby, jakož i pro případy různých mimořádných událostí musí se vytvářet rezervní fond.

Základní ekonomický zákon socialismu hovoří o „zabezpečování maximálního uspokojování neustále rostoucích materiálních a kulturních potřeb celé společnosti nepřetržitým růstem a zdokonalováním socialistické výroby na základě nejvyšší techniky." Z toho je vidět, že mezi tímto zákonem, národním důchodem a růstem

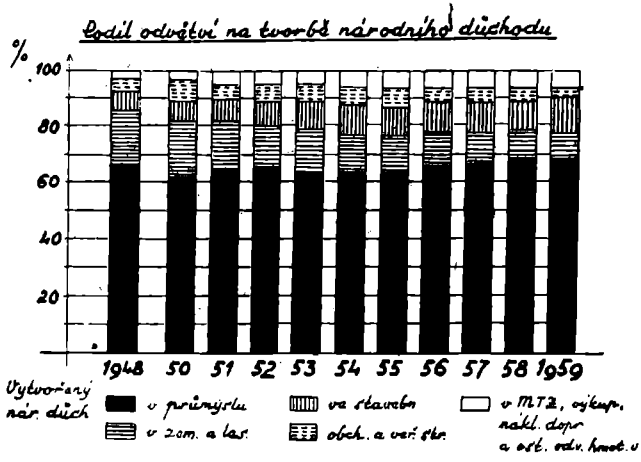

životní úrovně je přímá souvislost. Prosazuje-li se základní ekonomický zákon, upevňuje se a sílí socialistické zřízení, rozvíjí se výroba i národní důchod. A růst národního důchodu je předpokladem rozvoje životní úrovně pracujících. Je tedy národní důchod za socialismu z á k l a d n í m, ukazatelem životní úrovně. Přímo z něho však nemůžeme vyčíst bližší údaje o spotřebě hmotných statků apod. Obsahuje však tyto údaje v souhrnu, je tedy ukazatelem komplexním; jsou v něm obsaženy všechny složky hmotných a kulturních potřeb obyvatelstva. K bližšímu osvětlení jednotlivých stránek hmotné a kulturní složky životní úrovně pracujících volíme proto celou řadu ukazatelů, kteří na národní důchod přímo navazují nebo, lépe řečeno, z něho vyvěrají.

Uvedeme si napřed, jak rostl národní důchod v ČSSR. (Tabulka 1a.) V posledních 10 letech vzrostl národní důchod více než dvojnásobně, při čemž celkové tempo je stále ovlivňováno průmyslem, který má převážný vliv i na tvorbu a růst národního důchodu vůbec. Je důležitým poznatkem, že zemědělství řadu let přešlapuje na místě. Na druhé straně je třeba s uspokojením sledovat, jakým tempem se dostává naše stavebnictví na vysokou úroveň, třebaže má dosud stále jisté nedostatky i potíže. Nelze ani přehlížet ostatní odvětví hmotné výroby, jako je nákladní doprava, spoje obsluhující výrobu, materiálně-technické zásobování,

výkup, obchod, veřejné stravování atd., i když se podílejí na celkovém národním důchodu menším dílem.

Průmysl se podílí v současné době na tvorbě národního důchodu více než dvěma třetinami a projevuje se tendence tento podíl ještě zvětšit. (Tabulka 1b.) Vývoj zemědělství však nestačí tempu celkového rozvoje národního důchodu. Projevují se důsledky přeměny vesnice, jež znamenají na přechodnou dobu jisté potíže. Proto se úsilí strany a vlády v současné době intenzivně zaměřuje na všestrannou podporu zemědělské výroby.

Přihlédneme-li k běžným cenám, je podíl zemědělství na národním důchodu poněkud příznivější (v roce 1957 15 %), u průmyslu poněkud nižší (v roce 1957 62 %), než v cenách stálých. Je to vysvětlitelné tím, že zatímco u průmyslových výrobků dochází k postupnému snížení cen, u zemědělských výrobků realisační ceny stále rostou.

V posledních 10 letech se také výrazně upevnily socialistické výrobní vztahy. Podíl soukromého sektoru na tvorbě národního důchodu ustavičně klesá jak relativně, tak i absolutně. Jsou reálné předpoklady, že socialistický sektor bude v nejkratší době ovládat prakticky vše. (Tabulka 1c.)

b) Rozhodující činitelé růstu národního důchodu

Věnujeme nyní pozornost činitelům, kteří mají rozhodující vliv na růst národního důchodu, a tak vlastně ovlivňují i rozvoj životní úrovně. Je to zaměstnanost, zvláště zvyšování počtu pracovníků v oblasti výroby, a růst produktivity práce. V roce 1956 se na celkovém přírůstku národního důchodu podílela zvýšená zaměstnanost 23 %, zvýšená produktivita práce 77 %. V roce 1957 se podílela na zvýšení národního důchodu vyšší zaměstnanost 18 % a vyšší produktivita 82 %. Jinak tomu bylo v období první pětiletky, kdy k růstu národního důchodu, a tím i k vytváření předpokladů pro vyšší životní úroveň docházelo především na základě růstu zaměstnanosti. V našem národním hospodářství byly značné reservy, kterých bylo nutno lépe využít.

Nyní činí přírůstek obyvatelstva v produktivním věku asi 0,5 % ročně. Hlavním, ba prvořadým činitelem pro růst národního důchodu bude zvyšování produktivity práce. Pod pojmem zvyšování produktivity práce rozumíme nejen úsporu živé práce, nýbrž i úsporu práce minulé, tj. úsporu materiálových nákladů. V roce 1956 došlo u nás k nepříznivému zjevu, že v důsledku tehdy existujícího způsobu plánování výroby a na něm závislé odměny za práci docházelo k překračování materiálových nákladů a mzdových fondů. Protože nebyly dodržovány materiálové náklady, byl roční přírůstek národního důchodu nižší téměř o jednu pětinu. Z toho je vidět, jak jen úspora na materiálových nákladech může ovlivnit tempo růstu národního důchodu. Proto prověrka investic provedená v roce 1957 s cílem dosáhnout vyšší efektivnosti v národním hospodářství sledovala dosahování úspor v materiálových nákladech, tj. úspor minulé práce, při plném dosahování plánovaných úkolů. Růst národního důchodu má býti urychlen využitím rezerv skrytých v naší výrobě, v hospodaření materiálem a v zacházení se základními fondy (ve zbytečně těžkých a málo účelných konstrukcích, v nedostatcích materiálově technického zásobování, které často způsobuje přímo plýtvání materiálem apod.). Musí se zlepšit hospodaření elektrickou energií, palivem, stavebními hmotami, základním i pomocným materiálem. Přitom nemáme zájem na tom, aby bylo dosaženo okamžitého, avšak krátkodobého efektu, nýbrž, aby soustavným a důsledným odhalováním rezerv byl zajištěn dostatečný předstih růstu národního důchodu. Předmětem zvláštního zkoumání

musí být otázky struktury a zaměření výroby, otázky struktury investiční výstavby. Celá odvětví musí prověřit skladbu výroby se zřetelem k možnosti úspor materiálu, přitom však zachovat a plnit úkoly výroby z hlediska potřeb společnosti. V souvislosti s tím vším budou nutné úpravy v zásadách odměňování podle zásluhy. Tak přispějeme úspěšně k dalšímu nepřetržitému růstu životní úrovně.

Na základě usnesení strany a vlády rozpracovaného na jednotlivé sektory se tyto předpoklady vytvářejí.

S ohledem na stupeň rozvoje našeho národního hospodářství bude se na zvyšování národního důchodu vyšší měrou podílet produktivita práce. Zvyšování

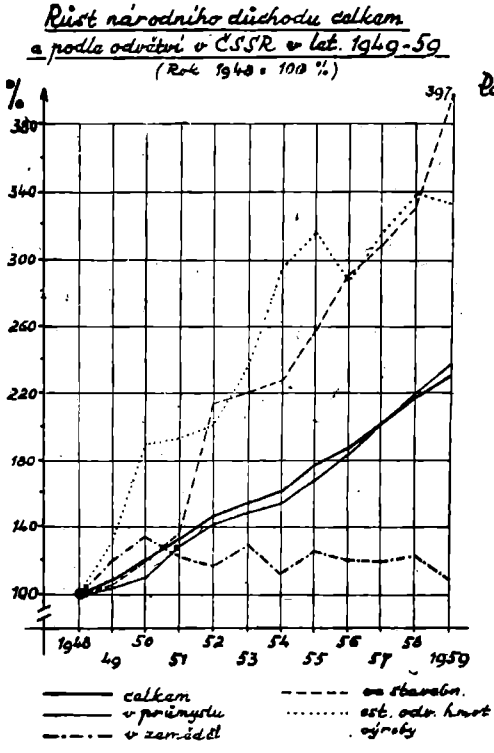

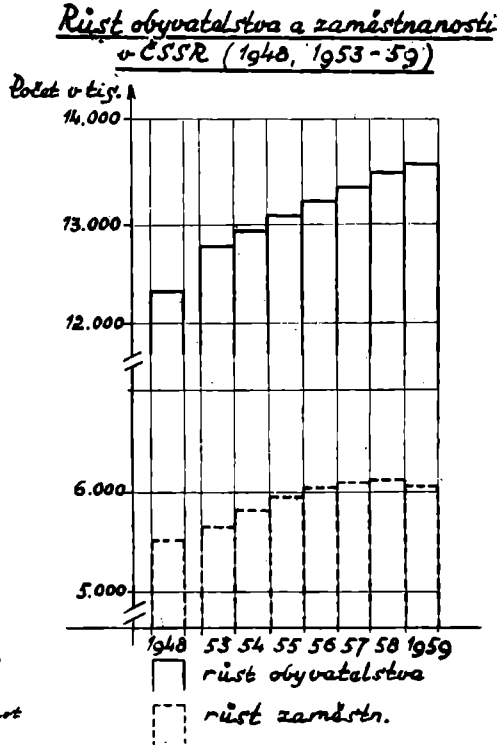

počtu zaměstnanců bude mít na rozvoji národního důchodu podíl poněkud menší. To však neznamená, že bychom tomuto činiteli neměli věnovat důkladnou pozornost. (Tabulka 2a.)

Porovnáme-li růst průměrného ročního počtu pracujících v národním hospodářství (bez učňů) s vývojem obyvatelstva, zjišťujeme, že zatímco se počet obyvatel v letech 1948—1958 zvýšil o 9,2 %, počet pracovníků v témž období se zvýšil o 10,1 %. Ještě výraznější rozdíl lze pozorovat v období od r. 1953 do r. 1958. Růst obyvatelstva v tomto období činí 5,1 %, kdežto růst zaměstnanosti 7,1 %. Současně však lze sledovat nepříznivý zjev, že totiž v poslední době růst zaměstnanosti neudržuje krok s růstem obyvatelstva. Celkový podíl zaměstnanosti v národním hospodářství činil v roce 1948 44,94 %, v roce 1956 45,71 %, v roce 1957 45,67 % a v roce 1958 45,18 %. Je to nesporně stále vysoké pro-

cento zaměstnanosti, přitom však existují předpoklady pro další zvýšení. Na mnoha místech a oborech se volá po dalších pracovnících; na mnoha místech je zájem o zaměstnání, zvláště u žen v domácnosti.

Daleko větší růst zaznamenává produktivita práce, a to jak v průmyslu, tak i ve stavebnictví. Obě tato odvětví se podílejí na tvorbě národního důchodu 78 %. Z toho je vidět, že je to produktivita práce, která se podílí stále rozhodnějším dílem na zvyšování národního důchodu jako komplexního zdroje i ukazatele růstu životní úrovně.

Zdrojem většího přírůstku pracovníků, než činil přirozený přírůstek obyvatelstva, byly hlavně ženy v domácnosti. Socialistické hospodářství vytváří podmínky pro nejvyšší zaměstnanost vůbec, tedy nejen mužů, nýbrž i žen, včetně žen v domácnosti. Toto má kromě hospodářského významu i hluboký význam společenský. Jádrem tohoto společenského významu je historický proces osvobození ženy od práce v domácnosti s cílem rozvinout v plné míře její duševní i fyzické schopnosti, a tak napomáhat řešit otázku rovnoprávnosti obou pohlaví. Tato otázka byla již před více než 20 lety předmětem živé diskuse v Sovětském svazu. Někteří teoretikové se snažili dokázat, že žena zaměstnáním prý ztrácí možnost konsolidace rodiny a výchovy dětí. Výsledek diskuse, jejíž správnost potvrdil i XVII. sjezd VKS(b), vyzněl v tom smyslu, že právě společenská aktivizace žen je potřebnou podmínkou pro schopnost ženy splnit správně svou společenskou funkci při výchově dětí a při vytváření socialistické rodiny. Právě v zaměstnání se dostává ženě patřičného společenského vědomí.

V celém národním hospodářství pracuje podle Státního úřadu statistického koncem roku 1958 asi o pětinu více žen, než tomu bylo před 10 léty. (Tabulka 2b.) Na konci roku 1958 činil podíl žen na celkové zaměstnanosti včetně žen pracujících v JZD a v soukromém sektoru 42,3 %. V některých odvětvích mají již ženy početní převahu. Je to zejména ve zdravotnictví a sociální péči, v obchodě a veřejném stravování, v bytovém hospodářství, ve školství, kultuře a tělesné výchově. Ženy početně převládají i v zemědělství, i když se zde absolutně jejich počet od roku 1948 zmenšil téměř o 18 %.

Vezmeme-li celkový počet zaměstnaných žen jako 100, pak kupř. v roce 1957 bylo v zemědělství činno 37,5 %, v průmyslu 29,0 %. Na obchod a veřejné stravování připadalo 10,4 %, na školství, kulturu a tělesnou výchovu 5,0 %, na zdravotní a sociální péči 4,6 % atd.

Vraťme se však k našemu celkovému rozboru zaměstnanosti. (Tabulka 3a.) Řekli jsme, že se celkově zaměstnanost zvětšuje, že v současné době je procento zaměstnanosti velmi značné a že činí 45,7 %. To však nestačí. Národní důchod, a tudíž hmotný základ pro zvyšování životní úrovně se tvoří ve výrobě. Je proto při zvyšování zaměstnanosti důležité sledovat, jakým dílem je toto zvyšování usměrňováno, do oblasti výrobní a jakým dílem do oblasti nevýrobní. (Tabulka 3b, 3c.)

Z rozboru provedeného z tohoto aspektu zjišťujeme, že:

a) převážná část všech pracovníků v národním hospodářství je činna v materiální výrobě;

b) v rámci materiální výroby zaměstnanci průmyslu, zemědělství a lesnictví tvoří více než tři čtvrtiny pracovníků v oblasti materiální výroby;

c) zatímco v průmyslu je stále vzestupná tendence podílu pracovníků, dochází v odvětví zemědělství a lesnictví k jeho relativnímu snižování;

d) v letech 1953—1958 se zvyšoval počet pracovníků v nevýrobní oblasti rychleji, kdežto v oblasti materiální výroby podstatně pomaleji.

Je jistě prospěšné, že v materiální výrobě je činna převážná část všech pracovníků vůbec; rovněž je prospěšné i to, že hlavní podíl připadá na průmyslová, zemědělská a lesnická odvětví. V nejbližších letech lze očekávat, že v důsledku socializace a zavádění velkovýroby vybavené strojovým parkem bude v zemědělství počet pracovníků ve srovnání s průmyslem relativně klesat. V další budoucnosti však se zřením k dané rozloze zemědělské půdy bude docházet ke zvyšování intenzity zemědělské výroby, což si vyžádá vyššího počtu pracovníků, zvláště specialistů (např. v zelinářství, sadařství, vinařství atd.).

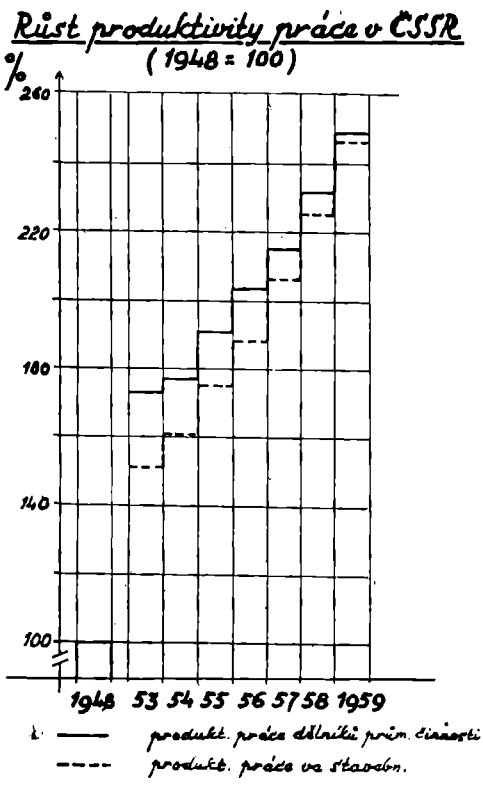

Zvláštní pozornost musíme věnovat tomu, že došlo k vyššímu procentuálnímu přírůstku pracovníků v nevýrobní oblasti než v oblasti materiální výroby. Řekněme si ihned, že z hlediska zvyšování životní úrovně je to zjev žádoucí za předpokladu, že oblast výroby je v rámci plánovaných potřeb pracovníků vcelku saturována. Vždyť činnost ve všech úsecích nevýrobní oblasti je společensky nutná a užitečná. Většina úseků této oblasti má přímý vliv na zvyšování životní úrovně. Některé úseky mají za úkol udržovat užitnou hodnotu té části národního bohatství, která je v rukou obyvatelstva a je nezbytnou součástí vyšší životní úrovně. Jde v podstatě o úseky poskytující obyvatelstvu služby ať bezplatné nebo placené. Tak rozvoj zdravotnictví a školství vyžadoval a vyžaduje nutně zvýšený počet kvalifikovaných nebo vysoce kvalifikovaných pracovníků. Zdravotnictví dosáhlo už toho stupně, že zdravotní péče se poskytuje každému pracovníku a jeho rodinným příslušníkům zdarma a v převážné míře i podle potřeby. Víme, že je nutno mnohé zlepšit, což však předpokládá mimo jiné další vysoce kvalifikované kádry. Totéž platí o našem školství všech stupňů. V úseku placených služeb obyvatelstvu máme dosud citelné nedostatky, s jejichž odstraňováním již začínáme. Prudký rozvoj výroby průmyslových výrobků spotřebních vyžaduje rozvoj opravářství, tedy zase více odborně zdatných pracovníků s přiměřenou praxí. Tak dosáhneme toho, že spotřební statky průmyslové udrží svou užitnou hodnotu co nejdéle. O velkém významu služeb pro péči o národní bohatství a pro udržení životní úrovně odpovídající dosahovanému stupni výroby netřeba nikoho zvlášť přesvědčovat. Jejich význam dovede ocenit každý občan.

c) Struktura rozdělení národního důchodu

Věnujme nyní pozornost problému struktury a rozdělení národního důchodu. O rozdělení národního důchodu vůbec jsme již mluvili. Na výši životní úrovně

a na zajištění jejího růstu má kromě celkového růstu národního důchodu vliv i jeho užití.

Závažný význam má vzájemný poměr fondu osobní a společenské spotřeby k fondu akumulace. Zvětšením podílu na osobní spotřebu na úkor podílu na akumulaci při dělení národního důchodu lze v daném období dosáhnout výraznějšího zvýšení životní úrovně. Socialistická společnost má však zájem na tom, aby byl zajišťován trvalý růst životní úrovně na základě trvalého růstu výroby. To předpokládá rozvíjení technické úrovně i rozsahu národního hospodářství neboli tak velikou akumulaci, jaká je nutná k zajištění rozšířené socialistické reprodukce, nezbytné pro maximální rozvoj socialistické ekonomiky. Proto poměr osobní spotřeby k akumulaci nesmí býti volen ani okamžitými nebo nepodloženými subjektivními zájmy některé skupiny pracujících, ani ekonomicky a politicky neodůvodněnými názory některých odpovědných činitelů. Na základě co nejdůkladnějších znalostí stupně rozvoje ekonomiky s přihlédnutím k mezinárodní situaci je nutné využívat působnosti zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství.

Pro rozvoj průmyslu a celého národního hospodářství, a tudíž pro rozvoj životní úrovně má mimořádný význam vzájemný poměr mezi výrobou výrobních prostředků a spotřebních statků. Aby vývoj průmyslu byl harmonický a časově koordinovaný, musí býti tempo rozvoje těžkého průmyslu, tj. průmyslových odvětví vyrábějících převážně investiční a provozní potřeby (výrobní zařízení, paliva, energii atd., rychlejší než lehkého průmyslu, tj. odvětví vyrábějících převážně předměty individuální spotřeby obyvatelstva (potraviny, oděvy, radiopřijímače apod.). Příliš rychlý růst těžkého průmyslu však může se dít na druhé straně na úkor rozvoje průmyslu lehkého, a tím zpomalit i zvyšování životní úrovně obyvatelstva. Stanovení správného poměru růstu těžkého a lehkého průmyslu je základním úkolem dlouhodobého plánování.

Na zvyšování národního důchodu a zároveň na zvyšování životní úrovně má vliv i správné rozdělení té části národního důchodu, která je určena k osobní spotřebě pracujících. Toto rozdělení se musí důsledně provádět na základě zákona odměny podle zásluhy. Zájem jednotlivce a zájem společnosti musí býti vhodně zladěn. Mají-li tedy býti vytvářeny stálé předpoklady pro další rozvoj výroby, musí býti zajišťován přiměřený předstih růstu produktivity práce před růstem mezd. Opačný vývoj by způsobil, že i při dosahování plánovaného objemu národního důchodu by nedošlo ke zvyšování životní úrovně těch pracovníků, kteří nejsou činni přímo v materiální výrobě. U nás koncem roku 1956 a hlavně v roce 1957 došlo k rychlejšímu růstu nominálních příjmů (mzdy, tržby v zemědělství, příjmy z národního pojištění), než byl růst produktivity práce. Osobní spotřeba rostla rychleji než národní důchod. Čerpalo se ze zásob. To se odrazilo nepříznivě v národním hospodářství a financích a ohrožovalo růst životní úrovně. Proto celostátní konference KSČ stanovila směrnici pro druhý pětiletý plán zvýšit osobní spotřebu do roku 1960 v souladu s ekonomickým vývojem nejméně o jednu třetinu. To odpovídá poněkud nižšímu tempu než tomu bylo v letech 1954 až 1956 a než bude tempo růstu národního důchodu. Avšak i tak je to tempo velmi výrazné, při čemž za dodržování všech ekonomických předpokladů bude zajištěn nikoliv konjunkturální, nýbrž stálý růst národního důchodu.

*

Shrneme-li náš rozbor, docházíme k tomu, že národní důchod je základním a výrazným, byť i nejvšeobecnějším ukazatelem životní úrovně. Na výši jeho

růstu je v podstatě přímo závislá hmotná i kulturní složka životní úrovně. Přitom se dostáváme k otázce výroby vůbec a ke způsobům jeho zvyšování. Čím všestranněji se prosazuje základní ekonomický zákon socialismu, čím lépe dokážeme využít působnosti zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, tím lépe a plynuleji bude zabezpečen růst národního důchodu. Není-li vykořisťovatelských tříd, záleží na výrobě a jejím zvyšování, aby se mohl zvyšovat i národní důchod. Správné proporce mezi spotřebou osobní, společenskou a akumulací, zajišťující rozšířenou socialistickou reprodukci, jsou předpokladem pro stálý růst životní úrovně pracujících.

d) Vývoj zaměstnanosti a produktivity práce v Brněnském kraji

V krajském měřítku nelze provést rozbor základního ukazatele životní úrovně, tj. národního důchodu. Zaměříme proto tím větší pozornost na rozhodující činitele růstu národního důchodu, tj. na zaměstnanost a její růst a na produktivitu práce a její růst.

Především si provedeme stručný rozbor celkového vývoje obyvatelstva, jak probíhal v posledních letech v kraji. (Tabulka 4a, 4b.) Vývoj obyvatelstva byl vcelku příznivý, i když v posledních 10 letech populační přírůstek postupně klesá. Celkový počet obyvatelstva stále vzrůstá. Přitom musíme uvážit, že na celkový stav obyvatel v kraji má vliv nejen přirozený vývoj obyvatelstva, nýbrž i migrace, tj. přistěhování a vystěhování. Migrace je v Brněnském kraji pasivní, tzn., že kraj přispívá ostatním krajům každoročně jistým počtem obyvatelstva. Jde přitom o obyvatelstvo převážně v produktivním věku. Tato skutečnost sama o sobě neznamená pro národní hospodářství nic nepříznivého, je naopak cenným příspěvkem kraje při rozvoji národního hospodářství v jiných místech, kde dochází ke koncentrované výstavbě průmyslu. Je však třeba s ní počítat i pro budoucnost, kdy kraje dočasně pracovními silami nenasycené budou saturovány. Kromě toho nutno přihlédnout, nedochází-li přitom snad v některých okresech kraje současně k vylidňování a dochází-li, tedy z jakých příčin.

Je tedy přirozený vývoj obyvatelstva kraje daleko příznivější než přírůstek skutečný.

Při sledování rozvoje zaměstnanosti nás zajímá především intensita růstu celkové zaměstnanosti v národním hospodářství v poměru ke skutečnému růstu počtu obyvatel. To nám ukáže velmi výstižně řetězový index (počítáno i s učni).

V procentech

Index	1954/53	1955/54	1956/55	1957/56	1958/57	1958/53
Růst počtu obyvatel	100,724	101,018	100,680	100,601	100,474	103,545
Růst počtu pracovníků v nár. hospod.	103,165	102,043	100,801	102,648	100,360	109,319

Vypočteno podle údajů SÚS KS Brno.

Ve sledovaném období vzrostl počet obyvatel kraje o 3,5 %, avšak počet pracujících se zvětšil o 9,3 %. Vcelku ve sledovaném období vychází růst zaměstnanosti příznivě a přesahuje mírně průměr celostátní. Při bližším rozboru procentuálních přírůstků v jednotlivých letech sledovaného období v porovnání s růstem

obyvatelstva zjišťujeme nepříznivý zjev, že totiž procentuální přírůstek pracovníků v národním hospodářství rok od roku klesá. Zatímco index růstu pracovníků v národním hospodářství 1954—1953 činil 103,2 %, činí index 1958—1957 pouze 100,4 % a je již nižší než index růstu počtu obyvatel 1958—1957, jenž činí 100,5 %. Ani podle plánu růstu pracovníků v roce 1959 se neočekával nějaký pronikavý obrat k lepšímu. Skutečnost to také potvrdila.

Je třeba dalším rozborem zaměstnanosti zjistit, ve kterých oborech nebo úsecích dochází k nepříznivému vývoji a jaké jsou toho příčiny.

V Brněnském kraji je silně zastoupen průmysl, zvláště strojírenský, a významnou složkou je i zemědělství. Město Brno, které soustřeďuje téměř třetinu obyvatelstva kraje, ovlivňuje zaměstnanost i v ostatních složkách (školy, zdravotnictví, úřady a ústavy, jakož i obchod, dopravu i stavebnictví).

Podle jednotlivých hlavních oborů byla celková zaměstnanost v národním hospodářství Brněnského kraje rozdělena takto:

V procentech

Obor	1953	1955	1958
Průmysl	35,0	36,1	39,0
Zemědělství	27,2	25,4	22,0
Ostatní obory	37,8	38,5	39,0
Celkem	100,0	100,0	100,0

Pramen: SÚS KS Brno.

Přitom z celkové zaměstnanosti vůbec, jakož i v jednotlivých hlavních oborech tvoří zaměstnanost žen tento procentuální podíl:

Obor	1953	1955	1958
Průmysl	39,2	37,8	37,1
Zemědělství	53,6	57,5	58,5
Ostatní obory	33,7	39,4	38,5
Celkem	41,0	43,1	42,5

Pramen: SÚS KS Brno.

Zvážíme-li společenský význam podílu zaměstnanosti v jednotlivých oborech, vidíme, že v průmyslu Brněnského kraje se vcelku projevuje správná tendence. Procentuální podíl roste. Jde však o to, zda se tak dělo vždy za plného respektování rozvoje i druhého oboru, v němž se tvoří potraviny i základní suroviny pro spotřební průmysl, v zemědělství. Vývoj ukazuje, že nikoli. Ustavičný pokles procentuálního podílu zaměstnání v zemědělství lze jen zčásti odůvodnit přemě-

nou zemědělské malovýroby v zemědělskou družstevní velkovýrobu. Panoval názor, že uvedením strojů do zemědělské velkovýroby bude možno část pracujících v zemědělství odčerpat do průmyslu. Zapomnělo se, že nám nejde jen o zvýšení produktivity zemědělské práce — tu nám skutečně zajistí stroje —, nýbrž i o zintenzivnění zemědělské výroby, které však vyžaduje nejen dostatek pracovníků vůbec, nýbrž i odborníků pro speciální zemědělskou výrobu. V Brněnském kraji to budou odborníci i ve vinařství, ovocnářství a jiných druzích zemědělské výroby, pro niž jsou na jižní Moravě příznivé podmínky. Konečně je známo celkové zaměření dalšího rozvoje našeho zemědělství vcelku, tedy i v Brněnském kraji, a to na živočišnou výrobu s plným využitím půdních i klimatických podmínek jednotlivých krajin. Ostatní obory projevují jistou stabilizaci ve vývoji, která odpovídá významu rozvoje zdravotnictví, školství atd.

Z rozboru podílu žen na celkové zaměstnanosti i v jednotlivých oborech a jejího vývoje vidíme, že na růstu zaměstnanosti vůbec měly ženy hlavní podíl v letech 1953—1955. Z 41 % v roce 1953 vzrostl podíl žen na celkové zaměstnanosti na 43,1 %. V dalších letech se projevuje opačná tendence — pokles na 42,5 %. Přitom podíl žen na růstu zaměstnanosti v průmyslu se stále zmenšuje. Projevuje se zde důsledek převodu mužů z nevýrobních oborů do výroby — do průmyslu. Na jejich místa přicházely ženy především z domácnosti (do obchodů, dopravy apod.). Proto v ostatních oborech dochází ke značnému procentuálnímu růstu zaměstnanosti žen (z 33,7 % na 39,4 %). Procentuální pokles zaměstnanosti žen v těchto oborech, jakož i v průmyslu v posledních letech (od r. 1955 do r. 1958) je zjev záporný. Příčiny jsou různé: úspora pracovních sil, přemístění podniků nebo závodů lehkého průmyslu mimo kraj, což se týká hlavně města Brna, nedostatek rozšiřování pracovních příležitostí v textilním průmyslu apod., třebaže kapacita podniků nebo závodů by to umožňovala.

Ani procentuální růst zaměstnanosti žen v zemědělství nelze hodnotit zvlášť kladně. Je způsoben tím, že úbytek pracovníků — mužů ze zemědělství — byl zvláště v posledních letech větší než úbytek žen. O tom nám může podat přesvědčivý důkaz index růstu, příp. vývoj zaměstnanosti celkem, jakož i podle jednotlivých hlavních oborů (včetně podílů žen).

Největší intensita růstu zaměstnanosti ve sledovaném období se projevuje v průmyslu. V posledním roce však dochází k pronikavému zvolnění, jež je pozo-

Ukazatel	1953	1955	1957	1958
Růst zaměstnanosti				
v průmyslu: celkem	100	110,4	120,3	122,0
z toho žen	100	103,8	113,1	115,5
Růst zaměstnanosti v zemědělství: celkem	100	98,7	88,5	84,1
z toho žen	100	105,5	96,6	
Růst zaměstnanosti v ostatních oborech:				
celkem	100	108,3	110,7	111,3
z toho žen	100	124,0		128,6
Růst zaměstnanosti v kraji: celkem	100	106,3	109,0	109,3
z toho žen	100	111,7		112,9

Vypočteno podle údajů SÚS KS Brno

rovat i v rubrice „ostatní obory", zatímco v zemědělství počet pracovníků stále klesá. Největší růst v zaměstnávání žen vidíme v rubrice „ostatní obory". V zemědělství je pokles zaměstnanosti žen nižší než u mužů.

Provedený rozbor nám osvětluje zjev pozorovaný v roce 1958 v Brněnském kraji, a zvláště v Brně, že totiž nebyli umístěni všichni absolventi osmiletek. Několik set žáků, zvláště dívek, pokračovalo v návštěvě 9. třídy nově otevřených devítiletek. Kromě toho větší množství žen i z domácnosti je ochotno nastoupit práci, není však pro ně v místě jejich bydliště, kde jsou vázány svými rodinami, přiměřená nebo vhodná pracovní příležitost.

Uveďme si ještě za poslední léta údaje celkové zaměstnanosti v socialistickém sektoru národního hospodářství (bez učňů a bez zemědělství), a z toho zaměstnanost žen.

Ukazatel	31. 12. 1957	31. 12. 1958	31. 12. 1959*)
Celková zaměstnanost v socialistickém sektoru nár. hosp. (bez učňů a zemědělců) — absolutně	334 586	338 775	342 671
z toho: ženy — absolutně	127 498	128 741	130 799
ženy v %	38,1	38,0	38,2

*) Předběžné údaje. Podle údajů plánovací komise KNV Brno.

A podle jednotlivých sociálních skupin je zaměstnanost v uvedené době taková:

Ukazatel	31. 12. 1957		31. 12. 1958		31. 12. 1959*)	
	abs.	%	abs.	%	abs..	%
Dělníci a ostat. zaměst.	334 586	33,3	338 775	33,5	342 671	33,7
Členové JZD III. a IV. typu	65 419	6,5	76 874	7,5	87 387	8,6
Jednotlivě hospodařící rol.	31 530	3,1	15 222	1,5	380	0,0
Drobní živnostníci a obch.	4 235	0,4	1 665	0,2	1 100	0,1
Zaměstnanost celkem	435 770	43,3	432 536	42,8	431 538	42,4
Obyvatelstvo úhrnem	1006 134	100	1010 103	100	1016 450	100

*) Předběžné údaje. Podle údajů plánovací komise KNV Brno.

Tabulka ukazuje, že nejen v roce 1958 nedošlo k celkovému zvýšení zaměstnanosti (kromě socialistického sektoru národního hospodářství), i když byl zaznamenán skutečný přírůstek obyvatelstva, byť i nepatrný, nýbrž že i v roce 1959 se projevil tento nepříznivý vývoj. Jak jsme se již zmínili v úvodu, nebyly pro druhou pětiletku v Brněnském kraji plánovány žádné zvláštní další pracovní příležitosti. Proto nelze ani pro rok 1960 očekávat uspokojivý obrat k lepšímu. Je pravda, že se tím podporuje emigrace do jiných krajů, kde se provádějí velké investice, rozšiřuje průmysl, např. na Ostravsku a Karlovarsku. Jenomže to je

myslitelné jen do jisté míry, totiž u mužů, příp. celých rodin. Nelze to však předpokládat u vdaných žen, jichž rodiny bydlí v Brněnském kraji, a u mladých dívek a do jisté míry i u hochů opouštějících základní školu. Pro ně je výchovně správnější a pro rozvoj národního hospodářství účelnější vytvářet pracovní příležitosti v místě, popřípadě dosavadní rozšiřovat. V žádném případě nelze přemisťovat výrobu, která je v kraji tradiční, pro niž jsou v místě kvalifikované kádry, jakož i pracovníci, kteří by mohli danou výrobu snadno rozšířit. Vystěhovalectví pomáhá řešit naléhavé úkoly rozvoje některých krajů, a tím samozřejmě i úkoly celostátní. Současně však ochuzuje kraj o nejkvalitnější pracovníky, zpravidla mladé lidi v plném produktivním věku. V prvních letech plánování rozvoje národního hospodářství bylo někdy i nutné, nebo zdůvodnitelné přemístění pracovníků i výroby do jiných míst. Dnes jsme na takovém stupni vývoje a plánování, že má-li se prosazovat zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství, musí se plánovitost i proporcionalita projevovat všude. Při tom musíme míti na zřeteli, že nejcennější výrobní silou je pracující člověk a že výroba a její efektivnost musí býti plánována se zřením k celému národnímu hospodářství, se zřením k cílům a požadavkům základního ekonomického zákona socialismu.

Při rozboru vývoje zaměstnanosti v kraji podle jednotlivých hospodářských odvětví zjišťujeme, že nejprogresivnější vývoj zaznamenalo stavebnictví, průmysl a obchod a výkup. V zemědělství došlo k přesunu ze soukromého sektoru do družstevního. (Tabulka 5a.) Obdobný vývoj lze sledovat i v zaměstnanosti žen. (Tabulka 5b.) Ještě přesněji lze sledovat vývoj zaměstnání i strukturální změny podle jednotlivých hlavních skupin, příp. odvětví při rozboru podle okresů. (Tabulka 5c, 5d.) Můžeme současně sledovat ekonomické složení okresů, tzn., které okresy a do jaké míry jsou průmyslové nebo zemědělské. Největší soustřeďování do zaměstnání v průmyslu je v brněnské aglomeraci. Velké procento činných v oborech označených „ostatní činnosti" zvláště v Brně je zdůvodněno tím, že krajské město soustřeďuje podstatnou část pracovníků na úseku služeb. Markantní jsou výsledky zaměstnání žen. Město Brno má v kraji nejnižší procento zaměstnaných žen; mnohé ženy zvláště v domácnosti však nemohou dostat vhodné zaměstnání. Jsou však okresy, kde počet zaměstnaných žen dosahuje nebo dokonce přesahuje počet zaměstnaných mužů (Bučovice, Slavkov). Ukazují se tak na jedné straně možnosti, na druhé straně rezervy.

Závěr: Vývoj zaměstnanosti má odlišnou intenzitu v jednotlivých etapách výstavby socialismu. V první pětiletce rostla zaměstnanost v Brněnském kraji relativně úměrně s růstem celkového počtu obyvatelstva. Na zvýšení zaměstnanosti mělo hlavní podíl začlenění žen z domácností do pracovního poměru nejen v nevýrobních oborech, ale i v průmyslu. V zemědělství naopak došlo k malému snížení zaměstnanosti žen.

V letech mezi první pětiletkou a druhou pětiletkou, tj. v letech 1954 a 1955, dochází v Brněnském kraji v zaměstnanosti k jisté stabilizaci, při čemž však procentuální přírůstek zaměstnanosti převyšuje ještě víc než v celostátním průměru procentuální růst počtu obyvatelstva; je tedy stále příznivý.

Ve druhé pětiletce dochází ve vývoji celkové zaměstnanosti ke stagnaci, takže v důsledku dalšího, i když nepatrného přírůstku počtu obyvatel celkové procento zaměstnanosti má sestupnou tendenci. Mírně se zvyšující počet osob v zaměstnaneckém poměru (dělníci a ostatní zaměstnanci) je důsledkem socializace zbytků malovýroby převedením osob až dosud samostatně činných (v obchodě, řemesle, zemědělství) do pracovního poměru. Objevuje se však snižování procenta zaměst-

nanosti žen. Vývoj zaměstnanosti je tedy nepříznivý a není do konce druhé pětiletky naděje na obrat k lepšímu. Nepříznivé důsledky se projevily již v roce 1958, kdy nejen v Brně, nýbrž i v celé řadě okresních měst jistá část žen nemohla být začleněna do pracovního poměru, ačkoli byl zájem o pracovní začlenění. Rovněž několik set absolventů osmiletek, zejména dívek, nebylo možno začlenit do učňovského nebo pracovního poměru; věc se řešila tím, že nezařazení pokračovali v návštěvě školy v nově zřizovaných devítiletkách. Stejný problém se objevil i v r. 1959 a do jisté míry i v roce 1960. Celostátní plán však počítá s výrazným přírůstkem zaměstnanců právě z řad žen.

Tento vývoj má však další důsledek — snižování zaměstnanosti domácnosti a s tím spojené snižování, příp. nemožnost zvyšování nominálního důchodu domácnosti. V postižených rodinách dochází ke snižování životní úrovně nebo nemožnosti jejího zvýšení touto cestou, tj. vyšší zaměstnaností rodiny nebo domácnosti.

*

Obraťme konečně pozornost na růst produktivity práce. V té souvislosti si zhodnotíme růst počtu pracovníků, zejména dělníků průmyslové činnosti, jakož i růst jejich mzdových fondů. Rozbor provedeme se zvláštním zaměřením k průmyslu, ježto zde máme k dispozici věrohodné údaje. Průmysl soustřeďuje v Brněnském kraji podstatnou část z celkového počtu pracovníků a pro sledování produktivity práce je kromě stavebnictví daleko nejdůležitější.

Vývoj produktivity práce na 1 pracovníka resp. dělníka podle odvětví v kraji

V procentech

Ukazatel	1949	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Růst produkt. práce na 1 pracovníka v prům. činnosti celkem	100	130	134	144	155	167	183
V tom:							
A. výroba výr. prostředků	100	120	131	142	157	169	188
B. výroba spotř. předmětů	100	145	140	148	156	168	181
Růst prod. práce na 1 dělníka průmyslové činnosti celkem	100	138	143	153	166	180	195
V tom:							
A. výroba výrob. prostředků	100	130	142	156	173	190	210
B. výroba spotř. předmětů	100	151	147	152	163	174	183

Pramen: SÚS KS Brno.

Produktivita práce v průmyslu Brněnského kraje v odvětví výroby výrobních prostředků i v odvětví spotřebních statků roste. Vzrostla zvláště v posledním roce 1958. V letech první pětiletky byl růst produktivity práce nepoměrně volnější a kromě toho bylo možno sledovat, že v odvětví výroby výrobních prostředků zaostával za růstem produktivity práce v odvětví výroby spotřebních statků, což nebyl zjev příznivý. Zato však příznivějšího výsledku v růstu produktivity práce se dosahovalo na 1 dělníka než na 1 pracovníka v souhrnu. To

znamená mimo jiné, že v průměru na 1 dělníka došlo k lepšímu využití pracovní doby a zároveň zvyšování počtu dělníků se dělo v souhlase s rozvojem výroby.

Index hlavních ukazatelů v průmyslové výrobě Brněnského kraje — rok 1953 = 100

V procentech

Index	1949	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Růst průmyslové výroby	53	100	104	113	125	140	156
Růst počtu:							
— pracovníků průmyslové činnosti	69	100	101	102	105	110	111
— dělníků průmyslové činnosti	73	100	100	102	103	107	110
Růst produktivity práce:							
— na 1 prac. prům. činnosti	77	100	103	110	119	128	140
— na 1 dělníka prům. činnosti	73	100	104	111	121	131	142
Růst průměrných výdělků:							
— na 1 prac. prům. činnosti	71	100	106	108	111	110	113
— na 1 dělníka prům. činnosti	72	100	109	111	115	115	117
Růst mzdových fondů:							
— pracovníků průmysl. činnosti	49	100	107	111	116	120	126
— dělníků průmysl. činnosti	53	100	109	113	118	123	129

Pramen: SÚS KS Brno

Brněnský kraj zaujímá mezi kraji ČSSR třetí místo co do intenzity průmyslové výroby. V hlavních ukazatelích sleduje celostátní vývoj nebo dokonce zaznamenává příznivější vývoj. Tak v růstu průmyslové výroby dosahuje Brněnský kraj v letech 1953—1958 stejně příznivých výsledků (index ČSSR 1958—1953 = 155,5, index kraje Brněnského = 156,0). Obdobně je tomu u růstu produktivity práce, kde dokonce Brněnský kraj ve sledovaném období převyšuje celostátní průměr. Přihlédneme-li k růstu pracovníků průmyslové činnosti vcelku, můžeme s uspokojením konstatovat, že příznivého růstu výroby bylo dosaženo hlavně růstem produktivity práce. Tak v roce 1958 se podílela produktivita práce na zvýšení výroby více než čtyřmi pětinami. V letech první pětiletky tomu tak zdaleka nebylo. Ovšem v budoucnosti bude nutno počítat s tím, že úspěšné plnění plánu růstu výroby bude čím dál tím více závislé na úspěšném rozvíjení produktivity práce. Tomu musí napomáhat rozvoj strojírenství, lepší organizace výroby i práce apod.

Ve srovnání s růstem průměrných výdělků pracovníků, jakož i dělníků průmyslové činnosti vysvítá, že růst produktivity práce je progresívnější. Zatímco ve sledovaném období 1953—1958 produktivita práce vzrostla v propočtu na 1 pracovníka na 140, index výdělků vzrostl na 113; stejně příznivý vývoj je v propočtu na 1 dělníka průmyslové činnosti. Zatímco produktivita práce vzrostla v daném období na 142, index mezd na 117.

Vcelku je však Brněnský kraj co do růstu mezd dělníků průmyslové činnosti za celostátním průměrem. Zatímco v roce 1958 činila průměrná mzda pracovníka průmyslové činnosti průmyslových podniků 1353 Kčs měsíčně a z toho dělníka 1325 Kčs měsíčně, činila ve stejné době v Brněnském kraji průměrná mzda na 1 pracovníka průmyslové činnosti 1300 Kčs a na 1 dělníka 1263 Kčs měsíčně.

Příčiny toho zjevu je nutno vidět v tom, že v Brněnském kraji není téměř zastoupen průmysl s preferenčními mzdovými tarify, např. doly, hutě nebo těžká chemie. Kromě toho Brněnský kraj je znám vcelku dobrou mzdovou kázní.

*

Zhodnocení ukazatelů majících hlavní vliv na růst národního důchodu — zaměstnanosti a produktivity práce — lze provést velmi stručně a přitom výstižně. V Brněnském kraji se rozvíjí zaměstnanost celková i zaměstnanost žen úspěšně. V poslední době však dochází k jistému zpomalení, jež s sebou přineslo i neuspokojenou nabídku pracovní síly (u žen z domácnosti a u absolventek osmiletek). Lze očekávat, že dojde k plnému využití všech pracovních sil, a tím i k růstu zaměstnanosti v souladu se skutečným růstem obyvatelstva. Ba je dokonce možno očekávat v nejbližších letech rychlejší růst zaměstnanosti. Přitom bude Brněnský kraj plnit po jistou dobu celostátní důležitou funkci; bude dodávat jistý počet pracovních sil jiným krajům.

Ještě příznivější vývoj lze zaznamenat v růstu produktivity práce a jejím zladění s růstem mzdového fondu.

3. Důchody obyvatelstva

a) Zákonitosti růstu reálných důchodů

Při konkrétnějším rozboru národního důchodu v souvislosti s životní úrovní přicházíme v prvé řadě na ukazatele, který nám osvětlí růst důchodů obyvatelstva. Tímto ukazatelem je výše reálných důchodů. Rozložení reálných důchodů nám ukazuje, jakým dílem se jednotlivé skupiny pracujících podílejí při dělení té části národního důchodu, která je určena pro osobní spotřebu obyvatelstva.

Výše reálného důchodu je závislá na výši nominálního důchodu a na výši cen zboží hromadné spotřeby. Poněvadž v socialistické společnosti se netvoří živelně působením zákona nabídky a poptávky, nýbrž jsou přímo plánovány státem, znamená zvyšování nominálních důchodů (u nás od peněžní reformy 1953) i zvyšování reálných důchodů. V socialistické společnosti v důsledku soustavného zvyšování produktivity práce jako zákonitého předpokladu upevňování socialistické ekonomiky dochází, jakmile jsou pro to vytvořeny ekonomické podmínky, ke snižování cen zboží hromadné spotřeby, a to jak potravin, tak i průmyslových výrobků. Touto cestou se dochází rovněž ke zvýšení reálné hodnoty důchodů.

Podrobíme toto všechno důkladnějšímu teoretickému rozboru. Maximální zájem pracujících na zvyšování produktivity práce je zajišťován správným využitím ekonomického zákona rozdělování podle práce. Jeho uplatnění v době výstavby socialismu je přímo ekonomickou nutností, protože společenská výroba v přechodném období i v období bezprostředně po vybudování socialismu ještě nedosahuje takové úrovně, aby každý pracovník mohl dostávat spotřební předměty a služby podle svých potřeb. Proto odměna za práci musí být úměrná zásluze každého pracovníka na vytváření národního důchodu. Jinými slovy řečeno, výše mzdy má odpovídat tomu úsilí, které vynaložil každý pracovník na zvýšení společenské produktivity práce. Správné uplatnění ekonomického zákona rozdělování podle práce je tedy v socialistické společnosti významným nástrojem, s jehož pomocí lze zladit zájem každého pracovníka na získání vyšší odměny za práci se zájmem společnosti na růstu společenské produktivity práce. Čím lépe

je organizováno odměňování, tím větší je zájem pracovníků o růst společenské výroby. V tom se projevuje základní závislost mezi působením ekonomického zákona nepřetržitého růstu produktivity práce a ekonomického zákona rozdělování podle práce.

Základní vztah mezi růstem produktivity práce a růstem průměrných výdělků v podmínkách socialismu vyplývá z obsahu základního ekonomického zákona socialismu, podle něhož budování socialismu je ve stálém maximálním zvyšování životní úrovně obyvatelstva na základě růstu společenské výroby. Životní úroveň určuje reálná mzda, která vyjadřuje množství užitných hodnot spotřebního zboží a placených služeb, které si může pracující za svou mzdu koupit. Výše reálné mzdy je však závislá na úrovni společenské produktivity práce, tj. na tom, jak velká je ta část společenského produktu, která je určena pro osobní a společenskou spotřebu obyvatelstva. Ke zvýšení životní úrovně neboli k růstu reálné mzdy může dojít jenom tehdy, zvýší-li se společenský produkt a ta jeho část, která je určena pro společenskou a individuální spotřebu obyvatelstva. Toho lze dosáhnout jen na základě růstu společenské produktivity práce. Prvním základním vztahem, který musí být zajištěn mezi produktivitou práce a výdělky tedy je, že musí býti zajištěn soulad mezi úrovní společenské produktivity práce a reálnou mzdou, soulad mezi výrobou a spotřebou. Soulad mezi výrobou a spotřebou se projevuje především v tom, že mzdové fondy, které znamenají souhrn mezd určených k výplatě jako odměna za práci, a ostatní peněžní nebo naturální příjmy obyvatelstva musí být kryty fondy spotřebního zboží a placených služeb. Je jasné, že mzdové fondy a jiné peněžní nebo naturální příjmy obyvatelstva nelze zvyšovat libovolně, nýbrž v krajním případě — kdyby nedocházelo ke snížení cen — o tolik, o kolik vzrostly fondy spotřebního zboží a placených služeb.

Roste-li společenská produktivita práce, růst reálných mezd nemůže býti libovolný. V podmínkách socialismu musí býti dodržována zákonitost, podle které růst produktivity práce musí býti rychlejší než růst reálných a nominálních mezd. Jak velký má být předstih růstu produktivity práce před růstem reálných a nominálních mezd, závisí na konkrétních hospodářských úkolech v daném období a na dosažených výsledcích v plnění těchto úkolů.

Tak např. směrnice pro druhou pětiletku stanovila, že produktivita práce má do roku 1960 vzrůst o 44 % a reálná mzda se má zvýšit asi o 30 %. K růstu reálné mzdy však nedochází jen v důsledku zvýšení průměrných výdělků, tj. v důsledku růstu nominálních mezd, nýbrž také v důsledku snižování cen spotřebního zboží a služeb. To znamená, že tempo růstu reálné mzdy bude vyšší než tempo růstu průměrné nominální mzdy.

Průměrné tempo růstu výdělků nebude u všech kategorií pracovníků stejné. Víme, že v minulosti růst průměrných výdělků neprobíhal rovnoměrně. Došlo proto k mnoha disproporcím. Průměrné tempo růstu mezd u dělníků bylo po mnoho let vyšší než růst nominálních mezd odborných, technických i administrativních zaměstnanců. Tím došlo k narušení správného vztahu mezi výší průměrných výdělků dělníků a ostatních kategorií pracovníků ve výrobní i nevýrobní oblasti. Na mnoha úsecích však došlo k nepříznivému vývoji průměrných výdělků i uvnitř jednotlivých kategorií pracovníků, kde jako důsledek nivelizačního vývoje se snížil rozdíl mezi výdělky nekvalifikovaných a kvalifikovaných pracovníků. Nivelizace značně zeslabila hmotný zájem kvalifikovaných pracovníků na výsledcích práce. Snížil se také zájem pracujících na zvyšování kvalifikace a na převzetí odpovědnějších funkcí.

Příznivý poměr růstu produktivity práce a růstu průměrných výdělků v roce 1955 a hospodářské výsledky dosažené v předchozích letech umožnily vytvoření dostatečných finančních rezerv, takže některé z těchto nedostatků mohly býti řešeny mzdovými úpravami. Tak v roce 1955 a 1956 byly upraveny mzdy mistrů, vysokoškolských, odborných, zdravotních a výzkumných pracovníků, dělníků v uhelném průmyslu a ve stavebnictví, pracovníků ve spojové službě, učitelů, lékařů a zdravotních pracovníků, dále mzdy pracovníků v polygrafickém průmyslu, ve spojové službě a vnitřním obchodě. Tyto úpravy pomohly odstranit největší nedostatky v odměňování zejména v nevýrobní oblasti, kde nivelizace byla nejtiživější.

Důsledky nezdravého mzdového vývoje u mezd dělníků, inženýrskotechnických a administrativních pracovníků ve výrobě a na některých dalších úsecích byly a jsou odstraňovány v souvislosti se zaváděním nové soustavy plánování a financování našeho průmyslu přestavbou mezd a platů. Současně jsou odstraňovány nedostatky v normování práce u dělníků, a tím i mzdové rovnostářství, které zeslabuje zájem dělníků na zvyšování produktivity práce a zvyšování kvalifikace. Zároveň je zajišťován růst mezd a platů inženýrskotechnických a administrativních pracovníků ve výrobě. Růst mezd a platů je spjat s růstem produktivity práce tak, že produktivita musí růst rychleji než nominální i reálná mzda.

Můžeme tedy učinit tento závěr:

a) Pro posouzení, zda růst průměrného výdělku v poměru k růstu produktivity práce je správný, je rozhodující, zda je dodržován plánovaný poměr mezi růstem produktivity práce a růstem průměrných výdělků, předepsaných státním plánem.

b) Poměr mezi růstem produktivity práce a růstem reálné a nominální mzdy není stanoven libovolně, nýbrž vyplývá ze základních proporcí státního plánu rozvoje národního hospodářství, plánu rozvoje výroby v jednotlivých rezortech a rozhodujících odvětvích. Diference úkolů růstu produktivity práce a průměrných výdělků podle podniků je stanovena na základě možností rozvoje výroby zvýšením produktivity práce a na základě konkrétní situace úrovně průměrných výdělků v jednotlivých úsecích výroby.

Nyní si ještě podrobněji zdůvodníme, proč je nezbytný rychlejší růst produktivity práce ve srovnání s růstem průměrných výdělků.

Předstih růstu produktivity práce před růstem reálných mezd je nezbytný proto, že přírůstek čistého důchodu společnosti, tj. národního důchodu, který je vytvořen vyšší produktivitou práce, nemůže být celý využit pro fond odměňování, nýbrž jeho část musí být vyčleněna pro fond akumulace a část pro fond společenské spotřeby.

Fond akumulace se musí zvyšovat, chceme-li zajistit materiální předpoklady pro rozvoj výroby v příštích letech. Musíme proto část národního důchodu použít pro výstavbu nových průmyslových jednotek, na modernizaci průmyslové a zemědělské výroby a také na zajištění potřebných hmotných rezerv.

Musíme také zvyšovat fond společenské spotřeby, který je nezbytný pro rozvoj vědy a výzkumu, pro úhradu mezd pracovníků hospodářského a státního aparátu, pro rozvoj školství, zdravotnictví a kultury a v neposlední řadě také pro upevnění vnější a vnitřní bezpečnosti státu.

Značná část prostředků účelně vynakládaná na společenskou spotřebu není pasívním výdajem ve vztahu ke společenské produktivitě práce, nýbrž přímo podmiňuje její růst. Např. soustava vysokých, odborných a jiných druhů škol zajišťuje výchovu kvalifikovaných pracovníků. Financování výzkumu do značné míry podporuje technický rozvoj ve výrobě a zdokonalování organizace výroby

a práce. Prostředky vynakládané na udržování hospodářských orgánů umožňují ekonomicky účelně řídit celou společenskou výrobu usměrňováním společenské dělby práce v rozsahu celého národního hospodářství i se zřením k mezinárodní dělbě práce mezi státy socialistické soustavy.

Druhá část prostředků, které vynakládáme na společenskou spotřebu, má jinou povahu. Zvyšuje jak materiální, tak i kulturní úroveň obyvatelstva. Jsou to prostředky vynakládané na kulturu, zdravotnictví, školní výchovu, na sociální a důchodové zabezpečení, které dostává obyvatelstvo ve formě služeb. Tyto prostředky přímo zvyšují reálnou hodnotu mzdy obyvatelstva. Výdaje na obranu státu a vnitřní bezpečnost jsou sice typicky neproduktivní, jsou však za současné mezinárodní situace nezbytné.

Vyšší předstih růstu produktivity práce před nominální mzdou ve srovnání se mzdou reálnou je nutný proto, že růst reálné mzdy se uskutečňuje také snižováním cen a po jistých obdobích u některých kategorií pracovníků i mzdovými úpravami.

Snižování cen spotřebního zboží je ekonomickou nutností. Snižovat ceny spotřebního zboží je nutné z několika důvodů. Především proto, že v důsledku rychlejšího tempa růstu produktivity práce v průmyslu hodnota průmyslových výrobků se snižuje mnohem rychleji než hodnota zemědělských produktů. Kdyby nebyly upravovány ceny průmyslového zboží, růst životní úrovně vesnického obyvatelstva by byl mnohem pomalejší než v průmyslu a nevýrobní sféře. Snižování cen spotřebního zboží vyrobeného v průmyslu tedy umožňuje zvyšovat rovnoměrně reálnou mzdu všeho obyvatelstva a nevyvolává disproporce ani v reálných, ani v nominálních mzdách. Snižování cen je tedy významným nástrojem upevňování třídního svazku dělníků a rolníků. Snižovat ceny je třeba také proto, aby byly vyrovnány disproporce, které neustále vznikají v cenách jednotlivých výrobků. Tyto proporce vznikají proto, že hodnota různých výrobků klesá nerovnoměrně. Je to způsobeno tím, že růst produktivity práce v důsledku použití nové techniky, technologie, pokrokovější organizace výroby a práce v jednotlivých výrobních odvětvích, závodech i u jednotlivých výrobků je nerovnoměrný. Spotřeba práce na jeden výrobek u různých výrobků se tedy snižuje u některého výrobku rychleji, u jiného pomaleji, u některých může zůstat beze změny. V důsledku toho se hodnota výrobku v různé míře odchyluje od ceny, která má být peněžním vyjádřením hodnoty. Kdyby se ceny neměnily, značně by se odchýlily od hodnoty výrobku, což by způsobilo potíže v distribuci a mohlo by nepříznivě ovlivnit spotřebu jednotlivých druhů výrobků. Proto úprava cen prováděná vždy po jistém období kladně ovlivňuje strukturu spotřeby a je současně činitelem, který upevňuje kupní sílu peněz.

Ekonomickou nutností je také provádění mzdových úprav, a to tehdy, vyskytuje-li se mezi průměrnými výdělky různých kategorií pracovníků takové disproporce ve výdělcích, že vážně podlamují hmotnou zainteresovanost těchto kategorií pracovníků na lepším výsledku práce a jsou tedy brzdou růstu společenské produktivity práce. Kdyby nebylo nesrovnalosti mezi úrovní průměrných výdělků jednotlivých kategorií pracovníků a uvnitř těchto kategorií, mzdové úpravy, které si vyžadují zvýšení mzdových fondů, by ztratily jakékoliv opodstatnění.

Mzdové úpravy mají svůj význam nejen proto, že vyrovnávají nerovnoměrný vývoj nominálních mezd různých kategorií pracovníků, nýbrž i proto, že období jejich zavádění je vhodnou příležitostí pro zlepšení mzdových soustav, pro odstranění existujících nedostatků v odměňování nebo normování práce.

b) Důchody dělníků a úředníků

Obrátíme nyní pozornost na rozbor peněžních příjmů dělníků a úředníků v národním hospodářství, přičemž se zaměříme na socialistický sektor.

Napřed však několik slov k celkové situaci. V letech 1954 až 1956 celkové peněžní příjmy obyvatelstva rostly rychleji, než se zvyšovala celková zaměstnanost. Z toho je vidět, že na zvyšování celkových peněžních příjmů obyvatelstva měl vliv nejen růst zaměstnanosti, nýbrž i růst produktivity práce, popřípadě zvyšování nominálních mezd a platů. Z připojené tabulky vidíme velké rozdíly ve vzestupu peněžních příjmů a zaměstnanosti:

V procentech

Ukazatel	1954/53	1955/54	1056/55	1957/56	1958/57
Vzestup peněžních příjmů celkem	111,7	106,1	106,8	104,9	103,4
Vzestup zaměstnanosti celkem	103,2	101,9	101,5	100,9	100,1

Obdobně vypadá situace u pracujících v socialistickém sektoru národního hospodářství (bez JZD a učňů). Mzdové fondy vzrostly ve sledovaném období daleko více, než by to odpovídalo vzestupu počtu pracovníků. (Tabulka 6a.) Index produktivity práce 1957—1953 vzrostl na 125, zatímco index průměrných mezd pracovníků průmyslové činnosti vzrostl na 113,5. Podílela se proto na vzestupu mzdových fondů jak zvyšující se celková zaměstnanost, tak i produktivita práce a na základě toho zvyšující se nominální mzdy. Vzestup průměrného počtu pracovníků v odvětví hmotné výroby byl mírnější než v nevýrobním odvětví. V průměrných mzdách tomu bylo naopak. Průměrné mzdy v odvětvích hmotné výroby jsou stále vyšší než v odvětvích nevýrobních; kupř. v roce 1957 to bylo zvýšení o 93 Kčs, v roce 1958 již o 101 Kčs. Nad mzdovým průměrem celého národního hospodářství se pohybují mzdy v průmyslu, stavebnictví, dopravě, ale také ve vědě a výzkumu, v soudnictví a pojišťovnictví. Nejvyšší mzdové průměry zaznamenává věda a výzkum.

Lze mít za to, že uvedený vývoj mezd je správný a je v souladu se zájmy národního hospodářství. Současně je vyjádřením prosazování zákona odměny podle zásluhy. Jiný obraz nám skýtá vývoj mezd mezi jednotlivými skupinami zaměstnanců.

Nejvýznamnější místo v našem národním hospodářství zaujímá průmysl. Proto zaujímá také nejpřednější místo v počtu pracovníků, a tudíž i ve velikosti mzdového fondu. (Tabulka 6b.) Rozborem zhledáváme, že největší růst pracovníků je u kvalifikovaných pracovníků technickoodborných, zatímco u pracovníků administrativních lze pozorovat tendenci opačnou. Tento vývoj je nesporně správný. V průměrných mzdách však došlo k jistému nesouladu mezi jednotlivými skupinami pracovníků. Mzdy pracovníků pracujících v úkole se zvyšovaly v souhlase se zvyšováním mzdových fondů, příp. s růstem produktivity práce, kdežto platy zaměstnanců administrativních popřípadě i inženýrskotechnických zůstávaly celkem nezměněny. Tento vývoj spolu se mzdovou úpravou provedenou v souvislosti s peněžní reformou způsobil značnou nivelizaci.

Na základě rozhodnutí celostátní konference KSČ v roce 1956, jakož i na základě usnesení ÚV KSČ z února a září 1957 se provádí postupně mzdová úprava, která má uvedené rovnostářství odstranit a zavést takovou diferenciaci, která by zajistila nejvyšší ekonomický účinek mezd. (Tabulka 6c.)

Nominální mzdy pracovníků v celém národním hospodářství a zvláště v průmyslu rostou, a to rychleji než počet pracovníků. Proto roste počet pracovníků s vyššími, popřípadě nejvyššími příjmy a zmenšuje se procento pracovníků se mzdami nízkými, popřípadě nejnižšími.

Rozvrstvení pracovníků v národním hospodářství podle výše měsíčního příjmu:

V procentech

Skupina	Únor 1953	Červenec 1953	Červenec 1955
do 600 Kčs	24,68	20,13	15,45
601—1000 Kčs	39,44	27,83	24,76
1001—1400 Kčs	24,45	28,20	29,35
1401—1800 Kčs	8,27	15,15	18,56
1801—2200 Kčs	2,09	5,31	7,31
2201—2800 Kčs	0,81	2,48	3,16
2801—více	0,26	0,90	1,11
Celkem	100,00	100,00	100,00

Skupina pracovníků nejnižších mezd, tj. do 600 Kčs měsíčně, zahrnuje učně, mladistvé, zaměstnané důchodce, nemocné a dále pracovníky s příjmy z polodenního zaměstnání. Příjem v této skupině není charakteristický pro zaměstnance v národním hospodářství. Nebudeme k této skupině přihlížet, i když víme, že množství pracovníků této skupiny ve sledovaném období pronikavě kleslo. V nižších dvou skupinách klesl počet pracovníků z 63,89 % na 54,11 %. Naproti tomu ve vyšších skupinách, tj. nad celostátním průměrem, vzrostl počet pracovníků z 11,43 % na 30,14 %. Z toho velmi dobře vysvítá, jak postupně roste kupní síla pracujících. V důsledku toho dochází ke změně struktury poptávky ve prospěch zboží dlouhodobé spotřeby nebo ve prospěch potravin a průmyslových výrobků jakostnějších. S těmito změnami musí naše výroba spotřebních statků počítat a na ně velmi citlivě reagovat.

V této souvislosti by bylo zajímavé zjištění příjmového rozvrstvení rodin nebo domácností a tam zvláště jaký průměr příjem připadá na jednoho příslušníka. Procentuální přírůstek zaměstnanosti je vyšší než přirozený přírůstek obyvatelstva. Zvyšuje se tedy zaměstnanost domácností. Podle rodinných účtů činí v současné době zaměstnanost připadající na jednu domácnost asi 1,4. Z toho lze vyvodit, že procentuální podíl rodin s vyšším důchodem je daleko větší než u jednotlivých pracovníků.

V souvislosti s rozborem příjmů dělníků a úředníků všimneme si ještě jedné skutečnosti, jak totiž vzrostl index životních nákladů domácností dělnických a zaměstnaneckých ve srovnání s předválečnou dobou. Je to důležité pro posouzení reálného důchodu nynějšího proti reálnému důchodu před válkou, a tak pro

konečné vyvrácení předsudku hojně vžitého o „vyšší" předválečné úrovni. (Tabulka 7a.)

Index reálných mezd pracujících pronikavě vzrostl, neboť index nominálních mezd vzrostl ve srovnání s dobou před válkou o 67,2 % (rok 1958), zatímco index životních nákladů má sestupnou linii. Mohli si tedy kupř. v roce 1958 pracující za svou mzdu koupit v průměru o 38,7 % více spotřebních statků než v roce 1937. Kdybychom vzali důchod domácnosti, byl by výsledek ještě příznivější, ježto průměrná zaměstnanost domácnosti v současné době je asi 1,4, zatímco před válkou činila jen asi 1,1 až do 1,2. S růstem výroby a produktivity práce budou dále vzrůstat reálné mzdy, tj. předpoklady pro rozvoje všech složek životní úrovně.

Není bez zajímavosti, jak jednotlivá snížení cen zboží hromadné spotřeby postupně ovlivňovala index životních nákladů, tedy na druhé straně i růst reálné mzdy. Víme totiž — a na XI. sjezdu KSČ to bylo opětně zdůrazněno — že snižování cen zboží hromadné spotřeby je jedna z cest zvyšování životní úrovně pracujících, totiž zvyšování jejich reálných důchodů. (Tabulka 7b.)

Rozbor ukazuje, jak postupně životní náklady domácností klesaly a kde musíme především snižovat ceny, abychom dosáhli aspoň stejného poměru, kterého jsme dosáhli v roce 1952. Zejména u potravin je index vysoko nad průměrem úhrnu životních nákladů. Proto je úsilí strany zvlášť zaměřeno na zvýšení intenzity i produktivity zemědělské práce. Nezbytným předpokladem toho je co nejrychlejší socializace vesnice a všestranná podpora zemědělství se strany státu.

V závěru ještě uvedeme, jak se zvyšují reálné mzdy dělníků a zaměstnanců od roku 1953, tedy od peněžní reformy.

Index reálných mezd dělníků a zaměstnanců (rok 1953 = 100):

Ukazatel	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Index nominálních mezd zaměstnanců v nár. hosp.	106,6	109,3	113,5	115,7	118,2	120,6
Index životních nákladů rodin děl. a zaměstnanců	96,7	94,1	91,7	89,9	89,7	87,6
Index reálných mezd dělníků a zaměstnanců	110,3	116,2	123,8	128,7	131,8	137,7

Pramen: Statistická ročenka ČSSR 1960, str. 36.

Ve srovnání s rokem 1937 vzrostly reálné mzdy v roce 1959 o 45,4 %. Vidíme, že reálné mzdy se zvětšují nejen cestou zvyšování nominálních mezd, nýbrž i cestou snižování cen spotřebních statků.

c) Důchody zemědělského obyvatelstva

Hovořili jsme o důchodech dělníků a úředníků. Je třeba provést ještě zvláštní rozbor důchodů zemědělského obyvatelstva. Máme přitom na zřeteli, že u zemědělského obyvatelstva činí vedle peněžních příjmů značnou část celkového důchodu naturální příjmy, tj. zemědělské výrobky, kterých zemědělec použije ve vlastní domácnosti.

Abychom mohli provést rozbor vývoje peněžních příjmů i naturálních důchodů, příp. i spotřeby, musíme si všimnout takových ukazatelů, jako je vývoj hrubé a tržní produkce, intenzita zemědělské výroby a produktivita práce, vývoj cen zemědělských výrobků, dále hrubé a čisté peněžní příjmy a naturální spotřeba, jakož i úroveň a vývoj nákladů na zemědělskou výrobu. Nelze opominout ani některé ukazatele z oblasti rozdělování a znovurozdělování národního důchodu.

Od roku 1953 byly postupně vydávány normy k zajištění růstu intenzity zemědělské výroby a produktivity práce v zemědělství. Byly sníženy normy povinných dodávek a upraveny výkupní i nákupní ceny zemědělských výrobků. To mělo za následek, že vzrostla cenová hladina vykupovaných výrobků a peněžní příjmy zemědělců. Snížením dodávek pro státní výkup mohli zemědělci nabídnout větší množství zemědělských výrobků pro státní nákup. Tím byla podnícena v rozsáhlé míře materiální zainteresovanost na zintenzivnění zemědělské výroby, a to jak rostlinné, tak zejména živočišné. Je nabíledni, že se rychle zvedly realizační ceny, tj. průměrné ceny státního nákupu a výkupu vcelku.

Nejzávažnějším ukazatelem pro posouzení tvorby a rozdělení té části společenského produktu a národního důchodu, která je vytvářena v zemědělství, je vývoj hrubé a tržní zemědělské produkce, jakož i průměrné realizační ceny zemědělských výrobků.

Vývoj v tomto směru ve srovnání s dobou před válkou probíhal vcelku tak, že hodnota hrubé produkce nedosáhla ve sledovaném období dosud předválečného stavu. (Tabulka 8.) I když neustálý růst v poválečné době je známkou překonávání potíží způsobených okupací a poválečnými přesuny zemědělského obyvatelstva, nelze považovat dosavadní růst a stav za uspokojivý se zřetelem k možnostem růstu našeho zemědělství a potřebám národního hospodářství. To platí zvláště pro rostlinnou výrobu, ježto živočišná výroba již přesáhla hrubou produkci předválečnou.

Jinak vypadá situace u tržní produkce, která již značně předstihla předválečnou úroveň, při čemž tržní produkce živočišná vzrostla ve srovnání s tržní produkcí rostlinnou téměř dvojnásobně (vyjádřeno v procentech). Mohlo by se zdát, že tento růst šel na úkor materiální spotřeby zemědělského obyvatelstva, avšak nebylo tomu tak. Tohoto růstu bylo dosaženo při současném růstu materiální spotřeby zemědělského obyvatelstva. Potěšitelné je, jakým tempem byl odstraněn hluboký pokles tržní produkce vzniklý v poválečných letech.

Čím lze vysvětlit rychlejší vzestup živočišné produkce?

Protože bylo dosaženo plné zaměstnanosti a stále rostoucí kupní síly městského obyvatelstva, zvláště dělnictva, dochází i k prudkému vzestupu poptávky po kvalitnějších výrobcích živočišného původu ve srovnání s dobou předválečnou. Proto stát v zájmu plynulého a co nejlepšího zásobování i uspokojování pracujících potravinami vůbec a výrobky živočišnými zvláště napomáhá tomuto vývoji. Děje se tak vhodnou cenovou politikou, finanční i organizační pomocí. Perspektivní i roční plány počítají se stále větším růstem živočišné výroby ve srovnání s výrobou rostlinnou. Je tedy hrubý peněžní příjem ve sledovaném období a jeho vzestup ve srovnání s dobou předválečnou ovlivňován jednak růstem celkové tržní zemědělské produkce (k roku 1956 o 9,8 %), jednak růstem realizačních cen zemědělských výrobků (k roku 1956 o 28,2 %).

Uvedené výsledky ukazují však vzestup u všech sektorů zemědělství, tj. u státních statků, JZD i jednotlivě hospodařících rolníků. Cenovou politikou však naše vláda zamýšlela poskytnout výhody malovýrobcům a uspíšit socializaci

vesnice. Ve srovnání s jednotlivě hospodařícími rolníky byly záměrně poskytnuty výhody JZD. V důsledku toho cenový index u krajsky plánovaných závodů (tj. JZD a jednotlivě hospodařících rolníků) dosáhl ve srovnání s předválečnou dobou ještě vyššího čísla: rok 1956 = 133.

Tyto příznivé skutečnosti způsobily, že rolníci, zvláště jednotlivě hospodařící, se výrazně soustředili na výkrm jatečních prasat. Zkrmovali i chlebové obilí. Dochází proto i k přesunu ve struktuře tržeb ve prospěch tržeb za živočišnou výrobu. Kupř. v roce 1956 činí tržby za živočišnou výrobu téměř dvě třetiny celkové tržby.

*

Dosavadní údaje a rozbor nám ukázaly vývoj výroby v zemědělství vcelku. Nevíme však dosud nic o intenzitě a produktivitě práce v zemědělské výrobě. Ačkoli hrubá produkce vcelku nedosáhla předválečné úrovně, hodnota tržní produkce překročila do roku 1956 předválečnou úroveň o 9,8 %, při čemž hmotná spotřeba zemědělců neklesla. Bylo toho dosaženo tím, že ve srovnání s dobou předválečnou počet stálých pracovníků v zemědělství po osvobození klesl téměř na polovinu. Stalo se tak odsunem Němců a přechodem osob ze zemědělství do průmyslu. Na mnoha místech se dokonce projevil nedostatek pracovníků v zemědělství. Na druhé straně došlo k tomu, že jistá výměra zemědělské půdy zůstala neobdělená. Proto se projevoval jiný vývoj v hrubé i tržní produkci na jednoho stálého pracovníka v zemědělství a na jeden hektar zemědělské půdy, než bylo vidět u hrubé a tržní zemědělské produkce.

Vývoj hodnoty hrubé a tržní produkce připadající na 1 stálého pracovníka v zemědělství a na 1 ha zemědělské půdy (všechny sektory):

Ukazatel	1936	1948	1953	1955	1956	1957	1958
Hodnota hrubé produkce:							
— na 1 ha zemědělské půdy	100	77,1	94,2	102,0	103,9	103,6	105,8
— na 1 stálého pracovníka	100	120,0	172,1	168,8	174,5	180,7	192,8
Hodnota tržní produkce:							
— na 1 ha zemědělské půdy	100	70,9	107,6	112,4	115,0		
— na 1 stálého pracovníka	100	111,1	223,2	204,5	207,0		

Propočet podle SÚS a Statistické ročenky 1960, str. 211.

Index hrubé produkce na 1 ha zemědělské půdy stoupl v roce 1956 ve srovnání s předválečnou dobou o 4,9 %. Z toho je vidět, že na skutečně obdělávané půdě intenzita výroby u nás mírně vzrostla. Musíme si však uvědomit, že výměra skutečně obdělávané zemědělské půdy poklesla ve srovnání s předválečnou dobou (v roce 1956 asi o 340 000 ha).

Hodnota hrubé produkce na jednoho stálého pracovníka vzrostla ve sledovaném období o 93,1 %. Ukazuje to na velký růst produktivity práce v zemědělství. Tento vývoj byl ovlivňován celou řadou okolností. Především odešlo ze zemědělství do průmyslu, tj. z vesnice do města přebytečné obyvatelstvo. Ve větší míře se využívá v zemědělství vědeckých poznatků a techniky. Podíl minulé práce

v hodnotě zemědělských výrobků roste, zatímco podíl živé práce klesá. Produktivitu práce ovlivňují i nové výrobní formy. Zatímco kapitalistická velkovýroba a kulacká hospodářství se podílela na celkové zemědělské půdě 35 %, činil podíl státních statků a JZD v roce 1956 již 47,8 % a v roce 1957 65,4 %.

Sledujeme-li vývoj po osvobození a zvláště po roce 1948, vidíme, že produktivita práce v zemědělství rostla úměrně s postupující socializací vesnice. Rostla však i tržní produkce. Velká přeměna vesnice po socialistické revoluci ve vesnici socialistickou nemusí tedy míti za následek přechodný pokles tržní produkce, popřípadě i produktivity práce. Škoda, že nebylo možno dosáhnout i úměrného zvýšení intenzity zemědělské práce. Nepříznivě se zde projevily důsledky nedostatků v organizaci práce, v nedodržování agrotechnických lhůt, v pracovní kázni apod.

Ve sledovaném období velmi vzrostla hodnota tržní produkce na 1 ha obdělávané zemědělské půdy (o 15 %) a na 1 stálého pracovníka (dokonce o 107 %). Přitom nešlo zvýšení na úkor naturální spotřeby zemědělského obyvatelstva.

*

Nyní se všimneme situace u krajsky plánovaných závodů. Bude nás to zajímat nejen pro porovnání s Brněnským krajem, nýbrž i proto, že státní statky prodávaly své výrobky za nižší ceny než JZD a jednotlivě hospodařící rolníci.

Nepřihlížíme-li k zemědělské půdě neobdělávané, dostala se hodnota hrubé produkce zemědělské krajsky plánovaných závodů na 1 ha zemědělské půdy nad předválečnou úroveň. (Tabulka 9a, 9b.) Kolem roku 1953 se však pohybovala pod předválečnou úrovní. Naproti tomu hodnota tržní produkce z 1 ha zemědělské půdy vzrostla o 21,4 %. Daleko pronikavěji však vzrostly u krajsky plánovaných závodů hrubé peněžní příjmy jak u družstevníků, tak i jednotlivě hospodařících rolníků. Je to hlavně důsledek cenové politiky vlády a nikoli důsledek růstu intenzity zemědělské výroby.

Zatímco hrubé peněžní příjmy z 1 ha obdělávané zemědělské půdy vzrostly ve srovnání s předválečnou dobou o 51,4 %, vzrostly čisté peněžní příjmy o 432,1 %. Přitom i naturální spotřeba vzrostla o 4 %. Promítneme-li vývoj peněžních příjmů u krajsky plánovaných závodů na jednoho stálého pracovníka, pak vzrůst je daleko větší. Je to logické, neboť víme, že ze zemědělství odešla skoro polovina pracovníků.

I když tedy index životních nákladů vzrostl k sledovanému datu u zemědělské domácnosti ve srovnání s předválečnou dobou o 33 %, je toto zvýšení mnohonásobně vyváženo růstem důchodů.

Z provedeného rozboru lze učinit tento závěr. Příznivý vývoj čistých peněžních a naturálních příjmů zemědělců ovlivnila řada činitelů, i když ne stejně výrazně. Především je to růst hrubé produkce z 1 ha zemědělské půdy o 10,1 %, dále růst tržní produkce na 1 ha zemědělské půdy o 21,4 %, nejpodstatněji však růst produktivity práce o 81,4 % a růst tržní produkce o 101,1 %. I vzestup realizačních cen zapůsobil významným způsobem. Čisté peněžní příjmy na 1 stálého pracovníka vzrostly však ještě průkazněji než hrubé peněžní příjmy. Je to způsobeno tím, že materiálové a finanční náklady zemědělců na zemědělskou výrobu jsou nyní nižší, než tomu bylo za buržoazní republiky. Stát hradil ve sledovaném období ze svých prostředků značnou část materiálních nákladů. Výrobní prostředky jsou levnější. Sazby STS byly sníženy; stát na jejich provoz přispíval. Daňové zatížení zemědělců činí asi polovinu předválečného daňového břemene. Bylo odstraněno velké zadlužení zemědělců, takže odpadly tíživé úroky a splátky

na dluh, které samy činily před válkou asi 3 miliardy Kč. Prakticky neexistuje pachtovné z půdy, které činilo další stovky milionů a převážně plynulo do kapes nezemědělského obyvatelstva.

Tyto skutečnosti, které nastaly v oblasti tvorby i rozdělování, příp. znovurozdělování produktu a hrubého a čistého důchodu vytvořeného v zemědělství, popřípadě v celém národním hospodářství, ovlivnily rozhodujícím způsobem vývoj hrubých i čistých peněžních příjmů i naturální spotřebu v zemědělství. Ovlivnily i to, že rychleji rostly čisté peněžní příjmy než hrubé peněžní příjmy.

Socialistické výrobní vztahy, postupně pronikající i do zemědělství, přinášejí pracujícímu rolnictvu a jejich rodinám takový stupeň životní úrovně, který už k roku 1956 převýšil pronikavě úroveň předválečného období. Na důkaz toho si uvedeme přehled o vývoji peněžních příjmů a naturální spotřeby u družstevních rolníků i u jednotlivě hospodařících rolníků. (Tabulka 9c.)

Hrubé i čisté příjmy připadající na jednoho člena JZD, příp. na jednoho stálého pracovníka v družstvu byly ve sledovaném období vyšší než u jednotlivě hospodařících rolníků. Bylo to ovlivňováno jednak vyšší hrubou i tržní produkcí družstevníků, jednak hospodářskou politikou státu na úseku výkupu, kde byli preferováni družstevníci před jednotlivě hospodařícími rolníky. Vyšší naturální spotřeba u jednotlivě hospodařících rolníků ukazuje, že zemědělská malovýroba je značně naturálním spotřebním hospodářstvím.

Úroveň realizačních cen zemědělských výrobků v roce 1956 ve srovnání s rokem 1937 u JZD a u jednotlivě hospodařících rolníků vypadala takto: (rok 1937 jest 100; podle údajů SÚS)

	Krajský plán. záv. celkem	JZD	Jednotlivě hosp. rolníci
Ceny všech zemědělských výrobků	133,0	137,8	130,5
Ceny živočišných výrobků	150,5	165,5	147,8

Odlišnost realizačních cen u JZD a u jednotlivě hospodařících rolníků je výsledkem rychlejšího růstu hrubé a tržní produkce JZD a diferenciace dodávkových norem. Avšak i u jednotlivě hospodařících rolníků příjmy vzrostly. Vývoj postupoval tak příznivě, že družstevní rolníci téměř dohnali s průměrnými důchody dělnictvo.

Příjmy družstevníků měly rychlejší trent nejen v uvedené době, nýbrž i v dalších letech. Podle výsledků jednorázového šetření příjmů 31 000 domácností

	1955	1956	Index $\frac{1956}{1955}$
Průměrná roční mzda 1 dělníka (včetně sociálních a nemocenských dávek)	14 950	15 060	101,1
Celkové čisté peněžní a naturální příjmy 1 družstevníka včetně příjmů z nezemědělské činnosti	14 097	14 649	103,9

provedeného Státním úřadem statistickým se ukázalo, že domácnosti členů JZD a kovorolníků mají vyšší peněžní a naturální příjmy na hlavu než dělníci, zatímco jednotlivě hospodařící rolníci byli zhruba na úrovni dělníků.

Z toho je nejlépe vidět, že i v tomto směru socialistický stát provádí vůči pracujícímu rolnictvu takovou politiku, aby postupně mizely všechny podstatné rozdíly mezi městem a venkovem. Jsou vytvářeny ekonomické předpoklady neustálého růstu životní úrovně pracujících na vesnici.

*

Podrobným rozborem důchodů obyvatel jsme si ověřili význam i závažnost tohoto ukazatele životní úrovně pracujících. Rozborem zákonitostí růstu reálných důchodů jsme si ověřili význam zvyšování produktivity práce v socialistické společnosti. Současně jsme konstatovali případné nedostatky vyskytující se v našich podmínkách, jakož i výhody a přednosti socialistického systému ve srovnání s kapitalistickým. Konečně přesvědčivě vyznělo, že tento ukazatel, jako jeden z nejdůležitějších, navazuje přímo na národní důchod.

d) Důchody obyvatelstva Brněnského kraje

Struktura příjmů obyvatelstva Brněnského kraje byla v posledních letech taková:

V procentech

Druh příjmu	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959*)
Mzdy	69,88	68,84	68,19	67,74	66,44	66,46	66,53
Peněžní příjmy členů a ostat. obyv. zem. III. IV. typu	1,19	2,17	3,07	3,30	3,71	4,57	6,60
Tržby ze zem. produkce státním a družstev. org.	8,45	9,01	9,78	10,20	9,62	8,22	6,26
Penze, podpory a stipendia	15,23	14,82	14,09	13,75	15,56	16,10	16,22
Výhry a úroky z vkladů	0,09	0,06	0,10	0,16	0,25	0,33	0,29
Pojistné náhrady	0,33	0,24	0,21	0,22	0,35	0,27	0,29
Poskytnuté úvěry	0,68	1,27	0,84	0,64	0,45	0,43	0,24
Ostatní příjmy	4,15	3,59	3,72	3,99	3,62	3,62	3,57
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

*) Předběžné údaje.

Sestaveno podle plánovací komise KNV Brno.

Základním zdrojem příjmů dělníků i zaměstnanců jsou mzdy. Tvoří dvě třetiny příjmů obyvatelstva vůbec. Dalším pracovním příjmem jsou důchody zemědělského obyvatelstva (členů JZD za pracovní jednotky a tržby vesnického obyvatelstva z prodeje zemědělské produkce státním a družstevním organizacím). U zemědělského obyvatelstva nejsou v tom započteny naturální příjmy u členů JZD, příp. ta část zemědělské produkce, kterou spotřebují jednotlivě hospodařící rolníci a členové JZD ze záhumenku ve své domácnosti.

Pozoruhodný je také podíl z celkových příjmů, který připadá na penze, podpory a stipendia.

Počet obyvatelstva Brněnského kraje roste. Mění se struktura zaměstnanosti. Dochází tedy i ke změně ve struktuře příjmů jak postupně rostou příjmy vůbec. (Tabulka 10a.) Ve srovnání s růstem počtu obyvatelstva a zvláště s růstem zaměstnanosti roste peněžní důchod obyvatel Brněnského kraje daleko progresivněji. Totéž platí o růstu mezd a platů a peněžních důchodů zemědělců. Je však

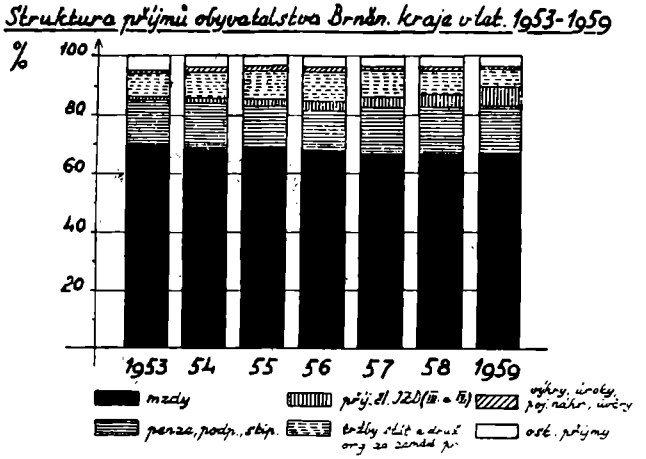

zřejmé, že ve sledovaném období růst mezd je povlovnější než růst peněžních důchodů rolníků. Na růstu mezd a platů se projevuje růst produktivity práce, což u zemědělské výroby nelze průkazně ověřit. Přesto peněžní důchody zemědělců vzrostly prudčeji v důsledku růstu realizačních cen. Došlo ke snížení výkupních úkolů, a to umožnilo zvýšení prodeje za nákupní ceny.

1. Dělníci a úředníci

Zvýšený počet pracujících v národním hospodářství a rostoucí mzdový fond v souladu s růstem produktivity práce způsobil i zvýšený průměrný důchod připadající na jednoho obyvatele. Průměrný příjem na jednoho obyvatele v roce 1958 byl o 21 % vyšší než v roce 1954. Spolu se snížením cen spotřebního zboží byly vytvořeny podmínky pro pronikavý růst reálného důchodu. (Tabulka 10b.) I když nelze provést přesný propočet podle čísel krajských (vycházíme z předpokladu, že indexu životních nákladů vypočteného reprezentativním způsobem celostátně lze použít i v kraji, poněvadž cenová úroveň je stejná), můžeme aspoň v hrubých tendencích provést správný výpočet. V důsledku pronikavého růstu průměrných mezd nominálních dochází ve srovnání s r. 1937 k značnému vzrůstu reálné mzdy (v r. 1958 o 40,4 %), i když cenová úroveň potravin i průmyslového zboží se dosud pohybuje nad předválečným stavem.

Ve sledovaném období, tj. od roku 1953 do roku 1958 došlo podle uvedeného propočtu ke zvýšení reálné mzdy o 25,8 %. Potvrzuje se, že peněžní reforma roku 1953 byla nezbytnou podmínkou, aby mohly u nás mzdy růst nejen nominálně, ale i reálně. V roce 1957 ve srovnání s rokem 1953 zvýšila se reálná mzda o 16,5 %.

Poněvadž zaměstnanost v kraji je značná, je i zaměstnanost rodin vyšší než tomu bylo v roce 1937. Z toho plyne i zvýšený nominální důchod rodiny, což ve vztahu k cenám spotřebních statků, ale i ke společenské spotřebě zajišťuje již nyní vyšší reálný důchod rodin, než tomu bylo za buržoazní republiky. A to je nesporný důkaz rozvoje hmotné úrovně pracujících a jejich rodin a zajištění životní úrovně takového rozsahu, jenž je pro pracující v kapitalismu nedosažitelný.

Při rozboru životní úrovně pracujících a jejich rodin je důležité znát jejich rozvrstvení podle výše měsíčního nominálního příjmu, jakož i vývojové tendence, totiž do jaké míry růst mzdového fondu i průměrných mezd ovlivňuje procentuální růst pracovníků vyšších příjmových skupin.

Rozvrstvení pracovníků v národním hospodářství podle výše měsíčního příjmu má v Brněnském kraji tento stav a pohyb

V procentech

Skupina	K 1. 7. 1953	K 31. 12.			
		1954	1955	1956	1957
do 600 Kčs*)	20,75	15,99	15,31	14,72	15,15
601—1000 Kčs	27,69	28,95	24,15	21,94	21,69
1001—1400 Kčs	29,33	29,72	29,50	28,91	29,31
1401—1800 Kčs	14,87	18,47	19,18	20,50	20,55
1801—2200 Kčs	4,66	6,90	7,48	8,94	8,57
2201—2800 Kčs	2,13	3,09	3,30	3,89	3,70
2801—více Kčs	0,57	0,98	1,08	1,10	1,03
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Podle fin. odboru KNV Brno.

*) Učni, mladiství, zaměstnaní důchodci, nemocní, příjmy z polodenního zaměstnání.

Z rozboru uvedené tabulky plyne toto: U skupiny pracovníků do 600 Kčs měsíčně jde vesměs o zaměstnance, kteří mají buď doplňkový příjem (kupř. starobní nebo invalidní důchod) nebo svým příjmem přispívají do důchodu domácnosti. U učňů jde o přípravu ke kvalifikované práci. Průměrnou mzdu pobírá skupina třetí, tj. od 1001—1400 Kčs měsíčně. Procentuální stav ve sledovaném období zůstává vcelku nezměněn. Průměrné mzdy nebo platy se pohybují v rozmezí této skupiny. Ve všech ostatních skupinách lze vidět příznivý vývoj. Procento pracujících, kteří mají mzdu pod krajským průměrem, stále klesá (ve sledovaném období o plných 6 % zaměstnanců). V příjmových skupinách vyšších dochází vesměs k procentuálnímu růstu pracujících pobírajících vyšší mzdy. Tak ve skupině od 1401—1800 Kčs vzrostl počet pracujících téměř o 6 %, ve skupině od 1801—2200 Kčs a ve skupině nejvyšší se počet pracujících téměř zdvojnásobil.

Velká procentuální zaměstnanost v kraji a k tomu zvyšující se procento pracujících s vyššími příjmy má ve vzájemném spojení další příznivý důsledek pro růst životní úrovně. Roste průměrná zaměstnanost rodin nebo domácností. Stává se téměř pravidlem, že v rodině nebo domácnosti jsou dva nebo i více příjmů.

Byla-li v předválečné republice zaměstnanost rodin nebo domácností 1,1—1,2 (celostátní údaj), pohybuje se dnes kolem 1,4 a více. Z toho plyne, že nominální důchod rodin nebo domácností se pohybuje dnes na daleko vyšší úrovni, než tomu bylo za první republiky. K tomu je nutno připočíst vše, čeho se dostává rodinám nebo domácnostem cestou společenské spotřeby (zdravotnictví, kultura, školství, dotace na bytový fond), která se po osvobození velmi rozšířila a stále se zlepšuje a která za kapitalistické republiky v podstatě nebyla. Pracující si museli z mezd a platů zdravotní péči hradit sami. Na bydlení museli vydávat značnou část svého příjmu. Takto se dnes reálný důchod domácnosti zvětšil velmi značně a představuje již v současné době většinou vysokou životní úroveň.

Sledujeme-li stav i růst životní úrovně z hlediska růstu důchodů rodin nebo domácností, musíme přihlížet ještě k jedné velmi závažné okolnosti, totiž k počtu členů domácnosti. Je celkem logické, že jinak při stejné výši důchodu domácnosti bude se lišit rozsahem i obsahem reálná část důchodu připadající na jednu osobu při různém počtu příslušníků domácnosti. Nikoli však pokud jde o společenskou spotřebu, kde naopak vícečlenná rodina bezplatných služeb využívá rozsahem daleko více než rodina málo početná. Rozdíl bude ve hmotné spotřebě. Zde však může stát vhodnou cenovou i sociální politikou do značné míry odstranit podstatné rozdíly.

Vidíme, že strana i vláda uskutečňuje celou řadu opatření, jimiž sleduje zmírnění a postupně i odstranění velkých rozdílů v hmotné úrovni, které se projevovaly a do jisté míry se ještě projevují u rodin s větším počtem dětí. Mzda totiž nemůže a nesmí obsahovat složku sociální. Přestala by plnit svou ekonomickou funkci. Při větším počtu dětí však zpravidla nemůže manželka vykonávat výdělečnou činnost. Proto je třeba provádět politiku snižování cen základních potravin a průmyslového zboží krátkodobé spotřeby, zvláště dětského ošacení. Po snížení cen provedeném na jaře 1959 se ukazuje, že tato cesta vede k nejlepším výsledkům. Úspěšný rozvoj zemědělské výroby, ale i výroby vůbec, musí zajistit v době co nejkratší podmínky pro další, ještě pronikavější snížení cen těchto statků. To platí zvláště o potravinách, kde jsou stále nepříznivé rozdíly ve srovnání s předválečnou dobou.

Kromě toho současně došlo ke zvýšení rodinných přídavků rodinám s třemi nebo více dětmi. Staropenzistům se postupně upravují jejich důchody na slušnou základnu.

Považujeme-li za základní a nezbytnou potřebu lidí stravu, ošacení a bydlení, chceme tím postupně, ale pokud možno brzy, dosáhnout toho stavu, kdy se těchto základních statků bude dostávat rodinám v rozsáhlém měřítku. Tento stav nebude nikterak v rozporu se zásadou odměňování podle zásluhy ani s růzností zájmů různých osob i rodin. Naopak ještě více podnítí touhu po kvalifikaci a po vyšší odměně. To se však již dostáváme k tendencím dalšího vývoje růstu životní úrovně a speciálně k tomu, jakými cestami se bude ubírat další vývoj spotřeby nejen základních, ale i všech ostatních potřeb. Rozhodující roli zde sehraje výchova socialistického člověka.

2. Pracující v zemědělství

V období námi sledovaném se uskutečňovala velká přeměna zemědělské soukromé malovýroby v socialistickou velkovýrobu. Poněvadž nám jde při rozboru o vývoj, soustředíme pozornost na socialistické zemědělství. Nutí nás k tomu také ta skutečnost, že v krajském měřítku jsou důchody jednotlivě hospodařících rol-

níků těžko zjistitelné. Hospodaření JZD prochází řádným hodnotovým vyjádřením a pouze hospodaření na záhumencích zůstává přesně nezjistitelné.

V Brněnském kraji je 940 obcí, které přicházejí v úvahu jako jednotky pro založení JZD. K 1. 9. 1958 byla taková situace: JZD bylo 842. Půda byla obdělávána v socialistickém sektoru (JZD a Státní statky) z 81,02 %. V soukromém sektoru bylo 88.402 ha, v JZD 275.600 ha, ve státních statcích 61.703 ha a záhumenků 25.630 ha půdy. Pokud jde o 88.402 ha půdy v soukromých rukou, předpokládal plán KNV pro rok 1959 toto rozdělení: záhumenky asi 36.000 ha, drobná půda nehodící se pro socialistickou velkovýrobu asi 25.000 ha; pro získání do socialistické velkovýroby předpokládal plán získat asi 27.402 ha. Při dokončení socializace zemědělství nebudou v některých obcích ustavena JZD, protože půda je nebo bude obhospodařována v rámci státních statků. (Tabulka 11a.)

Socializace zemědělství dosáhla v Brněnském kraji značného stupně i předstihu ve srovnání s jinými kraji. Jsou proto reálné předpoklady, aby v podstatě byla ukončena v roce 1960. Je jisté, že tato skutečnost na jedné straně příznivá musela se na druhé straně odrazit nepříznivě ve výrobě, a tím i v sledovatelných příjmech družstevníků. Vidíme to zvláště v roce 1958. Do družstev se dostávají i rolníci, kteří nemohou dosud zapomenout na dřívější formy hospodaření. Přistoupí-li k tomu formy výkupu platné v roce 1958 i nedostatky v odměňování, dochází pak k tomu, že tito noví družstevníci se soustřeďují na výnosnost záhumenku a činnost v JZD pokládají za vedlejší. Důsledná socializace půdy a nový systém výkupních cen, který vstoupil v platnost od 1. 1. 1960, jakož i důsledné uplatňování zásad odměňování podle zásluhy budou působit jako velmi účinní činitelé v obratu k lepšímu. Bude však třeba nových kvalifikovaných kádrů jak do vedení, tak i do výroby živočišné i rostlinné, jakož i dotování novou technikou.

Zemědělští družstevníci dostávají odměnu za práci nejen v penězích, jako je tomu ve všech ostatních sektorech národního hospodářství, nýbrž i ve formě naturální. Odměna za pracovní jednotky sestává tedy jednak z peněžní částky a z jistého množství naturálií (obilí, brambory apod.). Tyto částky jsou přesně zjistitelné; lze tedy provádět příp. i porovnání v jednotlivých letech, jakož i mezi jednotlivými družstevníky i družstvy.

V současné době však mají družstevníci záhumenek. Příjem z něho sledovat statisticky nelze. Proto budeme v našem rozboru od něho odhlížet. Víme však, že výnos záhumenku v naturáliích a často i v penězích znamená v současné době výrazný podíl na obživě rodiny družstevníka.

Peněžní důchody JZD Brněnského kraje ve sledovaném období pronikavě vzrůstaly. (Tabulka 11b.) Růst peněžních důchodů byl ovlivňován postupující socializací zemědělství. Největší vzestup byl v roce 1958, kdy došlo k nejpočetnějšímu růstu JZD a vstupu rolníků do existujících družstev.

Velmi zajímavé je, jak se vyvíjely peněžní důchody družstev v propočtu na 1 ha zemědělské půdy. Především je vidět vcelku velmi výrazný vzestup. Je způsoben jednak rozvojem výroby, zvláště živočišné, jednak cenovou politikou státu. To se projevilo v letech 1954 a dalších, kdy došlo ke snížení výkupní povinnosti a ke zvýšení cen výkupních i nákupních. Realizační ceny proto zaznamenaly významný vzestup. Další vzestup v roce 1957 byl ovlivněn částečně úrodou, ale hlavně vyšším odprodejem výrobků živočišných i rostlinných bez náležitého zřetele na rozšířenou reprodukci a zajištění plynulého chodu výživy dobytka i v zimě. To se pochopitelně muselo nepříznivě projevit v roce 1958 v poklesu tržeb, a tedy i příjmů družstevníků. Na tento pokles v roce 1958 má však kromě toho vliv i příliv nových družstev a nových družstevníků. Ti velmi

často nesplnili svou povinnost a nepřinesli do družstva předepsané množství krmiva nebo dobytka apod. Zmenšil se tak v poměru na 1 ha zemědělské půdy fond základních výrobních prostředků.

Je však potěšitelné, že roste procentuální podíl příjmů ze živočišné výroby (jeho absolutní růst je daleko rychlejší než růst příjmů z rostlinné výroby). Je správné, že klesá i procentuální podíl příjmů z ostatní činnosti, na kterou se v dřívějších letech některá družstva zvlášť soustřeďovala a která je odváděla od jejich vlastní činnosti. V tomto směru se vcelku vývoj zemědělské výroby v kraji ubírá správnou cestou v souladu s celostátním zaměřením (IV. sjezd JZD).

Abychom došli k důchodu družstevníků, musíme si zjistit výši nákladů na dosažení uvedené tržby. V tomto směru prošla družstva Brněnského kraje rovněž pozoruhodným vývojem. (Tabulka 11c.) Tržba na 1 ha zemědělské půdy se pronikavě zvýšila teprve po úpravě výkupních a nákupních cen od roku 1954. To se také odrazilo ve výši čistého peněžního chodu JZD na 1 ha zemědělské půdy a na zvýšení částek vyplácených v penězích za pracovní jednotky z 1 ha zemědělské půdy. Náklady v poměru k tržbám se po nepříznivých počátcích ustálily na 40 %. V roce 1951 i 1952 bylo nutno státními dotacemi podpořit rentabilitu nově vznikajících družstev; většinou to byla družstva menšinová. Příznivým úkazem v posledních letech je, že družstva pamatují stále většími částkami na zvětšování nedělitelného fondu a na fondy sociální i kulturní. Všeobecný pokles v roce 1958 je odrazem skutečností, o nichž jsme mluvili při rozboru rozvoje družstevnictví. V letech 1958 a 1959 dochází v podstatě k dovršování socializace vesnice. Do družstva přicházejí lidé různého zaměření. Vznikají družstva i ve vesnicích, kde dosud nové myšlení nemá širší základnu. Poněvadž současně stát ustal s jednotlivými dotacemi a družstva musí zabezpečovat své fondy sama, lze očekávat v mnoha družstvech, kde jsou uvedené nedostatky, prudký pokles pracovní jednotky.

Uvedené údaje znamenají celokrajské průměry. Z těch plyne, že peněžní příjmy družstevníků z 1 ha zemědělské půdy vcelku rostou. Neříkají nám však nic o stavu v jednotlivých družstvech. Jednotlivá družstva totiž hospodaří různě, což se pochopitelně odráží v jejich hospodářských výsledcích. (Tabulka 11d.) Zatímco v letech 1955 a 1956 úpadkových družstev bylo málo a jejich počet klesal, vývoj v dalších dvou letech se obrátil. Zvláště v roce 1958 zaznamenáváme zvýšený pošet družstev (absolutně i procentuálně) s nízkou pracovní jednotkou nebo tzv. družstev úpadkových. Příčiny je třeba hledat v nesprávném celkovém hospodaření těchto družstev. Ustaly státní dotace a bylo třeba konečně přistoupit k vytváření a rozšiřování družstevních fondů. Kromě toho v mnohých družstvech se členové soustředili na záhumenkové hospodářství, považujíce práci v družstvě za činnost vedlejší. Všude tam, kde hospodařili družstevníci cílevědomě podle přesného výrobního plánu, zajišťovali podmínky pro rozšířenou reprodukci zvláště živočišné výroby, nejenže výši pracovních jednotek udrželi, nýbrž dokonce ještě zvyšovali při plném dotování družstevních fondů.

Po dokončení přestavby vesnice a po všech úpravách, o nichž jednal IV. sjezd JZD, budou vytvořeny podmínky, aby beze zbytku zmizela družstva úpadková i družstva s nízkou pracovní jednotkou. A nejen to. Dojde postupně k slučování malých družstev ve velká družstva, kde bude zajištěna všestranná dělba práce při plném využití vysoké nebo nejvyšší techniky.

Vedle peněžní částky pobírají členové družstev na každou pracovní jednotku naturálie. Rovněž ty byly a jsou v jednotlivých družstvech nestejně veliké. Hodnota naturálií na jednu pracovní jednotku se pohybovala v jednotlivých druž-

stvech kupř. v roce 1957 od 1,23 Kčs do 7,37 Kčs. Přitom odstupňování výše naturálií se nekrylo vždy s výší peněžní odměny ani s hospodářským výsledkem družstva. Celokrajský průměr naturálií na jednu pracovní jednotku činil v roce 1957 5,54 Kčs; v roce 1958 4,19 Kčs.

V této souvislosti je třeba posoudit, jaký způsob rozdělování sklizně je z hlediska ekonomického nejlepší a pro další rozvoj hospodaření družstev nejúčinnější. Naší snahou je, aby hmotný zájem družstevníků byl plně zaměřen na družstvo, na jeho rozkvět a hospodářské výsledky. Družstevníci však mají k dispozici záhumenkové hospodářství, jež zvláště v místech s intenzivním hospodařením (vinařství apod.) vyžaduje velkou péči, ale také hodně vynáší. Není tedy jen zdrojem naturálií pro domácnost družstevníka, nýbrž i zdrojem peněžních příjmů. Proto v prvé řadě je třeba učinit pořádek v naturálních odměnách za pracovní jednotky; zavést jednak jednotnost a zaměřit se na skutečnou naturální potřebu družstevníků, jejíž výše je závislá na počtu členů v domácnosti. Naturálie mají sloužit jen osobní spotřebě členů JZD a jejich rodin a dále k udržení malého hospodářství, nikoli však ke zvyšování tržnosti záhumenkového hospodářství. Zvýší se tak tržní produkce družstva i výše odměny za pracovní jednotku, která v poslední době v krajském průměru klesá. Zvýší se tak zájem družstevníků na rozkvětu družstevního hospodářství. Záhumenek se stane zbytečným, ba škodlivým pro zdravý rozvoj vesnice.

4. Výdaje obyvatelstva

a) Struktura peněžních výdajů

Výdaje obyvatelstva odpovídají vcelku příjmům. Zdálo by se, že jako ukazatel životní úrovně obyvatelstva nám nemůže nic bližšího říci, že tedy není nějakým zvláštním nebo závažným ukazatelem. Není tomu tak. Důchod obyvatelstva, jak jsme právě v předešlém článku prokázali, nám ukazuje, kolik vcelku, vyjádřeno peněžní sumou nebo dílem z národního důchodu, jednotlivý pracující nebo domácnost dostane. Neví se však, zač peníze utratí. To nám řekne rozbor peněžních výdajů a jejich růst, příp. pohyb u jednotlivých druhů výdajů, čili struktura výdajů.

Celková struktura peněžních výdajů obyvatel ČSSR byla v roce 1955 taková:

1. Výdaje za zboží	74,5 %
2. Výdaje za služby	13,0 %
3. Platby	9,5 %
4. Úspory	3,0 %
	100,0 %

Tato struktura zůstává ve sledovaném období, tj. v posledních letech v podstatě nezměněná. V jednotlivých skupinách výdajových však lze pozorovat jisté tendence. (Tabulka 12.) Výdej za nákup zboží má tendenci se zvolňovat. Výdaje za služby rostou jen nepatrně, zato vklady a odložené peníze v hotovosti rostou poměrně rychle. Platby více méně stagnují. Z těchto skutečností lze usuzovat na jisté závažné zjevy. Jestliže výdaje za zboží mají tendenci dokonce klesající a na druhé straně rostou úspory, lze z toho usoudit, že uspokojování hmotných potřeb obyvatel je na význačné úrovni. Tomu do jisté míry pomohlo i šesteré snížení cen zboží hromadné spotřeby. Stále ve větší míře a ve větším počtu odkládají obyvatelé našeho státu části svých příjmů na nákup zboží dlouhodobé osobní

spotřeby (vybavení bytu, auto, motocykl, chaty, rodinné domky atd.). Přesouvá-li se poptávka z potravin na průmyslové zboží, ze základních druhů na zbytnější nebo na věci dlouhodobé spotřeby, musí výroba vyrábějící tyto druhy zboží pohotově přizpůsobit a rozšířit svůj výrobní program. Obyvatelé při vytváření úspor mají zpravidla přesný cíl, od něhož neustupují. Není-li možno plynule uspokojit obyvatelstvo výrobky, které požaduje, pak část vkladů má povahu neuspokojené poptávky. Naší snahou musí býti napomáhat při tvoření nového socialistického životního slohu a potírat vše, co to brzdí. Jakákoli uniformita nebo strohost jdoucí sice k duhu vedoucím činitelům národních podniků vyrábějících spotřební statky při plnění jejich plánu, ale která je v rozporu s oprávněnými a zdravými požadavky pracujících po novém životním stylu je v rozporu s našimi snahami o zvyšování životní úrovně. Naše společenské zřízení odstranilo všechny rozpory, kterými byla zmítána kapitalistická výroba první republiky. Projevují-li se kupř. u pracujících tendence ve stále větším měřítku používat služeb prádelen a čistíren, pak je povinností odpovědných činitelů vytvořit co nejrychleji takové předpoklady, aby tyto zdravé tendence se mohly projevit v masovém měřítku. Nebudeme hořekovat nad tím, že se zmenší poptávka po pračkách, pracích prostředcích ze strany obyvatel apod. Stejně tak jisté touhy po osobním autu nebo rodinném domku nemohou a nejsou v rozporu s našimi představami o rozvoji životní úrovně pracujícího člověka a jeho rodiny. Není přece ideálem, aby v dnešní době převzal stát celou výstavbu bytů, i rodinných. Pak jsme svědky toho, že plánovaná výstavba se neplní, ačkoli předpoklady (pracovní síly a výrobní prostředky) pro to včelku jsou.

Je možno reálně konstatovat ekonomickou sílu našeho národního hospodářství a z toho vyvěrající vysokou životní úroveň, která nutně vyžaduje rozvoj takové výroby, která je v souladu s našimi představami o dalším rozvoji hmotné i kulturní úrovně pracujících. Nákup zboží naprosto zbytečného za každou cenu, jen aby vkladatel utratil peníze, kupř. ze strachu před nějakou peněžní reformou, je škodlivý pro jednotlivce i pro naši společnost.

Ve struktuře peněžních výdajů obyvatelstva je pozoruhodný celkem nízký podíl služeb. Čím vyššího stupně životní úrovně je dosahováno, tím nabývají služby na větším a vyšším významu. Zdálo by se tedy, že malý podíl peněžních výdajů obyvatelstva za služby je známkou nízkého rozvoje těchto služeb. Nelze to říci jednoznačně. Je nutno rozlišovat mezi službami bezplatnými a službami za úplatu; a u těchto zase mezi službami poskytovanými velmi levně, dokonce za vydatné subvence státu, a službami, které jsou poskytovány za plnou úhradu, jsou však zatím velmi drahé nebo nedostatečně rozvinuté.

Velká část služeb je poskytována občanům úplně zdarma prostřednictvím institucí financovaných ze státního rozpočtu (školství, zdravotnictví) nebo se na ně vydatně přispívá ze státního rozpočtu (kultura, bytová údržba atd.).

U rozhodujících druhů služeb za úplatu, ovlivňujících hmotnou stránku životní úrovně, jsou ceny velmi nízké. Je to kupř. nájemné, elektřina, plyn, osobní doprava a jiné.

Tyto skutečnosti kladně ovlivňují nízké celkové výdaje obyvatelstva za služby, přičemž tyto služby jsou význačné kvality a rozsahu.

Je však rozsáhlý počet placených služeb obstarávaných komunálními podniky, jejichž rozsah nestačí krýt stále rostoucí potřebu a jejichž kvalita je často nevalná, a to ještě při vysokých cenách. Zabezpečování dosažené životní úrovně a její další růst vyžaduje, aby se velmi rychle zlepšila organizace a zvýšila kvalitní a cenově přiměřená nabídka služeb v oboru místního hospodářství. Dokud se tak

nestane, bude i zde jistá část úspor představovat neuspokojenou poptávku. Nízké výdaje obyvatelstva za služby této skupiny jsou úkazem nepříznivým, jenž nás upozorňuje, kde jsou potřeby obyvatelstva uspokojovány nedostatečně nikoli v důsledku nedostatku důchodu, nýbrž vinou nedostatečně rozvinutých komunálních služeb.

Protože služby mají eminentní význam pro rozvoj hmotné i kulturní úrovně pracujících, věnujeme jim jako jednomu z důležitých ukazatelů zvláštní podrobný rozbor.

O růstu a struktuře vkladů na vkladních knížkách, jež představují část důchodů obyvatelstva určenou ke koupi zboží dlouhodobé spotřeby, můžeme uvést aspoň toto. Především roste počet vkladních knížek i celkové množství vkladů. Současně však roste počet vkladních knížek s nejvyššími vklady i částky na těchto vkladních knížkách uložené. Plných 60 % vkladů tvoří vklady od 1000—10 000 Kčs. To jsou vklady povětšině určené na nákup nábytku, gramorádií, televizorů, chladniček, vysavačů apod.

Příjmy obyvatelstva jsou tak velké, že se podíl úspor na výdajích bude zvětšovat, zvláště jakmile budou vytvářeny všestranné možnosti pro uspokojování dalších požadavků obyvatelstva, jako je kupř. lázeňská léčba, zahraniční rekreace a zájezdy atd. Obyvatelstvo už dávno ustoupilo od tvoření úspor pro stáří a nemoci, poněvadž existující nemocenské pojištění a důchodové zajištění má již takový rozsah, že je dobře postaráno o každého pracujícího a jeho rodinného příslušníka jak v případě nemoci, tak i invalidity a stáří. Pracující jsou si toho plně vědomi.

Zbývá se ještě zmínit o platbách. Jde o daně a splátky úvěru a úroku z něho. V platbách je vidět stagnaci, jež je ovlivněna nízkým zdaněním, i když příjmy rostou. Daně jsou činitelem, který zmenšuje peněžní důchod obyvatelstva a vytváří prostředky v centralizovaném důchodu státu pro chod státních funkcí. V našich poměrech činí příjmy z daní skutečně malý díl celkových příjmů státu. A když uvážíme, že nemocenské, starobní a jiné důchody jsou plně hrazeny z prostředků státu, pak malý díl placený obyvatelstvem v daních zvláště vynikne.

Daňové zatížení některých kategorií obyvatelstva (v %)

	1954	1955	1956
Daňové zatížení z příjmů obyvatelstva celkem	10,5	10,4	10,4
Daně ze mzdy ze mzdových fondů	12,3	12,3	12,4
Daně zemědělské z příjmů zem. obyvatelstva	3,2	3,3	2,8

Nízké daňové zatížení je zvláště výrazné u zemědělců. Avšak i u jiných kategorií pracovníků je zdanění tak nízké, že to až vede k nedoceňování významu daní pro společnost. Dochází k nedoplatkům, obcházení, zneužívání nízkých sazeb apod. Je nutná výchova občanů, že v řádném placení daní se odráží jejich občanské uvědomění a politická zralost.

Nízký podíl plateb na vydáních obyvatelstva je ovlivňován i splátkami na dluh a úroky. Zadluženost našeho obyvatelstva je nepatrná a je kromě toho vyvolána nikoliv úvěrem na běžný nákup potravin, jak tomu bylo často v předmni-

chovské republice, nýbrž úvěrem na nákup zboží dlouhodobé spotřeby (manželské půjčky na nákup nábytku, na stavbu rodinného domku, na rekreační chatu).

Celkový rozsah půjček pracujících včetně novomanželských půjček činí u nás v současné době asi 1,5 % z celkových ročních příjmů obyvatelstva. V poměrech socialistického hospodářství by nebylo nikterak na závadu, příp. úkazem nižší životní úrovně, kdyby existovala vyšší zadluženost vyvolaná kupř. státními půjčkami na hromadnou výstavbu domků nebo na nákup spotřebních statků dlouhodobé potřeby jako je nábytek, šicí stroje, koberce; ledničky atd. Podnítila by se tím i snaha o větší úspory, tj. i omezování výdajů za zboží, jehož užitná hodnota je ve větších kvantech v rozporu s našimi představami o vytváření nového životního stylu.

Zhodnotíme-li souhrnně výdaje obyvatelstva jako ukazatele životní úrovně, zjišťujeme, že pomocí tohoto ukazatele můžeme sledovat hlavní složky výdajů obyvatelstva, vývoj jejich relací, jakož i vývoj každé složky zvlášť. Známe-li, jakou funkci jednotlivé složky výdajové vykonávají při růstu životní úrovně (musíme vidět za jistou sumou výdajů jisté kvantum užitných hodnot), pak nám tento ukazatel vyznačí životní úroveň značně plasticky. Rozbor jednotlivých výdajových složek nám zároveň odhaluje přesuny kupní síly a z toho vyvěrající přechody od jednoho druhu zboží ke druhému. Vidíme, že od jisté hranice příjmů se relativně přesouvá výdaj na zboží kvalitnější nebo zbytnější, že se vytvářejí peněžní úspory na nákup předmětů dlouhodobé spotřeby apod. Rozbor nám však také odhaluje nedostatky na některých úsecích národního hospodářství. Někdy nestačí výroba krýt rychle rostoucí poptávku po jistých výrobcích, někdy zase — a to zvláště v komunálních službách — nejsou jisté úseky dosud na výši. Tím je životní úroveň ve srovnání s koupěschopnou poptávkou obyvatelstva zbytečně snižována.

b) Výdaje obyvatelstva Brněnského kraje

Celková struktura peněžních výdajů obyvatel Brněnského kraje má takový vývoj a relace:

Druh výdajů	1954	1955	1956	1957	1958
Výdaje za zboží	76,12	76,65	75,05	74,67	72,98
Výdaje za služby	8,91	9,06	8,93	9,72	10,89
Platby	12,78	12,70	12,96	13,03	13,47
Úspory	2,19	1,59	3,06	2,58	2,66
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Pramen: Plánovací komise KNV Brno.

Vcelku zůstává struktura výdajů ve sledovaném období nezměněna. Jisté tendence, jež lze sledovat, projeví se markantněji, když si vyjádříme vývoj peněžních výdajů obyvatelstva podle hlavních skupin. (Tabulka 14.) Výdej za zboží

má tendenci se zvolňovat. Naopak výdej za služby v poslední době se zvyšuje. Zato vklady a tezaurované peníze v hotovosti mají tendenci růst poměrně rychle. Pokles v roce 1955 byl způsoben velkou detezaurací peněz způsobenou jistými mezinárodněpolitickými skutečnostmi. Platby sledují vcelku křivku celkových peněžních výdajů s mírným vzestupem.

Z těchto skutečností lze vyvodit některé poznatky. Mají-li výdaje za zboží tendenci dokonce klesající a rostou-li při tom úspory, lze soudit, že hmotná spotřeba obyvatel Brněnského kraje je na význačné úrovni. Je nesporné, že šesterě snížení cen zboží hromadné spotřeby urychlilo vytvoření tohoto stavu, na nějž musí vhodně reagovat naše výroba, popřípadě úměrné rozdělování některých statků do kraje. (Sedmé snížení cen v březnu 1959 se projeví významně samozřejmě až v roce 1959 a dalších.)

Tvoření úspor znamená postupné vytváření kupního fondu na zboží dlouhodobé spotřeby. Poptávka po takovém zboží je známkou vysokého hmotného uspokojování části obyvatel. Úspory nejsou vytvářeny pro kapitalistické využití nebo pro pobírání renty. Jsou-li tedy vytvářeny, pak znamenají kupní sílu v rukou obyvatelstva a občané nejsou je ochotni utratit za cokoliv. Pružný průzkum vývoje poptávky a tomu přizpůsobený rozvoj výroby je klíčem k řešení problému, jak docílit toho, aby lidé peníze realizovali. Jakékoli rozjímání nemůže míti buď žádný výsledek, nebo nikoliv trvalý. Při současném způsobu rozdělování výrobků do krajů a okresů musí se velmi citlivě přihlížet k relacím mezi kraji, aby lidé nemuseli pro některé druhy zboží jezdit zbytečně do jiných krajů nebo aby nedocházelo k tomu, že na jednom místě je trh zbožím překrven, zatímco na jiném místě se ho nedostává buď v dostatečném množství, nebo v požadovaném druhu. Jde totiž současně o důležitou složku životní úrovně a jejího růstu. Tento zjev možno občas pozorovat v Brněnském kraji nebo i delší dobu vůbec v některých druzích zboží. Stejně tak i v okresích. Příčiny tkví v obchodní síti (státní i družstevní) a v nedokonalém nebo žádném průzkumu trhu, poptávky i kupní síly. Nesoulad krajského rozsahu tkví v celostátním rozdělování kvót výrobků, popřípadě vychází z neznalosti nebo z předsudků. Za takové situace nedochází k optimálnímu využití užitných hodnot vyrobených hmotných statků, naopak dochází ke snižování životní úrovně nebo nedosahování té úrovně, která by jinak plně odpovídala ekonomické síle našeho národního hospodářství.

Skutečnost, že výdaje za zboží stále představují v průměru tři čtvrtiny celkových výdajů, ukazuje na vyšší ceny zvláště v potravinách, čímž při poměrně vysokém standardu hmotné spotřeby se odčerpává převážná část kupní síly. Je to jedna z příčin malých výdajů za placené služby, jež tvoří další skupinu výdajovou. Druhá příčina malých výdajů za služby tkví v dosud malém rozvoji těchto služeb, takže jistá část úspor představuje neuspokojenou poptávku po placených službách obyvatelstvu, ať je to již opravářství průmyslových výrobků dlouhodobé spotřeby, nebo stavební opravy apod. Podrobněji o tom pojednáme v oddíle „Služby". Jde poměrně o obsáhlou a pestrou oblast spotřeby hmotné i kulturní, zajišťující při plném rozvinutí a řádném chodu vyšší stupeň životní úrovně a spokojenost obyvatelstva.

Dalším druhem výdajů jsou platby. Do plateb počítáme daně a splátky na úvěr, jakož i úroky z něho. V platbách lze sledovat jistou stagnaci. Musíme však rozlišovat blíže mezi jednotlivými druhy plateb, poněvadž jejich výše a vývojové tendence mají odlišný charakter i význam pro obyvatelstvo i pro národní hospodářství.

Jsou to především daně. Daně zmenšují peněžní důchod obyvatelstva. Jsou však zdrojem důchodů socialistického státu pro krytí výdajů spojených s chodem státních funkcí. Ve srovnání s celkovými příjmy státu činí příjmy státu z daní poměrně malý díl.

V Brněnském kraji ukazuje daňové zatížení hlavních skupin obyvatelstva tyto tendence (v %):

Brněnský kraj	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Daňové zatížení příjmů obyvatelstva celkem z toho:	9,85	10,59	10,41	10,63	10,63	10,61
daň ze mzdy ze mzdových fondů	11,64	12,00	11,82	12,01	11,97	11,95
daň zemědělská zemědělského obyvatelstva*)	3,56	3,76	3,81	3,40	2,46	2,22

*) Předpis vždy k 1. I. následujícího roku.

Procento zdanění se vcelku stabilizovalo. Zdanění dělníků a úředníků, jež představuje z celého výnosu daní kolem 80 %, ukazuje na mírné snižování, i když důchody těchto skupin pracujících rok od roku absolutně rostou. Výrazně vystupuje nízké zdanění zemědělců, členů JZD i jednotlivě hospodařících rolníků, což souvisí s celkovou zemědělskou politikou našeho státu, jíž se sleduje upevňování svazku města s venkovem, příp. svazku dělnictva a rolnictva. Nízké zdanění zemědělců vynikne ještě více, když si uvědomíme, že zemědělská daň se vypočítává a platí z tzv. daňového základu, jenž činí jen díl skutečných peněžních důchodů zemědělců. Prudký pokles téměř o 1 % k 1. I. 1958 ve srovnání s 1. I. 1957 je způsoben hromadnou kolektivizací zemědělské půdy a vstupem zemědělců do JZD. Ta totiž mají ještě větší daňové výhody než jednotlivě hospodařící rolníci.

Nízké zdanění zemědělců vůbec a členů JZD zvláště vyplývá velmi z přehledu v absolutních číslech:

Daňové zatížení na 1 ha půdy ročně v Kčs	K 1. I. 1956	K 1. I. 1957	K 1. I. 1958
U jednotlivě hospodařících rolníků	103,17 Kčs	102,80 Kčs	100,07 Kčs
U členů JZD III. a IV. typu	45,07 Kčs	45,83 Kčs	42,81 Kčs
Průměrně na 1 ha půdy	85,98 Kčs	81,76 Kčs	58,88 Kčs

Dochází-li přesto k obcházení daňové povinnosti, nedodržování platebních lhůt u jednotlivě hospodařících rolníků, pak to nelze kvalifikovat jinak, než jako nedostatek občanského uvědomění a kázně.

Další složkou plateb jsou splátky na dluh a úroky z dluhů obyvatel. Tyto platby jsou jiného druhu než daně. Znamenají navrácení té hodnoty, která byla

společností poskytnuta občanovi pro nejrozličnější účely již dříve. Proto i úrok za půjčky je vlastně výdajem ve prospěch plátce za to, že může užívat užitné hodnoty statku dříve, než svou prací si na ně ušetřil. Kupř. při koupi rodinného domku na úvěr odpadá nabyvateli placení nájemného apod. už v době, kdy jeho úspory nedosahovaly ještě potřebné výše. Podobně lze uvažovat i při půjčkách, jimiž se odstraňují okamžité hospodářské potíže, do nichž rodina zabředla kupř. stěhováním, dlouhotrvající nemocí člena rodiny apod.

Vývoj půjček pracujícím v Brněnském kraji v letech 1954 až 1957 měl tento pohyb: Půjčky i splátky na ně měly sestupnou tendenci. Půjčky však klesaly pronikavěji. (Tabulka 15a.) Proto i celkový stav dluhů se postupně snižoval. Co do velikosti podílu na celkových půjčkách zaujímaly první místo půjčky na koupi rodinných domků od socialistického sektoru (od MNV nebo od národních podniků); dále to byly novomanželské půjčky, půjčky na bytovou výstavbu a osobní půjčky. Jinak se v té době dodržovala zásada, že na průmyslové spotřební zboží jako osobní auta, motocykly apod. si mají obyvatelé napřed ušetřit a teprve koupit. V současné době jsou však půjčky rozšířeny i na průmyslové zboží dlouhodobé osobní spotřeby.

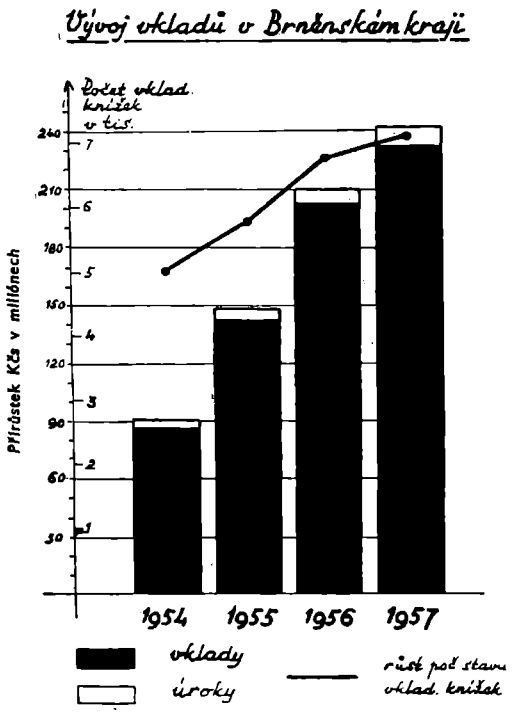

Průměrná zadluženost na jednoho pracujícího v kraji byla v r. 1958 3200 Kčs, při čemž největší zadluženost mají okresy Rosice a Vyškov, nejnižší okresy Bystřice n. P., Moravský Krumlov a Velká Bíteš. (Tabulka 15b.)

Vcelku však zadluženost ve vztahu k důchodu pracujících je nepatrná. Rovněž úroková míra je velmi nízká a činí v celokrajském průměru v roce 1957 3,29 %.

Konečně si provedeme rozbor čtvrté skupiny výdajů-vkladů. O celkovém růstu vkladů jsme se již zmínili jako o kladném zjevu. Pracující při slušném uspokojení základních hmotných potřeb, příp. i kulturních potřeb ukládají část důchodu jako úsporu, aby si vytvořili kupní fond na statky dlouhodobé potřeby, které cenově přesahují rámec běžných nákupů. (Tabulka 15c, 15d.)

Po peněžní reformě vklady rostou stále prudčeji. Ve sledovaném období let 1954 až 1957 vzrostly $4^1/_2$krát. Vzrůstají i dále, takže již k 30./ června 1958 přesáhly v Brněnském kraji jednu miliardu Kčs.

Růst vkladů je úkaz celokrajský. (Tabulka 15e.) Týká se víceméně všech jeho okresů. Abychom mohli porovnat jednotlivé okresy pokud jde o intenzitu šetření, musíme si ještě provést rozbor vkladů na jednu vkladní knížku a ukázat, kolik připadá na obyvatele vkladních knížek. (Tabulka 15f.) V podstatě souhlasí sku-

tečnost, že tam, kde je šetření rozšířeno, kde je poměrně velké množství vkladních knížek, je i průměrná úspora na jednoho obyvatele větší a opačně. Kupř. okres Velká Bíteš má nejen největší počet vkladních knížek, nýbrž i nejvyšší průměrný vklad na jednoho obyvatele (k 1. I. 1958). Naopak zase okres Břeclav je v šetření na posledním místě. Když však známe uvedené dva okresy (Velká Bíteš je okres celkem chudý s nevyvinutým průmyslem, Břeclav s dobrou zemědělskou půdou i s poměrně dobrým průmyslem), vidíme, že záleží také a zejména na šetrnosti obyvatel a na návyku šetřit. Okres Břeclav má nesporně větší předpoklady pro vytváření úspor. Avšak tento způsob vytváření peněžních fondů pro nákup zboží dlouhodobé spotřeby a vyšší ceny zde prozatím není rozšířen.

Někdy — a to platí o zemědělském obyvatelstvu především — se vytvářejí úspory ze starého zvyku, aniž jsou uspokojovány potřeby odpovídající danému stavu rozvoje kultury a techniky. V takových okresech musí zvýšit svou činnost družstevní i státní obchod. V takových okresech, jako je např. břeclavský, musí opětně zvýšit svou propagační činnost Státní spořitelna. Obdobně je tomu kupř. u okresu Moravský Krumlov. V úsporách v průměru na jednoho obyvatele dosahuje předního místa v kraji, v počtu vkladních knížek na 1000 obyvatel je však na jednom z posledních míst. Znamená to, že ti občané, kteří vytvářejí úspory, jsou kvalitní střádalové, je jich však málo. Valná část obyvatel dosud do šetření zapojena není.

Vcelku je vidět, že nejen v kraji jako celku, ale i ve všech okresích postupně úspory vzrůstají a až na výjimečné případy odpovídají růstu příjmů obyvatelstva. Nejsou tedy vcelku odrazem samoúčelného šetření, obvyklého u jistých kruhů obyvatelstva v dřívějších dobách. Vzhledem k tomu, že už nyní v podstatě odpadl důvod šetření pro případ stáří, nemoci apod., lze ve vytváření úspor vcelku vidět vytváření fondů pro nákup spotřebních statků, na něž běžné příjmy nestačí, popřípadě vytváření možnosti vybudovat si rodinný domek apod. Z těchto hledisek také hodnotíme otázku úspor a jejich vytváření jako důležitého činitele národohospodářského podporujeme.

5. Hmotná spotřeba obyvatelstva

a) Zákonitosti vývoje hmotné spotřeby obyvatelstva

Hmotná spotřeba je dalším význačným ukazatelem životní úrovně, ježto je základní složkou životní úrovně obyvatelstva. Prostřednictvím hmotných statků je uspokojována převážná část hmotných a také část kulturních potřeb. Materiální podmínky života nutí lidi, aby v prvé řadě uspokojovali své nezbytné hmotné potřeby. Teprve od jistého stupně uspokojování těchto potřeb a od jistého stupně vývoje společnosti přistupují k uspokojování dalších potřeb.

Za základní hmotné potřeby člověka považujeme potravu, ošacení a bydlení. Za základní potřeby nezbytné považujeme množství potravin a jakost ošacení a bydlení odpovídající minimu dané společnosti na daném stupni vývoje. Rozsah hmotné spotřeby jednotlivých osob je závislý na výši důchodu a cen, na počtu rodinných příslušníků, jakož i na individuálních zvyklostech. Jakmile jsou uspokojeny hmotné základní potřeby v nezbytném rozsahu, přistupuje se k uspokojování dalších hmotných potřeb, které budeme nazývat hmotné potřeby vyšší životní úrovně. Jsou to vedle vyšších hmotných potřeb základních všechny statky sloužící svou užitnou hodnotou k vytváření vyšší životní úrovně pracujících.

Z tohoto hlediska můžeme zahrnout do hmotné, popřípadě i kulturní složky životní úrovně:

a) všeobecné, hmotné a kulturní potřeby, odpovídající co do množství i druhů, popřípadě jakosti obecné představě dané společnosti na daném stupni hospodářského a kulturního rozvoje;

b) zvláštní hmotné i kulturní potřeby, které uspokojují individuální potřeby, popřípadě žádosti podle povolání, zálib atd. s ohledem na individuální možnosti důchodové.

Rozvojem techniky a kultury se mění, příp. rozšiřují jedny i druhé. Mění se a velmi rychle se vyvíjejí s rozvojem socialismu. Rozvojem vědy, techniky a její aplikace na život pracujících rozšiřují se zvláštní potřeby hmotné i kulturní, jak co do množství a kvality, tak také co do počtu konzumentů. Mnohé z nich se postupně zevšeobecňují a stávají se všeobecnou součástí hmotné i kulturní úrovně.

Dynamika rozvoje životní úrovně vůbec, a tudíž i rozvoje hmotných potřeb, se projevuje v některých zákonitostech. Roste-li důchod při jinak nezměněných ostatních činitelích, věnuje se na uspokojování potřeb vyšší životní úrovně relativně více než na základní hmotné potřeby. Absolutně roste spotřeba v obou skupinách, postupně však těžisko růstu přechází na statky představující vyšší životní úroveň. Avšak i uvnitř skupin dochází ke změnám. Kupř. u potravin se zvyšuje konzum kvalitnějších, zatímco konzum méně kvalitních potravin klesá. Další přesun je od potravin k oděvům, příp. k průmyslovým výrobkům vůbec a k lepšímu bydlení, přitom se vytvářejí úsporami předpoklady pro uspokojování velmi náročných potřeb, např. motorových vozidel, rekreačních chat, rodinných domů, cest do zahraničí atd.

Ve změnách poptávky z jednoho zboží na druh jiný se obráží pohyb uspokojování skutečných potřeb jistými užitnými hodnotami. Obecně tedy platí, že čím více je uspokojována skutečná společenská spotřeba po jistém výrobku a za čím nezbytnější je tento výrobek považován kupujícími, tím menší je intenzita poptávky ve spojitosti s růstem důchodu a naopak. Přitom pod pojmem skutečné společenské spotřeby rozumíme rozsah skutečných lidských potřeb na jistém stupni rozvoje výrobních sil a životní úrovně, nezávisle na výši peněžních příjmů obyvatelstva a maloobchodních cen.

Náš rozbor zaměříme hlavně na potraviny a průmyslové zboží. Otázku bydlení podrobíme samostatnému rozboru. Aplikujeme-li tedy shora uvedené závěry, můžeme říci, že s růstem kupních fondů obyvatelstva a jeho životní úrovně stoupá intenzita poptávky po průmyslovém zboží jako celku a klesá intenzita poptávky po potravinách jako celku. Jinak vyjádřeno, s růstem peněžních příjmů obyvatelstva a se zvyšováním jeho životní úrovně, se zákonitě zvyšuje podíl průmyslového zboží a snižuje se podíl potravin na celkové spotřebě.

b) Vývoj spotřeby potravin

Převážná většina hmotné osobní spotřeby obyvatelstva je v našich podmínkách realizována prostřednictvím obchodu. Může nám proto vývoj maloobchodního obratu poskytnout celkový obraz o množství a změnách spotřeby, jakož i struktury spotřeby. (Tabulka 16a.) Maloobchodním obratem rozumíme prodej zboží z tržních fondů za státní maloobchodní ceny a za ceny volně nakoupených přebytků přímému spotřebiteli pro jeho osobní spotřebu, prodej kolektivním spotřebitelům (JZD) pro jejich hospodářskou spotřebu a prodej organizacím v rámci ustanovení vyhlášky ministrů vnitřního obchodu a financí č. 161/57 Ú. l.

Maloobchodní obrat má stálý vzestupný trend, přitom průmyslové zboží trend daleko prudší. V důsledku toho se postupně mění struktura maloobchodního obratu ve prospěch průmyslového zboží. (Tabulka 16b.) Vzhledem k tomu, že

v námi sledovaném období došlo k několikerému snížení cen projevuje se růst maloobchodního obratu ve srovnatelných cenách daleko pronikavěji. (Tabulka 16c.)

Index růstu obratu ve srovnatelných cenách roku 1957 (v %)

Ukazatel	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Maloobchodní obrat celkem	100	118,1	130,5	142,8	155,8	157,5
Potravinářské zboží	100	110,6	120,6	128,3	135,6	139,1
Průmyslové zboží	100	130,8	147,4	167,5	190,2	188,9

Vypočteno podle Stat. roč. 1958 a 1960.

Porovnání ve srovnatelných cenách nám ukazuje, jak se pronikavě projevilo snížení cen průmyslového zboží ve zvýšení nákupu. Snížení cen potravin je ve sledovaném období poměrně malé. Z přehledu je velmi dobře vidět, že v prvních letech se snížení týkalo průmyslového zboží a teprve v posledních dvou letech dochází k jistému zlepšení u potravin. Zatímco maloobchodní obrat se zvýšil ve sledovaném období o 36,7 % ve srovnatelných cenách k roku 1957 činí toto zvýšení v roce 1958 57,5 % a u průmyslového zboží dokonce 88,9 %. (Tabulka 16d.)

U spotřeby potravin všech druhů je velmi závažný ukazatel, a to spotřeba na 1 obyvatele. Spotřeba nejdůležitějších potravin na 1 obyvatele má stále vzestupnou tendenci a proti situaci roku 1936 zaznamenává velký rozdíl k lepšímu. Potvrzuje se nejsrozumitelněji zaměření hospodářské politiky státu na ustavičné zvyšování především hmotné úrovně pracujících.

K tomu přistupuje ještě, jak se vyvíjí kalorická hodnota spotřebovaných potravin a jaké je složení výživy našeho pracujícího lidu, pokud jde o zastoupení jednotlivých živin. Podle propočtu Výzkumného ústavu potravinářské technologie činila kalorická hodnota spotřebovaných potravin na osobu a den v r. 1936 asi 2545 kalorií, v roce 1952 přibližně 2698 kalorií, v roce 1954 2815 kalorií a v roce 1955 asi 2873 kalorií. To znamená, že již v roce 1952 byla úroveň výživy u nás asi o 6 % vyšší než v první republice a v roce 1955 dokonce o 13 % vyšší. V roce 1957 je vyšší již o 20 % než v roce 1936.

Kalorický objem výživy v hospodářsky nejvyspělejších kapitalistických státech, např. v USA, Vel. Británii, Švýcarsku a Norsku se pohybuje mezi 3000 až 3100 kaloriemi, u většiny ostatních zemí je pod touto úrovní (Francie, NSR: 2800—2900 kalorií, Rakousko 2700 kalorií, Itálie 2500 kalorií). Vzhledem k tomu, že v mezinárodních statistikách nejsou uváděny čisté kalorie, to znamená kalorická hodnota spotřebovaných potravin po odečtení odpadů při zpracování pro spotřebu, kdežto v propočtu za ČSSR jde o čisté kalorie, je nutno naše údaje ve srovnání se zahraničními zvýšit asi o 10 %, tj. přibližně na 3100 kalorií.

Z toho lze učinit hrubý závěr, že celkový objem spotřebovaných potravin v ČSSR na osobu a den dosahuje úrovně hospodářsky nejvyspělejších států světa.

Strukturu naší výživy, pokud jde o zastoupení jednotlivých živin, vystihují souhrnně tato čísla (propočet Výzkumného ústavu potravinářské technologie podle globálních bilancí na osobu a den):

	Množství		% podíl	
	v gramech	v kaloriích	v gramech	v kaloriích
Bílkoviny	80,14	321,—	13,00	11,20
z toho:				
živočišné	34,00	136,—	5,50	4,70
Tuky	80,16	729,—	13,00	25,30
Uhlovodany	455,85	1823,—	74,00	63,50
Celkem	616,15	2873,—	100,00	100,00
Živiny živočišného původu	114,16	865,—	18,50	30,10*)

*) V USA 41 %, v Belgii 36 %, v NSR 34 %, v Rakousku 33 %, ve Švédsku 43 %, ve Vel. Británii 35 %.

Na celkovém kalorickém objemu výživy se ze 30 % podílí potraviny živočišného původu a ze 70 % rostlinné výroby, což je ovlivněno zejména neúměrně vysokým podílem uhlovodanů. Podle nejnovějších poznatků vědy o výživě má činit podíl uhlovodanů na celkové výživě asi 56 %, zatímco u nás činí dosud 63,5 %. Podíl bílkovin má činit přibližně 14 % a tuků asi 30 %. I podíl živočišných bílkovin je u nás nedostatečný, neboť má činit asi 50 % z celkového množství bílkovin, činí však jen 42,5 %.

I když celkově co do množství kalorií se můžeme řadit mezi státy nejvyspělejší, jsou zde jisté nedostatky pokud jde o skladbu výživy. Je třeba zvětšit podíl výrobků živočišného původu, a tak docílit zvýšení podílu bílkovin a tuků a snížení podílu uhlovodanů. Ústav výživy lidu svými terénními a klinickými výzkumy zjišťuje, že největším nedostatkem výživy je malý přísun vitamínu C v celoročním průměru a zejména v jednotlivých obdobích roku, způsobený nízkým konzumem ovoce a zeleniny.

Výzkumný ústav potravinářské technologie provedl podle údajů statistiky rodinných účtů SÚS v roce 1954 celkové zhodnocení spotřeby potravin nezemědělského a zemědělského obyvatelstva. (Tabulka 17a.) Z uvedeného hodnocení vyšlo najevo, že úroveň výživy zemědělců byla v roce 1954 vyšší o 37,6 % (vyjádřeno v kaloriích); v tom bílkovin o 32 % (živočišných bílkovin o 15,4 %), tuků o 13,8 %, uhlovodanů o 48,2 %. Je tedy naproti tomu skladba výživy zemědělců méně příznivá než u nezemědělců. Větší kalorický objem je dosahován především zvýšenou potřebou uhlovodanů a bílkovin rostlinných.

Kalorická hodnota výživy se u nás stále zvyšuje. Podle údajů SÚS se v r. 1957 zvýšila spotřeba nejdůležitějších potravin o 3,5 % v porovnání s předcházejícím rokem. Potěšitelný je zejména značný vzestup spotřeby masa na 1 obyvatele o 5,4 %. Spotřeba tuků se zvýšila o 2,3 % (zvýšení se týká hlavně rostlinných tuků), vajec o 4,2 %. Naproti tomu menší pokles zaznamenala spotřeba mléka a mléčných výrobků a cukru. Menší spotřeba cukru patrně souvisela s malou úrodou ovoce v roce 1957, takže docházelo k omezenému domácímu konzervování ovoce. Větší pokles spotřeby je zaznamenán u obilovin. (Tabulka 17b.) V roce 1957 jsme kalorickou hodnotou spotřeby potravin překročili nejen vysoko

předválečnou úroveň (o 20 %), ale i lékařsky doporučenou dávku (o 2 %). Nejméně příznivý je stav vápníku, u něhož denní doporučená dávka je plněna jen na 84,9 %, a dále u vitamínu B_2 s plněním na 75,1 % doporučené dávky.

Porovnáme-li spotřebu vitamínů u jednotlivých živin se spotřebou potravin, zjišťujeme, že s výjimkou poklesu spotřeby mléka a mléčných výrobků jsou strukturální změny ve spotřebě potravin příznivé. Hlavní nedostatek ve spotřebě potravin tkví v nedostatku živočišných bílkovin, rostlinných jedlých tuků, vápníku, železa a vitamínu B_2. Naproti tomu je nadbytek spotřeby živočišných tuků, uhlovodanů a vitamínu A. Další zlepšení struktury výživy si vyžádá její zaměření zvláště na tyto potraviny: maso a masné výrobky (tím se zvýší spotřebovaná hodnota živočišných bílkovin, železa a vitamínu B_2), mléko a mléčné výrobky (živočišné bílkoviny, vápník a vitamín B_2), rostlinné jedlé tuky a oleje. Naopak prospěje snížení spotřeby obilovin, z jejíž vysoké úrovně vyplývá nadměrná spotřeba uhlovodanů.

*

Z celého rozboru vývoje spotřeby potravinářského zboží můžeme usuzovat na tyto tendence:

Tempo růstu celkových prodejů potravin je volnější než růst celkového maloobchodního obratu. Tato tendence je zvlášť patrná v roce 1956.

V důsledku růstu důchodů obyvatel dochází k přesunu poptávky na potraviny vyšší jakosti. Tuto tendenci podporuje zvláště od roku 1956 i snížení cen. Můžeme na to soudit z opačného zjevu pozorovaného u čokoládových cukrovinek, kde právě nepříznivá cenová relace k nečokoládovým cukrovinkám způsobuje,, že konzum čokoládových výrobků se nerozvíjí. Pro rodiny nižších příjmových skupin jsou ceny dosud příliš vysoké.

Dochází k hromadnému přesunu poptávky ze základních potravinových surovin na hotové výrobky. Je to způsobeno jednak tím, že velké množství žen nastupuje do zaměstnání, jednak tím, že se úspěšně rozvíjí potravinářský průmysl. Výjimku pozorujeme pouze u masných výrobků. Roste spotřeba výsekového masa, zatímco spotřeba masových výrobků zaostává.

Tyto tendence svědčí o tom, že průměrná společenská poptávka po základních druzích potravinářského zboží je poměrně nasycena a v důsledku postupného růstu důchodů dochází k přesunu poptávky na jakostnější zboží, které je obsahem vyšší životní úrovně. Nejlépe to můžeme sledovat u vývoje spotřeby mouky a moučných výrobků, brambor a do jisté míry i u cukru, mléka a mléčných výrobků. U některých druhů masa, jakož i u ovoce a zeleniny jsou stále možnosti růstu. Nesmíme však přehlížet, že na druhé straně existují jisté překážky v koupěschopnosti obyvatel nižších důchodových tříd. Zde jsou rezervy pro odbyt různých druhů potravin, jakmile dojde ke snížení jejich cen, popřípadě k dalšímu zvýšení důchodů. Nesmíme ani opominout nedostatky v územním i časovém rozložení dodávek, zvláště brambor, ovoce a zeleniny.

c) Vývoj spotřeby průmyslových výrobků

Z rozboru růstu maloobchodního obratu vysvítá, že dochází k vzestupu spotřeby průmyslového zboží nejen absolutně, nýbrž i relativně s ohledem na růst spotřeby potravin. Vzhledem k tomu, že obyvatelstvo získává průmyslové výrobky jen cestou obchodu, poskytuje nám maloobchodní obrat velmi dobrý podklad pro rozbor. (Tabulky 18a, 18b, 18c.)

Z rozboru spotřeby průmyslových výrobků vyplývají tyto poznatky:

Vzestup obratu ve srovnatelných cenách pohybuje se vcelku s vývojem peněžních výdajů obyvatelstva, tj. maloobchodního obratu v běžných cenách. Lze zaznamenat podstatný růst spotřeby u všech tříd průmyslového zboží, přitom v mnoha případech nebyla dostatečně uspokojena koupěschopná poptávka. Přírůstek obratu ve srovnatelných cenách byl v roce 1956 na rozdíl od roku 1955 ovlivněn ve větším rozsahu růstem hmotné spotřeby než výdaji na zboží vyšší jakosti. Výjimku činily v roce 1955 oděvní potřeby a obuv, kde přírůstek obratu ve srovnatelných cenách ve srovnání s rokem 1954 byl více ovlivněn přesunem poptávky na zboží vyšší jakosti než růstem fyzického objemu spotřeby. Snížení cen v roce 1956 bylo totiž hlavně zaměřeno na základní druhy potravinářského zboží a oděvního zboží. V důsledku toho se rozšířily nákupní možnosti u nižších příjmových skupin obyvatelstva. Tato skutečnost podstatně ovlivnila vzestup nákupu oděvních potřeb a obuvi v roce 1956. Na druhé straně obyvatelstvo s vyšším příjmem přešlo na nákup zboží lepší jakosti, popřípadě na zboží představující vyšší životní úroveň.

I ve spotřebě průmyslových výrobků krátkodobé spotřeby, tj. v podstatě průmyslových výrobků základní hmotné spotřeby, bylo dosaženo vysokého stupně nasycenosti, stejně jako u potravin. Podle propočtu celkové domácí spotřeby textilních surovin na 1 obyvatele bylo dosaženo u nás v roce 1956 v průměru o 60 % vyšší spotřeby než v letech 1929—1938. V důsledku vzrůstajícího významu módy a společenské funkce odívání přestávají býti textilie a obuv předmětem uspokojování převážně základní nezbytné potřeby a stávají se předměty, které uspokojují potřeby vyšší životní úrovně.

Od roku 1954 dochází u průmyslového zboží postupně k přesunu poptávky ze zboží krátkodobé osobní spotřeby na zboží dlouhodobé spotřeby. V roce 1954 činily výdaje na předměty dlouhodobé osobní spotřeby asi 5,3 mld Kčs, v r. 1955 6,1 mld Kčs a v roce 1956 7,1 mld Kčs. Podíl těchto výdajů na celkových výdajích za průmyslové zboží vzrostl z 18,1 % v roce 1954 na 20,4 % v roce 1956.

U předmětů dlouhodobé osobní spotřeby, jež jsou v podstatě předměty vyšší životní úrovně, není výroba s výjimkou některých druhů rozvinutá, takže se zde setkáváme s neuspokojenou koupěschopnou poptávkou. Pro spotřebu většiny zboží vyšší životní úrovně byl vytvořen trh prakticky až po peněžní reformě v roce 1953 růstem reálného důchodu obyvatelstva, zavedením těchto výrobků na trh a výrazným snižováním maloobchodních cen u valné části těchto výrobků. Výrazné zvýšení prodeje těchto výrobků lze zaznamenat až v roce 1956. Růst poptávky po nich nebo aspoň po některých z nich bude pokračovat i v dalších letech, s čímž bezpodmínečně musí počítat výroba.

V důsledku všech uvedených skutečností došlo ke značným kvalitativním změnám ve struktuře koupěschopné poptávky. Při současné úrovni základních druhů potravin i průmyslového zboží jsme vstoupili do etapy, kdy hlavním problémem se stává uspokojování nepoměrně vyšších nároků spotřebitelů a kdy se musí změnit proporce výroby a dodávek jednotlivých skupin zboží. Zvlášť velký zájem se projevuje o výrobky strojírenského průmyslu a o stavebniny.

Shrnutí: Poměrně vysoký a stále vzrůstající průměr důchodu obyvatelstva se projevuje ve struktuře koupěschopné poptávky i spotřeby. Intenzita poptávky po potravinářských výrobcích jako celku se snižuje, u průmyslového zboží jako celku se zvyšuje. Dochází k přesunu poptávky na zboží jakostnější, dále k přesunu z průmyslových předmětů krátkodobé spotřeby na průmyslové předměty dlouhodobé spotřeby. U některých druhů výrobků, zvláště u strojírenských a u stavebnin má poptávka velký předstih před nabídkou. Naopak zase u někte-

rých výrobků základní hmotné spotřeby se projevuje nedostatek koupěschopné poptávky. Je to projev neantagonistického rozporu mezi výrobou a spotřebou v socialistické společnosti. Při vzrůstajících nominálních i reálných důchodech a při zvyšování zaměstnanosti v rodinách, kdy dochází při souběhu dvou nebo více příjmů k výraznému zvýšení koupěschopnosti domácností — a počet těchto domácností nesporně neustále roste — lze proporcionální vývoj hmotné spotřeby zajistit tehdy, když se přihlédne dokonale na jedné straně k tomu, že existuje značný předstih poptávky před nabídkou u vyšších příjmových skupin obyvatelstva a na druhé straně zaostávání poptávky za nabídkou u nižších příjmových skupin obyvatelstva. Řešení spočívá v tom, že se rozšíří v potřebném rozsahu výroba, která dosud nestačí krýt poptávku a že se přikročí ke snížení cen těch výrobků, u nichž dochází ke stagnaci v odbytu nikoli pro nasycenost trhu, nýbrž pro nedostatek kopěschopné poptávky u nižších příjmových skupin. Samozřejmým předpokladem je neustálý a dokonalý průzkum trhu, pružný způsob plánování, jakož i iniciativa ve výrobě a v organizaci výkupních a prodejních orgánů.

Když tedy zhodnotíme hmotnou spotřebu obyvatelstva jako ukazatele životní úrovně, vidíme, že tento ukazatel nám při důkladném rozboru řekne velmi konkrétně, jakého celkového rozsahu dosahuje spotřeba obyvatelstva, jaká je spotřeba na hlavu i kalorická hodnota, popřípadě skladba spotřeby, což má zvlášť velký význam u potravin. Při několikaletém sledování můžeme pozorovat tendence vývoje, přesunu poptávky z jedné skupiny zboží nebo spotřeby na druhou a nakonec i příčiny tohoto zjevu. Tento ukazatel nám dále může poměrně snadno poskytnout podklady pro porovnání hmotné spotřeby u jiných národů. Ovšem zde si musíme býti vědomi mnohostrannosti obsahu životní úrovně. Při takovém přirovnávání musíme přihlížet k zvláštnostem každého národa i stupně jeho společenského a hospodářského vývoje. V současné době, kdy musíme ještě bojovat s přežitky v myslích jistých kruhů našeho obyvatelstva s falešnými představami o životní úrovni v kapitalistických zemích, pomůže nám rozbor tohoto ukazatele nejlépe odhalit pravou situaci, a tím vyvrátit jednu stále ještě dosti velkou iluzi o „blahobytu" pracujících v kapitalistickém světě.

d) Hmotná spotřeba obyvatelstva Brněnského kraje

Vcelku (v potravinách i v průmyslových výrobcích) vyvíjela se spotřeba v Brněnském kraji ve sledovaném období takto:

Vývoj celkového objemu maloobchodního obratu zboží včetně soukromého sektoru a maloobchodního obratu velkoobchodních skladů

Brněnský kraj	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Celkový objem maloobchodního obratu (v mil. Kčs)	4901	4984	5580	6005	6378	6704	6701
růst v %	98,3	100,0	112,1	120,5	127,2	134,5	134,5
Obrat na 1 obyvatele kraje v Kčs	5066	5126	5717	6072	6391	6703	6643

Pramen: Plánovací komise KNV Brno.

Převážně a v poslední době téměř veskrze byl obrat docilován v socialistickém sektoru obchodu. Jen nepatrná část byla realizována v soukromém sektoru.

V posledních letech byl soukromý sektor bezvýznamný (v roce 1958 činil jeho obrat pouze 5 mil. Kčs).

Z uvedeného vývoje vysvítá, že obyvatelstvo Brněnského kraje ve sledovaném období nakoupilo téměř o jednu třetinu více zboží. Zvláště po peněžní reformě je zaznamenán prudký vzestup, kdy na 1 obyvatele vzrostl roční obrat téměř o 600 Kčs. K tomu by bylo třeba připočíst ty potraviny, které obyvatelé nakoupili na volném družstevním trhu. Volný družstevní trh není u nás rozšířen, takže svým rozsahem ve srovnání s celkovým maloobchodním obratem je nepatrný.

Struktura prodeje a spotřeby zboží se vyvíjela v důsledku růstu důchodu obyvatelstva takto:

V procentech

Vývoj struktury maloobchodního obratu*)	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Maloobchodní obrat celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Potraviny	62,34	57,69	57,60	55,82	53,29	58,84
Nepotravinářské zboží	37,66	42,31	42,40	44,18	46,71	41,16

*) Podniky soustavy MVO a ÚSSD.

Lze říci, že pokud jde o základní druhy potravin, byla spotřebitelská poptávka v posledních letech plně uspokojována. Nedostatky se projevovaly u nepotravinářského zboží, zvláště u kvalitnějších druhů látek, u stavebnin, motocyklů, osobních automobilů apod. I tak vidíme, že prodej nepotravinářského zboží rostl rychlejším tempem než prodej potravin. Kupř. v roce 1956 se zvýšil prodej potravin ve srovnání s rokem 1955 o 3,5 %, avšak ve stejném období bylo dosaženo zvýšení prodeje nepotravinářského zboží o 12,42 %. Nebo porovnáme-li rok 1957 s rokem 1954, dosáhlo se sice zvýšení obratu v potravinách o 12,65 %, avšak ve stejném období v průmyslovém zboží spotřebním vzrostl obrat o 38 %. Vývoj v roce 1958 je přechodného rázu.

Z toho možno usuzovat, že v potravinách je již vcelku potřeba nasycena a že další růst prodeje potravin bude závislý na zvyšování počtu obyvatelstva, na zavádění dalších nebo kvalitnějších druhů potravin a do jisté míry i na zvyšování důchodů obyvatel s nižšími důchody. Už nyní lze sledovat, jak rozšiřováním výroby a prodeje nejrůznějších kvalitních druhů výrobků dochází k odklonu od potravin dosud běžných.

Celkem výstižný přehled o rychlejším růstu obratu průmyslového zboží spotřebního ve srovnání s potravinami při celkovém růstu obratu vůbec nám podává tato tabulka:

Index růstu maloobchodního obratu*)	1955/1954	1956/1955	1957/1956	1958/1957	1957/1954
Maloobchodní obrat celkem	108,23	107,41	106,43	99,29	123,22
z toho:					
potravinářské zboží	107,28	103,75	101,20	100,05	112,65
průmyslové zboží	109,55	112,42	112,05	99,86	138,00

*) Podniky soustavy MVO a ÚSSD.

Zatímco průmyslové zboží si zachovává svůj vysoký trent, u potravinářského zboží dochází ve sledovaném období k postupnému procentuálnímu relativnímu poklesu, ačkoli absolutně stále ještě k mírnému vzrůstu. Je to způsobeno — při jinak nesporně značném nasycení poptávky — tím, že v důsledku růstu důchodu, zvláště důchodu domácnosti, tedy přechodem čím dál většího počtu domácností do vyšších důchodových tříd, zaměřují se domácnosti na potraviny jakostnější, a tudíž dražší. Při dynamice růstu spotřeby průmyslového zboží a při předpokládaném snižování cen potravin lze očekávat, že ve vývoji obrat za zboží průmyslové dosáhne obratu za zboží potravinářské. V hodnotovém vyjádření je však třeba přihlížet k tomu, že snižování cen průmyslových spotřebních statků je dosud progresívnější než u potravin.

Růst maloobchodního obratu v krajském průměru lze sledovat i ve všech okresech. Jsou však rozdíly v obratu na 1 obyvatele mezi okresy průmyslovými a zemědělskými. (Tabulka 19.) Nižší tržby na 1 obyvatele jsou v zemědělských okresech, kde podstatná část potravin zemědělského obyvatelstva neprochází státním, ani družstevním obchodem. Nejvyšších tržeb na hlavu se dosahuje ve městě Brně. Působí zde starý zvyk venkovského obyvatelstva nakupovat zvláště průmyslové zboží a předměty investiční povahy ve větším městě. Velmi ovlivňuje výši obratu na 1 obyvatele také dojížďka značného množství lidí do zaměstnání do Brna. Při té příležitosti nakupují dojíždějící nejen zboží průmyslové, např. textil, boty apod., ale i některé druhy potravin.

Tyto skutečnosti zkreslují podíl obratu na 1 obyvatele v Brně-městě směrem nahoru a v okresech, odkud směřuje dojížďka do zaměstnání nebo odkud dojíždějí obyvatelé tradičně do města za větším nákupem, zase naopak směrem dolů. Jsou to v podstatě všechny okresy sousedící s Brnem.

Stálý vzestup maloobchodního obratu byl přerušen v roce 1958. Došlo k nesplnění plánu a dokonce k poklesu obratu ve srovnání s rokem 1957. Rozbor příčin tohoto jevu je velmi poučný, jak pečlivě se musí zvážit všechna opatření, zařízeni i různé události, poněvadž mohou, a zpravidla mají vliv na koupěschopnost i koupěchtivost obyvatel. Ukazuje se, co nutno splnit a vzájemně skloubit, aby růst maloobchodního obratu byl vcelku plynulý. Samozřejmě příčiny, které způsobily pokles maloobchodního obratu v roce 1958 v Brněnském kraji, platí — až na specifické jevy krajské — v celém státě.

Plán maloobchodního obratu na rok 1958 vycházel z plánovaného kupního fondu zvýšeného o rezervu, která byla vytvořena pro případ překračování příjmové části bilance peněžních příjmů a vydání obyvatel. V rozpise na rok 1958 nebyla plně očištěna nákupní horečka z roku 1957. Projevilo se to závažným neplněním plánu ve II. čtvrtletí r. 1958, neboť na skutečně docílený obrat 1957 byl stanoven index plánu 1958. V plánu 1958 nebyl dále očištěn vliv strojírenské výstavy z roku 1957. V důsledku toho došlo k neplnění plánu i v III. čtvrtletí r. 1958.

Ve srovnání s předcházejícími lety došlo ke stabilizaci spotřebitelské poptávky. V průběhu celého roku se neprojevily výkyvy charakterizované zvýšenými nákupy v souvislosti s nákupními horečkami předchozích let. Stabilizace nastala především na úseku průmyslového zboží převážně investiční povahy. Dále se projevila stabilizace a dokonce pokles prodeje bavlněných tkanin, lněných tkanin, tkanin z přírodního hedvábí, pleteného prádla, pleteného svrchního šatstva, osobního prádla z tkanin, hliníkového nádobí, hodin a budíků, náramkových hodinek, fotoaparátů, šicích strojů, praček, dřevěného nábytku atd. Při nárazových nákupech byly právě tyto předměty nejvíce kupovány.

K 1. I. 1958 došlo k úpravě cen lihovin. Následkem toho klesla spotřeba proti roku 1957 hodnotově o 48 % a hmotně dokonce o 55 %. Na základě vyhlášky č. 161/1957 došlo k omezení prodeje zboží mimotržním odběratelům v maloobchodě. To se rovněž nepříznivě projevilo v maloobchodním obratu.

V důsledku reorganizace našeho národního hospodářství došlo i na úseku mzdové politiky k zavedení větší mzdové kázně. Očekávané překračování mzdových fondů se nedostavilo. Nepříznivě ovlivnily plnění maloobchodního obratu i některé organizační nedostatky v rámci státního obchodu. Tak kupř. u obchodních domů došlo k jisté disproporci v rozpisu plánu. Nepříznivě na obrat působilo víceméně neukázněné uzavírání prodejen v důsledku onemocnění vedoucího, dovolených apod. Ani činnost prodávajícího personálu nebyla na výši socialistického obchodu. Výroba nepřinášela často na trh v žádoucím rozsahu potřebné a požadované novinky, jakož i nové druhy zboží. Velkoobchod reagoval nerovnoměrně na požadavky maloobchodu.

To byly v podstatě příčiny snížení maloobchodního obratu v roce 1958. Jejich odstraněním dosáhlo se v roce 1959 výrazného obratu k lepšímu. Maloobchodní obrat totiž má opětně vzrůstající trent.

1. Vývoj spotřeby potravin v Brněnském kraji

Vývoj velkoobchodního obratu poskytuje v kraji, popřípadě v okresích celkový obraz o změnách množství spotřeby i struktury spotřeby. Obraťme nyní pozornost na jednotlivé složky potřeby obyvatel Brněnského kraje. Především spotřeba potravin rostla a roste s růstem důchodu obyvatelstva a s růstem maloobchodního obratu. Jenomže tempo růstu spotřeby potravin je v porovnání s růstem maloobchodního obratu volnější. Příznivě ovlivnilo rozvoj spotřeby potravin šesté snížení cen provedené k 3. 12. 1956, zaměřené poprvé ve větším měřítku na potraviny. (Sedmé snížení v březnu 1959 se projevilo teprve v tomto roce.)

Spotřeba potravin nerostla u všech druhů stejně rychle. Poměrně nejvíce se zvýšila spotřeba kaloricky významných potravin, zejména masa a tuků, dále pak některých druhů potravin dovážených, např. loupané rýže, sýrů, rybích výrobků, pražené kávy a čaje. Naproti tomu pomaleji roste spotřeba potravin rostlinného původu, z nichž např. spotřeba pšeničné mouky i krupice klesá i absolutně. (Tabulka 20a.) Od roku 1954 dochází postupně k přesunu na potraviny jakostnější nebo na nové druhy potravin, které trh předkládá stále ve větším množství. V důsledku toho dochází k odklonu od některých druhů potravin, jakou je mouka, těstoviny a rostlinné tuky. Snížení konzumu ovoce a čerstvé zeleniny bylo způsobeno menší úrodou ovoce a snížením produkce zeleniny, nikoli nasycením trhu. Zásobování se dále zlepšilo zvýšením jakosti a rozšířením výběru řady sortimentů výrobků. Pro usnadnění práce v domácnosti zaměstnaných žen je zaváděn a rozšiřován prodej hotových jídel a polotovarů. Náročnost obyvatel na jakost a bohatý výběr stále roste. (Tabulka 20b.)

V důsledku stále se zvyšujícího důchodu domácností dochází ke strukturálním změnám ve spotřebě jednotlivých druhů potravin. (Tabulka 20c.) Nejvýrazněji je to vidět u tuků, mouky a moučných výrobků. Výdajové procento u těchto druhů potravin klesá. Na druhé straně zaznamenává procentuální strukturální přírůstek během sledovaného období maso a masné výrobky (v roce 1957 vidíme jistý odklon), cukrovinky a cukrářské výrobky, bohužel i nápoje a konečně i „ostatní potravinářské zboží", jehož zvětšený konzum charakterizuje zvýšenou koupěschopnost.

Pokud jde o mírný pokles u masa a masných výrobků v roce 1957, byl způsoben snížením cen potravin provedeným 3. 12. 1956. Jinak hodnotově a zvláště v množství došlo k dalšímu vzestupu a pohybuje se nad průměrem. Rozdíl mezi indexem hodnotovým a indexem množství spotřeby ukazuje na příznivý důsledek snížení cen. Stále nepříznivě působí procentuální vzestup u nápojů, i když co do množství došlo ve srovnání s obratem ke snížení. Konzumenti přecházejí ke kvalitnějším, a tudíž i dražším nápojům, zvláště u piva. Jsou k tomu někdy přinuceni restauracemi, které pro splnění plánu tržby raději vedou dražší nápoje než levnější, i když žádané. Porovnáme-li vůbec index vyjadřující vývoj obratu s indexem množství, můžeme usoudit na přesuny z jednoho druhu potravin na jiný v důsledku zlevnění cen nebo v důsledku stále se zvyšujícího důchodu rodin. Přechod k jakostnějším druhům se děje buď uvnitř té či oné třídy potravin, jakým je odklon od umělých jedlých tuků k máslu, od sádla k jedlým tukům, nebo mezi jednotlivými třídami, jakým je přechod od mouky a moučných výrobků k rýži apod.

Příčiny poklesu obratu a vlastně i spotřeby celé řady druhů potravin v r. 1958 jsme si osvětlili. Je to zjev nesporně přechodný.

Zbývá ještě zhodnocení spotřeby potravin po stránce kalorické hodnoty a skladby potravy. Zde nezbývá, než se uspokojit s rozborem celostátním s některými odkazy na vyšší či nižší spotřebu některých významných druhů potravin, jakými jsou maso, zelenina, ovoce a brambory. Jestliže jsme konstatovali, že skutečná kalorická hodnota spotřeby potravin přesáhla celostátně v roce 1957 doporučenou dávku (o 2 %) a pronikavě přesáhla úroveň roku 1937 (o 20,6 %), pak můžeme odpovědně říci, že zhruba stejný stav je i v Brněnském kraji. Pokud jsme konstatovali větší kalorickou spotřebu na venkově, avšak méně příznivé složení stravy, lze doplnit u Brněnského kraje to, že v důsledku velké produkce ovoce a zeleniny v kraji je skutečná spotřeba potravin bohatých na vitamíny na venkově větší, než uvádí vypočtený celostátní průměr. Jinými slovy lze konstatovat, že v Brněnském kraji u venkovského obyvatelstva je skutečná kalorická hodnota úměrně vyšší než u městského obyvatelstva a kromě toho patrně se neodchyluje od žádoucího složení (výrobky živočišného původu, ovoce, popř. i zelenina).

Pokud jde o kraj jako celek, je třeba pro odstranění nedostatku ve výživě nejen výchovy obyvatelstva, aby se zaměřilo na potraviny obsahující žádoucí skladbu výživy, nýbrž i rozvinutí a rozšíření výroby výrobků živočišného původu, aby byl bohatěji zásoben trh těmito výrobky. U venkovského obyvatelstva nutno výchovou dosáhnout toho, aby se odklonilo od tradičních zvyklostí ve stravování, které je typické přemírou mouky a moučných výrobků. Předpoklady pokud jde o žádoucí výrobky, jsou na venkově splněny ve svrchované míře.

Shrneme-li náš rozbor, můžeme konstatovat toto:

Tempo růstu celkových prodejů potravin je volnější než růst celkového maloobchodního obratu. Zvlášť pronikavě se tato tendence projevila v roce 1957, kdy index maloobchodního obratu ve srovnání s rokem 1956 vzrostl o 6 %, zatímco u potravinářského zboží pouze o 1,2 %.

V důsledku růstu důchodu obyvatelstva projevují se stejné tendence v přesunu poptávky na potraviny jako v celostátním měřítku. Zvyšuje se poptávka po potravinách jakostnějších a dražších, přesouvá se poptávka z potravin běžných, např. z mouky na rýži apod.; poslední snížení cen zboží hromadné spotřeby týkající se převážně potravin tuto tendenci vydatně podpořilo.

V důsledku stále většího zaměstnání žen zvětšuje se odbyt polotovarů a hotových výrobků potravinářských.

Všechny tyto skutečnosti nasvědčují tomu, že uspokojení základními druhy potravin je na vysokém stupni. U některých druhů dosahuje uspokojování plné nasycenosti s ohledem na daný stav obyvatelstva, tzn., že u nich nedojde ke zvýšení spotřeby ani tehdy, když v důsledku růstu důchodů nebo snížením cen potravin nebo spotřebního zboží vůbec se dostanou další rodiny do vyšších důchodových tříd. U většiny druhů potravin jsou v Brněnském kraji předpoklady pro větší konzum, budou-li jejich ceny sníženy nebo poroste-li dále důchod rodin. Jde především o maso a masné výrobky, máslo, sádlo, vejce, cukr, ale také kvalitnější druhy cukrovinek a čokoládu, jejíž cenová relace je velmi nepříznivá. Obdobně je tomu u ovoce a zeleniny. I zde při zlepšení organizace výkupu i obchodu možno dosáhnout vyššího konzumu hodnotné zeleniny a ovoce. U obou druhů však cenová relace musí více přihlížet k hodnotové stránce.

2. Spotřeba průmyslových výrobků v Brněnském kraji

Při rozboru maloobchodního obratu jsme konstatovali, že ve sledovaném období dochází ke vzestupu nákupu průmyslového zboží spotřebního nejen absolutně, nýbrž i relativně v poměru k potravinářskému zboží. Zatímco růst potravinářského zboží má tendenci klesající, a pohybuje se tedy pod úrovní růstu maloobchodního obratu, roste odbyt průmyslového zboží spotřebního daleko rychleji než celkový obrat zboží. Velmi dobrý přehled nám poskytne rozbor maloobchodního obratu, poněvadž obyvatelstvo získává průmyslové výrobky spotřební jen cestou obchodu.

Postupným růstem důchodů obyvatel zvyšovala se postupně intenzita poptávky po průmyslovém zboží spotřebním, a to jak po zboží krátkodobé spotřeby, tak i po zboží dlouhodobé spotřeby. Přitom intenzita poptávky rostla takovým tempem, že i stále zvyšující se výroba nestačila pokrýt všechnu koupěschopnou poptávku. (Tabulka 21a.) Uvolňování relativně větší části zvýšeného důchodu pro nákup spotřebního zboží průmyslového znamená, že spotřeba průmyslového zboží všeho druhu stále roste. U textilních výrobků kromě toho přecházejí spotřebitelé k výrobkům jakostnějším, dražším. To znamená, že trh je tímto zbožím vcelku nasycen; i spotřeba se pohybuje na značné výši a zaměřuje se postupně stále více na jakost a pestřejší výběr. Lze očekávat, že spotřeba na hlavu v průměru a vcelku dosáhne brzy svého vrcholu a dál se bude rozvíjet jen v souladu se zvyšováním počtu obyvatel. Avšak kupř. vlněné tkaniny, kožená obuv apod. svým množstvím neuspokojují plně pracující. Bude se tedy jejich spotřeba zvyšovat za předpokladu rozvoje výroby a cenové úpravy.

Průmyslové výrobky dlouhodobé spotřeby většinou zdaleka nekryjí poptávku. Jde tedy o koupěschopnou neuspokojenou poptávku, ale také o nevyjádřenou poptávku, ježto není s ohledem na důchodové předpoklady krytí. V poměrně krátké době v důsledku prudkého rozvoje výroby dochází vcelku u některých výrobků (např. u praček) k nasycení trhu. Předpoklady dalšího vývoje poptávky nám udává index 1957—1953. Jde však o problematiku závislou na celé řadě činitelů, jakými jsou vývoj mezd a důchodů domácností, vývoj cen, rozvoj služeb (u praček může způsobit rozvoj služeb prudký pokles nákupu praček, aspoň těch, které neodpovídají předpokladům nejvyšší techniky) apod.

V důsledku těchto skutečností dochází mezi jednotlivými třídami průmyslo-

vého zboží k jistým přesunům. Zmenšuje se procentuální podíl těch statků, u nichž je značná nasycenost. U potřeb pro domácnost, osobních dopravních prostředků a stavebnin bude se spotřeba dále zvyšovat. Předpokladem je další zvyšování výroby. Procentuální podíl obratu u dopravních prostředků je dosud malý, i když rok od roku roste. Nezdravě velkou položkou se podílí konzum cigaret, i když se zdá, že dochází konečně k mírnému obratu. V roce 1958 však dochází k jistému odklonu spotřeby co do množství spotřebovaných výrobků.

Intenzita vývoje prodeje a zájem o jednotlivé třídy zboží je různý. (Tabulka 21b, 21c.) Pod celkovým průměrem (138 %) se pohybují oděvní potřeby, kulturní potřeby, hygienické potřeby a otop. Je to mimo jiné známka značné nasycenosti s ohledem na dané ceny. Otop je nebo byl v uvedené době vázán na příděl, proto skutečnou potřebu s ohledem na danou výši příjmů lze posoudit až po uvolnění prodeje otopu. Nelze však očekávat nějaké zvláštní zvýšení nákupu otopu. Jedině by mohlo dojít k přesunu uvnitř této třídy na topivo kvalitnější, kdyby došlo k úplnému uvolnění prodeje.

O značné nasycenosti můžeme hovořit zvláště u oděvních potřeb a u obuvi, u nichž si provedeme bližší rozbor pro mimořádný význam této třídy zboží při zajišťování základních podmínek životní úrovně.

Všechny ostatní průmyslové statky projevují vysokou intenzitu poptávky, přičemž u některých vyšší růst nákupu je omezován rozsahem výroby i prodeje, jako kupř. u osobních dopravních prostředků a u stavebnin. U potřeb pro domácnost, kde vcelku je rovněž intenzita vysoká, je nutno rozlišovat mezi jednotlivými sortimenty. Zatímco chladničky, rozhlasové přijímače, televizory, nábytek, šicí stroje a elektrické spotřebiče se těší stále velké poptávce, lze pozorovat u praček, skla, fotoaparátů, gramofonů a hodinek jisté snížení intenzity poptávky. Totéž platí u kamen, sporáků a nádobí. U fotoaparátů kupř. působí nesporně poměrně vysoké ceny ve srovnání s cizinou.

Poučné je sledovat, jak se vyvíjí spotřeba průmyslového zboží krátkodobé osobní spotřeby na jednoho obyvatele, pokud to lze u jednotlivých druhů zboží ze statistických údajů vyčíslit. (Tabulka 21d.)

Nelze popřít, že celková spotřeba zboží krátkodobé osobní spotřeby na jednoho obyvatele dosáhla poměrně značné výše. To však neznamená, že by předpoklady pro další zvyšování byly omezené. Nikoli, půjde však o celkové zvýšení průměrných mezd a platů pracujících a zvýšení důchodů rodin, které dosud patří do nižších důchodových tříd. Půjde také o zvýšení zaměstnanosti žen z domácností, jež má v Brněnském kraji velké předpoklady co do poptávky po práci.

Obyvatelstvo však přikračuje postupně k vyššímu nákupu jakostnějších, a tudíž dražších druhů zboží. I když došlo během sledovaného období několikrát ke snížení cen zboží hromadné spotřeby, tedy i zboží krátkodobé spotřeby, lze provést věrohodné porovnání indexů v hodnotovém vyjádření a indexů množství (aspoň u některých druhů). (Tabulka 21e.) Index 1957—1954 ukazuje pohyb ve vývoji množství prodaného zboží a ve vývoji zvýšení nebo snížení peněžních částek. V tom je i snížení cen uskutečněné v dané době. Nelze proto ani říci, do jaké míry ovlivnilo vývoj snížení cen a do jaké míry přechod k lepším, a tudíž i dražším druhům. Přece však lze vidět, jak ovlivnilo snížení cen vývoj u tkanin vcelku. Zatímco spotřeba v množství zaznamenala zvýšení o 9,44 %, obrat se zvýšil pouze o 4,46 %. Ve skutečnosti lze tvrdit, že zlepšení je vyšší, ježto došlo i k jistému zvýšení jakostních nákupů. O tom nám podává důkaz vývoj u vlněných látek, kde přechod k jakostnějším druhům vystupuje zřetelně do popředí. Že tomu tak je, ukazuje u těchto druhů index 1957—1956. Vzhledem k tomu,

že v roce 1957 nedošlo ke snížení cen tohoto druhu zboží, ukazuje nám porovnání indexu 1957—1956 velmi věrně růst (nebo pokles) nákupu dražších druhů. U vlněných látek nás o tom přesvědčují oba indexy. U těchto látek totiž k nějakému snížení cen v roce 1956 nedošlo. Naopak se stále setkáváme s jistou neuspokojenou poptávkou. Po kvalitních vlněných látkách je značná poptávka, a pokud výrobou není v plném rozsahu uspokojována, nebude možno počítat se snížením cen. (Sedmé snížení bylo zaměřeno hlavně k tomu, aby pomohlo rodinám s více dětmi.)

Stejnou situaci ukazuje prodej a nákup punčoch a ponožek. Je to mimo jiné důsledek přechodu k punčochám z umělých vláken a k ponožkám vysoké kvality.

Poněkud méně výrazný vývoj se jeví u obuvi. U obuvi kožené, v jistém smyslu i u obuvi gumové, dochází k tomu, že obyvatelé dávají přednost dobrým, pevným a přitom cenově levnějším druhům. Ukazuje to index 1957—1956. U obuvi dětské apod. je vidět jasně přechod k jakostnějším druhům.

Poslední tři druhy výrobků denní spotřeby (mýdlo, mýdlové výrobky a cigarety) ukazují jednoznačný vývoj. Zvláště u cigaret roste nejen konzum absolutně, nýbrž i co do jakosti.

V roce 1958 však dochází k obratu. Prodej zboží krátkodobé osobní spotřeby se snížil. Již dříve jsme však prokázali přechodnost tohoto poklesu. I tak činí výjimku svrchní oděvy, gumová obuv a čisticí potřeby.

I když jsme vybrali jen několik málo druhů spotřebních statků, posloužily nám vcelku dobře a přesvědčivě, že přechod k lepším druhům není na překážku rozvoje absolutního. Značí to, že zatímco obyvatelé vyšších příjmových tříd přecházejí ke kvalitnějším druhům zboží, přičemž absolutně nijak spotřebu neomezují (výjimku tvoří v našem případě mýdlové prášky, ježto nákup jakostnějších druhů sám vyvolává zmenšení nákupu co do množství a kromě toho čím dál větší počet domácností používá služeb prádelen a čistíren), obyvatelé nižších příjmových tříd při zvýšení důchodu zvětšují nákupy průmyslového zboží krátkodobé spotřeby.

Situaci i vývojové tendence u průmyslového zboží dlouhodobé spotřeby jsme již naznačili. Zbývá tedy rozvedení na okresy. Toto rozvedení by nám však neukázalo pravý obraz spotřeby, poněvadž statistické údaje máme podle místa nákupu, nikoli podle bydliště kupujícího. Došlo by tedy ke zkresleným závěrům ve prospěch měst, zvláště Brna, a v neprospěch venkova. Lze však vcelku říci, že dnes již není podstatného rozdílu ve spotřebě průmyslových statků krátkodobé i dlouhodobé spotřeby mezi městem i venkovem. Kdybychom provedli podrobný rozbor až na okresy, došli bychom nesporně k tomu, že v posledních letech spotřeba průmyslových statků jak krátkodobé, tak zvláště dlouhodobé spotřeby dokonce přesáhla na mnoha venkovských místech spotřebu stejného druhu ve městech. Pracujícím ve městech, kteří musí kupovat a zaplatit každou spotřební položku, zpravidla nezbývá tolik na nákup průmyslového zboží jak je tomu u zemědělského obyvatelstva všude tam, kde mají zemědělskou výrobu zorganizovánu na socialistických zásadách. Totéž však platí i u tzv. kovozemědělců.

6. Bytové poměry

Třetí základní hmotnou potřebou člověka je bydlení. Bydlení tvoří nedílnou součást základních hmotných potřeb spolu s potravou a ošacením. Jako ukazatel životní úrovně si zasluhuje zvláštního rozboru, poněvadž bydlení kromě toho, co jsme uvedli, má další významnou společenskou funkci: je jedním z hmotných předpokladů založení a rozvoje rodiny, pevného základu socialistické společnosti.

Vysoký důchod obyvatelstva umožňuje uspokojování vysokého stupně nejen v potravinách, nýbrž i v odívání. Je přirozené, že se kladou větší požadavky i na bydlení, a tím i na výstavbu. Práce zaručená každému práceschopnému občanovi, jakož i různé podpory i výhody poskytované státem mladým manželům umožňují zakládání rodin v ranějším věku, než tomu bylo za kapitalistické republiky. Nepůjde nám proto o uspokojování obyvatel bydlením pouze v nezbytném rozsahu, nýbrž o uspokojení bydlení v rozsahu a jakosti odpovídajícím úrovni a rozvoji techniky a kultury vůbec, tudíž i úrovni a rozvoji životní úrovně vůbec. Nejde nám tedy o to, zda bydlí (toto minimum je zajištěno bezpodmínečně), nýbrž jak bydlí naši pracující se svými rodinami. A nejen to, obytný dům slouží svému účelu nejméně po dvě generace. Při výstavbě půjde tedy také o přihlédnutí k vývojovým tendencím nároku na byt člověka žijícího v socialismu, příp. komunismu.

Celá řada skutečností způsobila, že otázka bydlení a bytové úrovně je jednou z nejzávažnějších otázek dneška. Tempo výstavby je nedostačující, takže máme stále řadu domácností bez vlastního bytu nebo jejich byty postrádají základní vybavení odpovídající dnešním předpisům zdravotním apod. Poněvadž bytová investice je dlouhodobá, neboť dům slouží svou užitnou hodnotou po generace, ba jsou dokonce dnes užívány domy, které byly vystavěny za feudalismu, musíme náš rozbor bytové otázky opřít o delší pozorování. Za podklad nám budou sloužit statistická šetření o bytové úrovni, prováděná v letech 1921, 1930, 1946, a 1950. Přitom si budeme všímat takových ukazatelů, jako je počet bytů a jejich zalidněnost, dále vybavení bytů, popřípadě sociální rozvrstvení a vlastnické poměry majitelů i obyvatel bytu.

a) Vývoj bytové výstavby do roku 1930

Sčítání provedená 15. 2. 1921 a 1. 12. 1930 zahrnovala celé území Československé republiky. Rozsah těchto šetření byl různý. V roce 1921 se provádělo sčítání bytů ve městech a městských aglomeracích nad 20 000 obyvatel, v roce 1930 ve městech a městských aglomeracích nad 10 000 obyvatel.

Především si uvedeme, jaká situace byla zjištěna v bytových poměrech ve městech, v nichž se konalo sčítání bytů v letech 1921 a 1930. (Pramenem nám budou publikace SÚS, především „Sčítání bytů ve větších městech ČSR ze dne 15. 2. 1921", Praha 1929 a „Sčítání bytů ve větších městech ČSR ze dne 1. 12. 1930", Praha 1935.)

Ve sledovaném období let 1921—1930 se bytové poměry vyvíjely vcelku příznivě. Zatímco v roce 1921 připadalo průměrně na jeden byt 4,3 obyvatele, činil v roce 1930 průměr na jeden byt 3,8 obyvatele. (Tabulky 22a, 22b.)

Mimořádně závažný význam má pro jakost bydlení otázka zdravotní. Z hlediska zdravotního má vedle velikosti bytu rozhodující význam umístění bytu v domě: (Tabulka 22d.) Naprostou procentuální převahu měly byti v přízemí a v částečném suterénu. Nepříznivým zjevem byly byty sklepní, tj. takové, u nichž vnitřní okna měla dolní okraj pod úrovní okolního terénu, a byty v úplném suterénu, u nichž podlaha bytu leží pod úrovní, ale okraj vnitřních oken nad úrovní terénu. Největší procento těchto zdravotně nevyhovujících bytů mělo Slovensko. Situace v tomto směru se nevyvíjela nikterak uspokojivě.

Pokud jde o velikost bytů (tj. počet obytných místností, popřípadě plošná míra), situace vypadala tak, že největší počet bytů měl jeden pokoj a kuchyň, tj. dvě obytné místnosti. Za obytnou místnost se počítal pokoj, kuchyň nad 12 m^2 a místnost pro služebnou. Při sčítání v letech 1921 a 1930 se zjišťovala

velikost bytů pouze podle počtu obytných místností. (Tabulka 22e.) Počet nejmenších bytů poněkud procentuálně poklesl. Byty průměrné velikosti (2 pokoje a kuchyň) a byty větší měly tendenci stoupající. Tedy v tomto směru došlo k jistému zlepšení. (Tabulka 22c.)

Jakost bytu je dále ovlivňována lidnatostí bytu. Porovnáme-li celkový počet bytů nebo počet bytů roztříděný podle velikosti s počtem všech osob v bytě bydlících, zjistíme, jak jsou byty hustě obydleny. Platila norma, že za přelidněné se pokládaly byty, v nichž připadaly na jeden pokoj více jak dva bydlící. To znamená, že byty se dvěma osobami připadajícími na jeden pokoj ještě přelidněny nebyly. (Tabulka 22f.)

Obsazenost bytů byla nepřímo úměrná jejich velikosti. Čím menší byly byty, tím hustěji byly obydleny a opačně. (Tabulka 22g.) Příčinou byly nízké důchody dělníků, kteří však měli početnější rodiny. Územně větší přelidněnost byla na Slovensku než v českých zemích. Mezi místa nejvíce přelidněná patřilo Kladensko, Ostravskokarvinsko a Mostecko. Ve srovnání s rokem 1921, kdy bylo přelidnění 30,3 % všech obydlených bytů, projevuje se v roce 1930 jisté zlepšení. Počet přelidněných bytů poklesl na 23,4 %. (Tabulky 22h a 22i.)

Aby mohla být posouzena situace na bytovém trhu, byl v bytové statistice zjišťován i počet neobydlených bytů. Na poměru bytové poptávky a nabídky závisí v kapitalistických poměrech vývoj nájemného i vyhlídky stavebního podnikání. Počet prázdných bytů bývá zpravidla jediným, i když nedokonalým měřítkem nedostatku nebo nadbytku bytů ve městě. Podle mezinárodní normy jsou 2 % prázdných bytů důkazem optimálního stavu bytové výstavby a rovnováhy mezi nabídkou a koupěschopnou poptávkou.

V ČSR vypadala situace takto: v roce 1921 bylo 0,2 % bytů neobydlených, v roce 1930 jejich počet vzrostl na 1,2 %. Podle tohoto ukazatele lze usuzovat, že po první světové válce byla největší bytová tíseň v Čechách. Směrem na východ neobydlených bytů přibývalo, zato však tam (hlavně na Slovensku) byla největší přelidněnost bytů.

Prostý počet bytů prázdných je pro posuzování bytového stavu měřítko nepřesné, poněvadž v sobě zahrnuje byty, jež zůstávají nepronajaty proto, že jsou nevhodně umístěny, popřípadě ve velmi špatném stavu nebo jsou velké a drahé. V těchto skutečnostech je třeba hledat vysvětlení, že v roce 1921 bylo jisté množství bytů neobydleno, ačkoli v té době byla velká bytová tíseň.

Ukazatelem moderní bytové kultury je vybavenost bytu, která umožňuje užívání hygienických a technických zařízení sloužících zdraví a lepšímu bydlení. Jde především o vedlejší místnosti, např. koupelnu apod., dále o různá instalační zařízení, tj. vodovod, plyn aj. (Tabulky 22j, 22k.) Výrazným ukazatelem komfortnosti je koupelna. Ve sledovaných městských aglomeracích bylo v r. 1921 pouze 11,6 % bytů vybaveno koupelnou, v r. 1930 již 21,8 % bytů. I když procento komfortních bytů vzrostlo, přece byla pouze asi pětina z celkového počtu bytů takto vybavena. U bytů skutečně obydlených byla situace ještě méně příznivá. V roce 1930 bylo ze skutečně obydlených bytů pouze 18,1 % bytů vybaveno koupelnou. Jak jsme již uvedli, bylo v roce 1930 1,2 % bytů neobydlených. Poněvadž tehdy již propukla hospodářská krize i u nás, lze míti za to, že neobydlené byly hlavně byty dokonale vybavené, tj. byty drahé. Jinak lze soudit, že výstavba prováděná ve sledovaném období byla zaměřena převážně na byty dobře vybavené. Vcelku vybavenost bytů směrem na východ byla horší než v českých zemích.

Konečně je významné a poučné i sociální rozvrstvení se zřetelem k bytové kultuře, jakož i vlastnické vztahy.

Zvlášť poučné i příznačné pro kapitalistickou společnost je sociální rozvrstvení, tj. které sociální vrstvy převážně obývají ten či onen druh bytu. Slouží nám to i dnes jako argument, když poukazujeme na všeobecně nízkou životní úroveň námezdně pracujících za kapitalistické republiky. (Tabulka 22 l.)

Za kapitalismu je bytová kultura v prvé řadě otázkou důchodu. Velikost bytu se řídí hlavně částkou, kterou může rodina na byt vynaložit. Proto byty dělníků a zřízenců byly převážně ty nejmenší, byty úředníků zpravidla střední velikosti. Skupina samostatně výdělečně činných vyžaduje bližšího osvětlení. Tato skupina zahrnuje osoby různého důchodu a sociálního postavení. Zahrnuje vykořisťovatele i vykořisťované. Vedle drobných zemědělců jsou tam i statkáři, vedle drobných živnostníků i velkokapitalisté, jakož i část velmi dobře situované inteligence (advokáti, lékaři apod.). Proto nás na první pohled překvapí v této skupině velké procento malých bytů (49,3 %). Tento souhrnný údaj nám dnes znesnadňuje srovnání dnešní situace se situací předválečnou, ba znesnadňuje i sledování vývoje bytové úrovně jednotlivých skupin obyvatelstva podle třídního rozvrstvení v poválečné době.

Zbývá ještě doplnit a uzavřít rozborem rozvrstvení bytů podle vlastnických vztahů. (Tabulka 22m.) Naprostá většina bytů patřila soukromým osobám. Byty v domech patřících státu, zemím, okresům, obcím, dále byty v domech patřících stavebním nebo bytovým družstvům tvořily malou část, jenom 11,7 %.

b) Další vývoj od roku 1930 do roku 1946

Všimneme si nyní vývoje za další období do roku 1946. K 31. 1. 1946 provedl SÚS sčítání domů a bytů, avšak pouze v českých zemích mimo hlavní město Prahu. V Praze provedl sčítání k témuž dni městský statistický úřad hl. m. Prahy. Na Slovensku provedl Štátny plánovací a štatistický úrad pouze dílčí sčítání domů a bytů v Bratislavě ve dnech 13. a 14. října 1945.

Rozvrh šetření provedený SÚS byl širší než v letech 1921 a 1930. Soupis bytů byl proveden ve všech městech a městských aglomeracích nad 5000 obyvatel. Některé znaky byly zjišťovány i ve venkovských obcích. Bylo sledováno méně znaků a v jiném rozsahu než u sčítání předchozích, takže nelze provést přímé srovnání s rokem 1930, nýbrž lze stanovit pouze všeobecné vývojové tendence.

Podle získaných dat bylo v českých zemích ve městech a městských aglomeracích mimo Prahu 310 667 budov obytných, z čehož v Čechách bylo 189 448 obytných budov a na Moravě a ve Slezsku 121 219 obytných budov. Na venkově bylo úhrnem 1 351 931 obytných budov. Co do velikosti šlo převážně o rodinné domky nebo vilky přízemní nebo jednoposchoďové (84,4 %).

Pokud jde o stáří obytných budov, což má zpravidla rozhodující význam pro bytové vybavení a bytovou hygienu, bylo sčítáním zjištěno toto: (Tabulka 23a.) Největší část obytných budov byla postavena po první světové válce v letech 1920 až 1939, celkem 114 325, tj. 36,8 % všech obytných budov, což odpovídá průměrnému přírůstku více než 5700 obytných budov ročně. V Praze byl přírůstek vyšší: 19 244 budov, tj. 51,5 % všech obytných budov, což znamená téměř 1000 budov ročně.

V letech okupace a těsně po osvobození činil celkový přírůstek 8450 obytných budov, tj. průměrně roční přírůstek 1400 budov. V Praze činil v uvedené době 1287, tj. průměrně přes 200 budov ročně.

Vcelku se stáří budov v českých zemích včetně Prahy pohybuje v rozmezí 100 let. Převážná většina pochází z tohoto století.

Po zjištění těchto základních údajů můžeme přikročit k rozboru bytové úrovně, při čemž budeme postupovat jako v předešlém období, pokud ovšem budeme míti pro to statistické podklady.

Především si všimneme počtu bytů obydlených i neobydlených. (Tabulka 23b.) Z celkového počtu 2 806 123 bytů v českých zemích bylo 5 % bytů neobydlených. Toto číslo však neříká nic o optimálních poměrech bytové nabídky ve srovnání s poptávkou. Jen malá část z tohoto počtu připadá na byty zdravotně závadné nebo na byty v domech se stavebními závadami v důsledku válečného poškození. Větší část byla beze sporu obsazena úřady nebo živnostenskými provozovnami. Neobydlenost pro vysoké nájemné nepřichází po osvobození v úvahu.

Dále si všimneme velikosti bytů jednak podle plochy obytných místností, jednak podle počtu obytných místností. (Tabulka 23c.) Největší procento (47,9 %) je malých bytů do 50 m². Kromě toho činí značný podíl i byty nejmenší, tj. do 20 m² (celkem 17,1 %). Více než dvě třetiny bytů mělo 1 až 2 obytné místnosti. Bytů dvoupokojových (o třech místnostech) bylo 19,9 %. V tomto směru se tedy situace ve srovnání s rokem 1930 nikterak nezměnila. Za obytnou místnost podle tohoto sčítání se pokládal pokoj (garsoniéra), kuchyň nad 12 m², obytná komora a podstřeší nad 6 m² a místnost pro služebnou. (Tabulka 23d.)

Údaje právě uvedené je třeba porovnat s počtem osob připadajících na jednu obytnou místnost. (Tabulky 23e, 23f.) Podle sčítání SÚS k 31. 1. 1946 činil v českých zemích průměrný počet bydlících na jeden byt 2,8 (ve městech, na vesnici i v Praze). V roce 1930 činil počet bydlících na jeden byt v celé ČSR 3,8 osoby.

V roce 1946 připadalo v českých zemích ve městech nad 5000 obyvatel (bez Prahy) 1,17 osoby na jednu obytnou místnost. Na jednoho obyvatele připadlo průměrně 15,1 m² obytné plochy. Průměrná plocha jedné obytné místnosti v českých zemích činila 17 m². V českých zemích ve městech i na venkově včetně Prahy připadalo průměrně 1,24 osob (přítomného obyvatelstva) na jednu obytnou místnost. (Tabulka 23g.)

Ve vybavení bytů nám chybí podklady důležité pro posouzení současného bytového standardu ve srovnání s rokem 1930, poněvadž při sčítání bytů roku 1946 nebyly zjišťovány údaje o vedlejších místnostech, např. koupelnách, předsíních apod.

Pokud jde o další vybavení, mělo z celkového počtu 83,3 % bytů zavedenu elektřinu, při čemž ve městě byly poměry lepší než na venkově. Nepříznivý obraz podávají čísla o zavedení vodovodu. Plynem bylo vybaveno pouze 7 % bytů. (Tabulka 23h.) Zde je zvlášť výrazný rozdíl mezi městem a venkovem Instalace ústředního topení je stále vzácnou výjimkou. Je jasné, že v Praze, jakož i v jiných větších městech, např. Brně, Ostravě apod., byly v tomto směru poměry hodně nad uvedeným průměrem.

Vcelku však s ohledem na nedostatek údajů nelze provést odpovědný soud o jakosti bytů ve srovnání s dřívějším obdobím.

Konečně si doplníme údaje vlastnickými vztahy. Ve vlastnictví soukromých osob bylo v českých zemích (bez Prahy) 89,3 % obytných budov. Stát, země, okresy a obce vlastnily 2,1 %, stavební družstva 2,8 %, pod národní správou bylo 6 % obytných budov. Rozčlenění budov i bytů podle třídního hlediska majitelů domů nebo bytů ztratilo už tehdy na svém významu.

c) Situace v současné době

Po celkem podrobném rozboru vývoje a stavu bytové péče v kapitalistické republice a v prvních měsících po osvobození uvedeme si vývoj za další léta, zjišťovaný při sčítání dne 1. 3. 1950. Toto poslední sčítání obsahuje údaje pro celou ČSR. Pro obtížnost porovnání s předcházejícím obdobím uvedeme si údaje, z nichž nám vyplynou aspoň hlavní tendence vývoje. (Tabulka 24a, 24b.)

Ve vybavení bytů lze konstatovat jisté procentuální zlepšení. Došlo však ke zhoršení situace v zalidněnosti bytů a obytné plochy na 1 osobu.

Vycházíme-li z celkového počtu domů a bytů zjištěného v roce 1950 a počítáme-li průměrnou životnost domů 100 roků, vyžádá si prostá reprodukce každoročně výstavby více než 36 000 bytů. Poněvadž teprve od roku 1955 dosahuje roční výstavba vyššího rozsahu, lze usuzovat, že údaje z roku 1950 se v podstatě v současné době k lepšímu nezměnily, zvláště když mezitím počet obyvatel ČSSR překročil 13 miliónů osob. V době od 1950 do roku 1957 vzrostl počet bytů o 8,3 %, jenomže vzrostl i počet obyvatelstva o 7,6 %. (Tabulka 24c.) Došlo tedy k nepatrnému zlepšení bytové situace při propočtu na 1000 obyvatel. Důsledkem toho, že mladí lidé uzavírají v ranějším věku manželství, a tudíž opouštějí rodiny svých rodičů, je zhoršení situace na bytovém trhu v poměru k počtu rodin. Zatímco v roce 1950 nemělo z 1000 domácností samostatný byt 6 domácností, zvýšil se tento počet v roce 1957 na 21 domácností, pro něž se v průměru nedostávalo samostatného ubytování. Ostatní ukazatelé se po celou sledovanou dobu v podstatě nemění. Rozvoj bytové výstavby, jak je plánován pro příští období, má v prvé řadě zajistit každé rodině samostatný byt. Tím se postupně zlepší i ostatní ukazatelé.

V sledovaném období (k němuž připojujeme údaje i za další léta 1958 a 1959) postupoval rozvoj bytové výstavby všeho druhu takto:

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Státní výstavba	29 657	27 713	35 592	33 318	33 110	36 549	47 484
Individuální výstavba	9 300	10 400	14 999	30 359	31 165	16 846	20 852
Celkem	38 957	38 113	50 591	63 677	64 275	53 395	68 336

Pramen: Statistická ročenka ČSSR 1960, str. 116.

Státní výstavba bytů je stále rozhodující formou; i když individuální výstavba vzrůstá velmi rychle, roste i státní výstavba co do rozsahu. V zájmu dalšího úspěšného růstu bytové výstavby bude účelné dále a více podporovat individuální výstavbu a oživit výstavbu družstevní a podporovat ji přiměřenými subvencemi. Jen při vhodném skloubení všech tří způsobů výstavby lze dosáhnout nejvyššího efektu a optimálně využít všech rezerv a iniciativy obyvatelstva. Kupř. v roce 1957 bylo již soukromou výstavbou získáno 31 165 bytů. Bylo postaveno 30 476 rodinných domků. Více než na jednu třetinu z nich byl povolen státní úvěr, který v průměru činil 20 508 Kčs. Nejvíce stavebníků rodinných domků bylo z řad dělníků, jejichž podíl na celkové soukromé bytové výstavbě dosáhl v roce 1957

téměř dvou třetin. U horníků, u nichž 61 % rodinných domků bylo postaveno se státní podporou, činila finanční podpora průměrně 31 412 Kčs, u zaměstnanců v průmyslu činila podpora státu průměrně 28 576 Kčs.

Nynější bytovou úroveň a její výstavbu ovlivnila a ovlivňuje řada okolností. Doba okupace a léta po osvobození znamenala zmenšování bytového fondu, poněvadž výstavba byla nepatrná nebo zaostávala za přirozeným růstem obyvatelstva. Výstavba nových závodů přináší s sebou problém výstavby celých nových sídlišť nebo rozšíření nynějších sídlišť. Otázka dojížďky do zaměstnání ve velkých průmyslových centrech je rovněž závažná. Dále v některých městech, jako např. Praha a Brno, jsou celé čtvrti starší než sto let. Vyvstává problém rekonstrukce celých částí měst. Na vesnici, kde nyní vzrostla velmi rychle životní úroveň, vyvstává otázka zlepšení bytové kultury (zlepšení bytového vybavení).

Rozvoj kultury vůbec přináší s sebou i větší nároky na kulturu bydlení. To však vyžaduje vyšší náklady. Ve snaze o snížení nákladů na bytovou jednotku se někdy nejde cestou zvyšování produktivity práce, nýbrž odbouráváním těchto zlepšení.

Rozsáhlý bytový fond, který je ve správě státu nebo je sice majetkem soukromým, ale nájemné je odváděno na vázané konto, vyžaduje údržbu. Nízké nájemné nekryje náklady. Buď je třeba velkých dotací z centrálních fondů (na údržbu budov v rukou státu), nebo budovy chátrají (v rukou soukromých). Nízké nájemné je chloubou našich sociálních vymožeností, přece však bude nutné jistých opatření, která zajistí vyrovnání mezi náklady a příjmy; pružná a kvalitní správa budov, kvalitní a levná údržba, pečlivé užívání ze strany nájemníků pomůže rozhodným dílem.

*

Na celém rozboru a závěrech je vidět, jak významným ukazatelem hmotné stránky životní úrovně jsou bytové poměry. Pro uspokojení potřeby bydlení však nestačí pouze růst důchodu pracujících nebo růst důchodu rodiny. Musí býti současně a úspěšně plněny velmi obtížné úkoly státu samého nejen při výstavbě státní, nýbrž i při podpoře výstavby soukromé nebo družstevní. Objektivní příčiny způsobily, že bytová kultura dosud nedrží krok s celkovým vývojem i stavem ostatních složek hmotné spotřeby.

d) Bytová situace v Brněnském kraji a její vývoj

Brněnský kraj zdědil z minulosti a z okupace velmi špatný bytový fond. Stejně jako v jiných krajích byly v dřívějších dobách stavěny velké domy jako zdroj bezpracných příjmů. Na jedné straně byly byty prostorné a komfortní, na druhé straně byty malé, špatně vybavené, namnoze i hygienicky závadné. To se projevilo nepříznivě zvláště v městě Brně. Tak např. v roce 1938 mělo město Brno 8,49 % bytů o jedné místnosti, 44,79 % bytů jednopokojových, 27,25 % dvoupokojových, 12,81 % třípokojových a 6,66 % bytů čtyřpokojových i vícepokojových. Přitom bytů vybavených koupelnou bylo jen 25,1 % a bytů s vlastním záchodem 42,3 %, to znamená, že nevyhovujících bytů bylo v Brně 57,7 %. Podle statistických údajů chybělo tehdy v městě Brně 6000 bytů a přitom bylo asi 900 komfortních bytů prázdných, poněvadž nebylo zájemců, kteří by mohli zaplatit nájemné, jež se u těchto bytů pohybovalo od 700—1000 Kčs měsíčně.

Trvalý nedostatek bytů a současně vysoké nájemné vedlo k tomu, že špatně placení námezdně pracující si svépomocí budovali nouzová přístřeší. Ke konci

kapitalistické vlády bylo jen v Brně 14 nouzových kolonií s 1754 byty, v nichž bydlelo 7289 osob. Na jeden nouzový byt připadalo v průměru 4,15 osoby. Kromě toho byly obydleny všechny byty suterénní, většinou vlhké, a tudíž hygienicky závadné.

Za okupace nebyl bytový fond v Brněnském kraji skoro vůbec rozšiřován ani náležitě udržován, takže se jeho stav zhoršoval. Velmi těžké ztráty na bytovém fondu vznikly v oblasti vyškovské střelnice, kde okupanti po vysídlení prostoru bourali obytné domy, ničili je nebo těžce poškozovali střelbou.

Nadto patří Brněnský kraj k oblastem nejvíce poškozeným válečnými událostmi. V městech a místech, kudy prošla fronta, vznikly ztráty na bytovém fondu. V celé řadě obcí byl za války bytový fond zničen až ze 60 %. Miroslav, Moravský Krumlov, Znojmo, Hustopeče a jiná města ztratila válečnými událostmi značnou část bytů.

Jen v městech, kudy prošla fronta, bylo zničeno 13 068 bytů. Velmi těžce byly poškozeny válkou i menší obce jako Lanžhot v okrese břeclavském, Ořechov v okrese brněnském, Pasohlávky v okrese mikulovském a další.

Stav bytového fondu po osvobození byl v Brněnském kraji velmi neutěšený. Vyvstal úkol nejen nahradit válečné ztráty, ale také likvidovat barákové a vagonové kolonie a postupně odstranit bydlení v suterénních a nehygienických bytech.

V prvé řadě bylo odstraňováno nouzové bydlení a bydlení v nehygienických bytech. Pro jiné naléhavé úkoly, jakým byla obnova zničeného nebo poškozeného průmyslu, dopravních zařízení apod., nebylo možné dosud zcela odstranit válečné ztráty na bytovém fondu. Po osvobození až téměř do roku 1948 byly odstraňovány menší válečné škody a prováděny drobné opravy. Teprve ve dvouletce se přikročilo k opravám domů válkou těžce poškozených a částečně i k nové výstavbě. (Tabulka 25a.)

Pokud jde o porovnání situace v Brněnském kraji se situací celostátní, zjištěnou při statistickém šetření 1. 3. 1950, lze konstatovat toto: Průměrný počet místností na jeden byt pohyboval se mírně nad celostátním průměrem. Ve všech okresech, až na Bystřici n. P. a Hustopeče, průměrná rozloha bytů se pohybovala nad dvěma obytnými místnostmi. To je ukazatel příznivý. Avšak naproti tomu tisíce domácností nemělo vlastní byt. V celém kraji to bylo 12 312 domácností. V samotném městě Brně to bylo 4390 domácností, jež se podílely na bytě společně s jinou domácností. Oficiálními opatřeními, jimiž bylo sledováno rovnoměrné využití existujícího bytového fondu, dosáhlo se sice toho, že v mnoha případech došlo k výměně bytů nebo k fyzickému rozdělení bytů s větším počtem obytných místností nebo také přidělením dvou domácností do jednoho velkého bytu. V tomto posledním případě jde spíš — s ohledem na naše poměry, zvyklosti i na výši bytové kultury — o provizorní řešení.

Podle jednotlivých okresů projevily se značné rozdíly v počtu domácností, které neměly vlastní byt. Velmi nepříznivá situace byla v okresech Bystřice n. P., Brno-venkov, Židlochovice, Slavkov, Znojmo a Brno-město. Vcelku vyrovnané byly okresy Boskovice, Hustopeče, Tišnov, Vyškov a pochopitelně tři okresy vysídlené, odkud odešlo německé obyvatelstvo, tj. Mikulov, Moravská Třebová a Svitavy. Jistý přebytek bytového fondu u těchto tří okresů byl způsoben nedosídlením. V podstatě však šlo o obytné domy, příp. byty značně znehodnocené.

Poněvadž válečné ztráty na bytovém fondu nebylo lze odstranit, bytová tíseň se v poválečných letech, ba i po roku 1950 stále zvětšovala. Bytového fondu

ubývalo i stárnutím budov a v důsledku vážného poškození za války. V roce 1955 byl proveden krajský průzkum stavu bytového fondu v Brněnském kraji, který ukázal jednak velké množství starých obytných objektů, jednak velké množství bytů podřadných a nehygienických.

Zmíněný průzkum byl proveden v 37 městech se 135 000 bytů a se 466 800 obyvateli. Průzkumová základna co do počtu bytů a obyvatel zahrnovala takřka polovinu celkových objemů. Při této příležitosti bylo prokázáno, že odsunem Němců se bytová situace nijak nezlepšila. V Brně byl po odsunu Němců daleko větší počet obyvatel než před odsunem. V pohraničních venkovských obcích byla bytová kultura německých obyvatel na velmi nízkém stupni. Domy byly stavěny převážně z měkkého materiálu, bez izolací, a domy nebyly řadu let řádně udržovány. Poškozením za války rychle chátraly a jistá část jich byla po válce odklízena vůbec.

V uvedeném průzkumu bylo zjištěno v Brněnském kraji 16 % bytů v budovách starších než 100 let; zdravotně závadných bytů bylo zjištěno 12,4 %, podřadných 30 %, jednopokojových bytů 47 % a bytů o jedné místnosti 7 %. Vysoké procento stoletých domů (asi 50 000 bytů v Brněnském kraji, z toho 10 000 bytů v městě Brně) bude mít samozřejmě za následek veliký přirozený odpad bytového fondu.

Špatná kvalita bydlení je i v průmyslových okresech nejbližšího okolí Brna. Nejhorší stav je v polovenkovských městečkách v převážně zemědělských okresech. V podstatě není rozdílu mezi obcemi venkovskými a dělnickými. Kvalitní bydlení je ve městech nově osídlených okresů, kde se provádí výstavba pro průmyslové zaměstnance. (Tabulka 25b.)

Výstavba nových domů a bytů v poválečné době, až na první léta po osvobození, se dála hlavně v rámci státní výstavby. V letech 1949 až 1958 bylo ze státních prostředků postaveno 15 157 bytů. (Tabulka 25c.) Kromě bytové výstavby ze státních prostředků bylo v Brněnském kraji svépomocí v individuální bytové výstavbě postaveno 769 rodinných domků. Mimo státní plán v drobné výstavbě bylo postaveno v letech 1954 až 1956 805 bytových jednotek. V letech 1957 až 1958 bylo postaveno v individuální výstavbě 1234 rodinných domků a v drobné výstavbě 805 bytových jednotek. Družstevní výstavba se nerozvinula. Individuální bytová výstavba trpěla nedostatkem materiálu i finančních prostředků. U státní výstavby se projevoval nedostatek v tom, že nebyla plněna plánovaná výstavba, třebaže byla v kraji nízká.

Tato výstavba ani zdaleka nevyrovnala úbytek způsobený válkou. Kupř. v Brně ze ztráty 11 660 bytů byly postaveny jen asi dvě třetiny nových bytů. Dále v Brně zmizely úplně nouzové kolonie a ze zdravotně závadných bytů byli

Nově postavené a do užívání předané byty

Rok	Počet bytů celkem	Výstavba státní	Individuální výstavba	Celková obytná plocha m^2	Průměrná obytná plocha m^2
1955	2319	1905	414	92,5	39,9
1956	2301	1549	672	92,6	40,2
1957	2678	2105	573	94,5	35,3
1958	2105	1735	370	81,1	38,5

Podle KS SÚS Brno.

obyvatelé většinou rovněž přestěhováni do bytů vyhovujících. To vše ještě zvýšilo napětí na bytovém trhu a způsobilo, že se zvětšuje počet osob dojíždějících do zaměstnání z venkova do Brna i z velkých vzdáleností.

Vzhledem k tomu, že Brněnský kraj je na vysoké hospodářské úrovni, jeho bytová úroveň není úměrná jeho dosavadnímu a dřívějšímu vývoji a je nepříznivá. Bytový fond stárne. Stále větší procento je staletých, popřípadě i starších. Vždyť postavilo-li se např. v roce 1951 992 bytů, pak vlastně nebyl kryt ani normální úbytek. Zůstávají však nevyužity jisté materiálové i pracovní zdroje, které by mohly pozitivně ovlivnit bytovou výstavbu v kraji, jež však nelze přenést a využít při koncentrované výstavbě prováděné na místech rozvoje klíčového průmyslu. Jde o místní zdroje materiálové a o pracovní sílu, která je k dispozici při výstavbě rodinných domků (svépomoc nebo práce rodinných příslušníků). Je proto nutno při koncentraci výstavby prováděné nyní na místech určených národohospodářským plánem pamatovat na úměrnou výstavbu soukromou, zvláště na venkově, příp. na výstavbu družstevní a zajistit pro ni základní materiál využitím, popřípadě rozšířením výroby v místním měřítku (menší cihelny, lomy). Dosáhne se vyšších výsledků bez zvláštního finančního zatížení státního rozpočtu. Současně se uvolní finanční prostředky, které jsou obyvatelé ochotni a připraveni použít pro stavbu rodinného domku.

Rozbor lze shrnout do těchto poznatků, popřípadě úvah:

Ačkoli Brněnský kraj byl co do bytového fondu válečnými událostmi velmi poškozen, bytová výstavba řadu let ve svém rozsahu stagnovala a byla pod státním průměrem.

V nejbližších dalších letech má se bytová výstavba rozvíjet pronikavěji. Aby se mohla rozvíjet skutečně optimálně, bude účelné,

— aby se vedle státní výstavby co nejdříve rozvinula družstevní forma výstavby bytů, která má zvláště v Brně velké tradice;
— aby zvláště na venkově, kde je velká kupní síla, byla umožněna rozsáhlá individuální výstavba rodinných domků zajištěním základního materiálu a využitím místních zdrojů (kámen, písek, vápno, cihly) a pracovních sil, jak pomocných, tak popřípadě i kvalifikovaných.

Mimo jiná města zvláště v Brně vyvstává otázka obnovy celých částí města pro velké stáří domů.

Aby byla v Brněnském kraji bytová otázka v podstatě vyřešena, je třeba plánovanou výstavbu v třetí a ve čtvrté pětiletce splnit. Půjde asi o výstavbu 53 000 bytů, z toho ve třetí pětiletce celkem 21 000 bytů (z toho ve státní výstavbě 7800 bytů, podnikové, družstevní 8100, družstevní JZD 1400 a soukromé 8700 bytů), a ve čtvrté pětiletce 32 000 bytů.

K tomu bude třeba propagovat zejména družstevní výstavbu, která dosud nemá všude kladný ohlas. Pracující raději dávají přednost domům s malým počtem bytů nebo domům rodinným. Jistá část pracujících spekuluje na přidělení bytu ze státní výstavby, ačkoli má finanční prostředky pro zapojení do družstevní výstavby.

7. Služby obyvatelstvu

Až dosud jsme se zaměřovali při rozboru ukazatelů na hmotnou stránku životní úrovně. Bylo to správné, poněvadž spotřeba hmotných statků tvoří základ životní úrovně. Není to však zdaleka vše. Lidská společnost vyžaduje od jistého stupně svého vývoje vedle základních hmotných potřeb celou řadu kulturních,

zdravotních, sociálních a jiných služeb. Rozvoj těchto potřeb opět působí zpětně na rozsah i kvalitu základních hmotných potřeb. Všechny společně nám dávají spolu s ostatními složkami životní úrovně obraz rozvoje celé společnosti i jednotlivých jejích složek. Struktura i úroveň spotřeby je tedy ovlivňována stupněm vývoje společnosti, příp. společenského zřízení. Čím vyspělejší je společnost, tím rozmanitější a kvalitnější služby vyžaduje ke své existenci, rozvoji a uspokojování.

a) Obsah ukazatele služeb obyvatelstvu

Služby obyvatelstvu jako ukazatel — lépe řečeno komplex ukazatelů — jsou velmi obsáhlé. Zahrnujeme do nich především spotřebu společenskou, která je v socialistické společnosti zvlášť rozvinuta a — což je mimořádně významné — je plně nebo z podstatné části honorována z prostředků státu. Patří tam však i všechny složky služeb, jež jsou odrazem rozvoje a úrovně využívání vědy a techniky ve prospěch pracujících, a konečně i služby používané k údržbě užitných hodnot průmyslových spotřebních statků, jakož i služby v nejužším slova smyslu, které přejímají a plní levně a technicky dokonale ty úkony, které by si jinak musel člověk vykonávat sám a jež někdy nazýváme osobními službami.

Před vlastním rozborem jednotlivých složek služeb jako ukazatele životní úrovně uvedem — pokud jsou k dispozici spolehlivé údaje — rozsah všech služeb poskytovaných zdarma nebo za úplatu, jakož i poměr placených služeb k neplaceným službám. (Tabulka 26a.) Hodnota neplacených služeb obyvatelstvu je velmi vysoká jak absolutně, tak relativně v poměru k placeným službám. V důsledku toho je struktura výdajů obyvatelstva ČSSR odlišná od předválečných let. Je odlišná i v porovnání se současným stavem v nejvyspělejších kapitalistických státech. (Tabulka 26b.) I když porovnání pro jisté metodické potíže není zcela objektivní, je přece vidět, že současné výdaje obyvatel za služby jsou více než dva a půlkrát nižší než před válkou. Obdobně vypadá porovnání s kapitalistickými západními státy.

Příčiny nutno vidět ve skutečnostech pozitivních i negativních. Jsou to služby poskytované zdarma (společenská spotřeba), dále nejrůznější cenové slevy, avšak také nízký fyzický objem placených služeb, jenž není v současné době v souladu s potřebami národního hospodářství a požadavky obyvatelstva. O tom však budeme podrobně hovořit dále. Napřed si provedeme členění jednotlivých skupin ukazatelů služeb obyvatelstvu.

Nejpodstatnější složkou služeb obyvatelstvu je skupina služeb společenské spotřeby, které jsou jednak nezbytnou složkou osobní spotřeby obyvatelstva, jednak významnou oblastí péče společnosti o člověka. V socialistické společnosti tyto složky prodělávají hned po revoluci prudký rozvoj a výrazně odlišují společnost socialistickou od společnosti kapitalistické, protože v socialistické společnosti jsou jako společenská spotřeba hrazeny buď vůbec, nebo aspoň z podstatné části z prostředků státu.

Je to v prvé řadě skupina služeb kulturních, zdravotních a sociálních. Je chloubou péče socialistického státu o obyvatelstvo. Setkáváme se však s vážnými nedostatky, které vyvěrají z toho, že myšlení některých lidí pokulhává za sociálními a kulturními vymoženostmi. Ve zdravotnictví dochází k zneužívání toho, že jsou léky a lékařská péče zdarma (plýtvání léky a obtěžování lékařů se strany marodérů a absentérů). Četní starší lékaři zase nemohou zapomenout na výnosné soukromé ordinace a lékařskou službu vykonávají bez valného zájmu. Tyto nepříznivé zjevy způsobují, že úroveň těchto služeb není taková, jak by odpoví-

dalo množství zařízení a prostředků, jež jsou k dispozici. Jistá část prostředků věnovaných na zdraví tak přichází na zmar. Přesto však naše zdravotní péče patří k nejlepším na světě.

Ve školství, které prodělalo po osvobození nejen velký rozvoj, nýbrž i velké změny, narážíme na některé nedostatky hmotného charakteru. Pokulhává investiční výstavba škol ve srovnání se zvětšujícím se počtem žáků.

V kultuře, která je naopak velmi bohatě dotována hmotnými zařízeními, jakými jsou divadla, kina, rozhlas aj., se zase projevují jisté nedostatky vyvěrající z rychlého rozvoje socialistické ekonomiky, jíž kultura ve svém vývoji dosud nestačí.

V souhrnu však lze říci — a z těchto ukazatelů to jasně vyvěrá — že tato složka se velmi významně podílí na stavu i rozvoji životní úrovně našeho obyvatelstva jednak svým rozsahem i úrovní, jednak tím, že je přístupná všem v nejvyšší míře buď zdarma, nebo velmi levně. Její vysoká úroveň a stále se zlepšující obsah ukazuje, že naše hospodářská politika jde ruku v ruce s politikou kulturní i zdravotní a že růst hmotné úrovně obyvatelstva je doplňován růstem úrovně kulturní v nejširším slova smyslu. Uvědomělé užívání těchto vymožeností je odrazem ideové vyspělosti a kladného poměru každého jednotlivce k našemu společenskému zřízení.

Druhou skupinu ukazatelů tvoří služby, které jsou vlastně zvláštní formou hmotné spotřeby. Jsou výsledkem rozvoje a využívání vědy a techniky ve prospěch společnosti. Pro pracující znamenají zlepšení kulturnosti bydlení, využívání pracovního volna, ale také rychlou a pohodlnou dopravu do zaměstnání, za zábavou apod. Je to elektřina, plyn, voda s potřebnými zařízeními v bytě, dále osobní doprava, cestovní ruch atd.

Tyto služby se rovněž podílejí vydatně na vysoké životní úrovni obyvatelstva a jsou v našich podmínkách velmi levné a přístupné každému, pokud to příslušná zařízení umožňují. Stát postupně realizuje program, podle něhož má býti pro každou obec ve státě zajištěna nejen elektřina, nýbrž zaveden i vodovod a podle možnosti i plyn. Doprava jak železniční, tak i autobusová je již tak rozšířena, že každý kout země je spojen s dopravní sítí. Bude však třeba opětně vytvořit podmínky pro čilý cestovní ruch, aby se využilo přírodních krás naší země.

Třetí skupinu ukazatelů tvoří služby, jež značí údržbu hmotných statků sloužících osobní spotřebě obyvatelstva. Je to především stavební a bytová údržba, opravy průmyslových spotřebních předmětů všeho druhu, jakož i služby v nejužším slova smyslu, např. praní, žehlení, čištění apod.

U této skupiny ukazatelů, která je velmi pestrá, bude vhodné se zastavit poněkud déle. Jsou to ukazatelé, kteří mají velký význam pro uspokojování potřeb obyvatelstva svou každodenností. Jsou denní starostí rodiny a proto výrazně ovlivňují životní úroveň a zvláště spokojenost pracujících kladně nebo záporně podle toho, jsou-li rozvinuty v souladu s rozvojem národního hospodářství i kultury nebo nikoli.

Všimněme si především stavební a bytové údržby. Řekněme ihned, že je nedostatečně rozvinutá, a v důsledku toho náš stavební i bytový fond zbytečně chátrá. Věnujeme zvýšenou pozornost výstavbě továren a nových sídlišť, což je naprosto správné, avšak komunální podniky stavební se musí soustředit na údržbu, aby se stavby předčasně neopotřebovávaly. To platí pro činžovní domy jak pod státní správou, tak i v rukou soukromých. U těch vyvstává další naléhavý problém. Nájemné z bytů v ČSSR je velmi nízké a tvoří asi čtvrtinu předválečné výše. Údržba domů je však dražší, protože zdražily stavební práce, ačkoli to

není vždy plně odůvodněno. Nájemné tudíž nekryje výdaje spojené s údržbou domů. Stát přispívá na bytovou údržbu státních domů ročně značnými sumami ze společných fondů. Tím vlastně přispívá, příp. platí ze společných fondů rodinám bydlícím v těchto domech rozdíl mezi placeným nájemným a skutečnou hodnotou bytu. Jinak je tomu u bytů v domech, které patří soukromníkům. Tam sice stát z rozpočtových částek nedoplácí, soukromý majitel činžovního domu však rovněž ne, poněvadž nemá krytí z přijatého nájemného. Proto tento domovní fond chátrá. Nesmíme však zapomínat, že všechen domovní fond je součástí národního bohatství. Tak dochází postupně ke zbytečnému ztenčování tohoto bohatství. Konečně jsou rodiny — a je jich převážná většina — které bydlí ve vlastním rodinném domku. Ti si hradí plně nejen základní investici spojenou s výstavbou domku, nýbrž i plnou údržbu, tedy plnou hodnotu bydlení. Jsou však ještě dnes vystavováni vysokým cenám komunálních služeb bytových.

Snahy státu o zlepšení situace přinášejí jen zčásti pozitivní výsledky. Často dochází k zlovolnému poškozování bytového fondu se strany nájemníků, kteří se domnívají, že stát se jim musí postarat o řádné bydlení. Např. nový bytový zákon se snaží řešit jen jednu stránku věci, totiž výši příspěvku za jakost bydlení. Dotýká se to však i těch, u nichž ekonomická podmínka splněna není, poněvadž si bytovou jednotku i s domem udržují sami svým nákladem. Jde tedy o to, jak nájemníka zainteresovat na údržbě svého bytu. Tuto otázku řeší družstevní výstavba, která se u nás teprve začíná rozvíjet. Že by totiž stát převzal všechny nájemní domy jsoucí dosud v soukromém vlastnictví najednou a administrativní cestou, nelze ani očekávat, ani požadovat. Znamenalo by v současné době miliardové zatížení státního rozpočtu. Bude-li však nájemník zainteresován, bude lépe dbát o údržbu bytu i domu a při opravě bude u komunálních podniků prosazovat levné a jakostní provedení opravy. To však znamená, že celá bytová komunální údržba musí býti postavena na zdravé ekonomické základy a oproštěna od neúčelného administrování a ekonomicky neodůvodněného předražování. Tím budou odpovědní činitelé a vlastně všichni pracující na tomto úseku donuceni, aby pracovali ve prospěch společnosti, zlepšování životní úrovně všech, nikoli jen jich samých.

Obdobná, ne-li komplikovanější situace je i ve službách skupiny údržby hmotných statků sloužících osobní spotřebě obyvatelstva, totiž u oprav průmyslových spotřebních předmětů. Rostoucí důchody rodin umožňují čím dál ve větším měřítku nákup předmětů dlouhodobé spotřeby, jakými jsou lednička, vysavač prachu, pračka, rádio, televizor, auto atd. Tyto předměty vyžadují občas opravy, aby se doba jejich užívání prodloužila. Dosavadní údržba těchto statků je nedokonalá, územně nesprávně rozmístěna. Zde bude nutno udělat hodně, na mnoha místech vše. Přitom je třeba účelné organizace a dostatečného množství odborníků, aby údržba byla vysoce kvalitní a přitom levná. I zde platí, že jde o uchování značné části národního bohatství, které slouží bezprostředně pracujícím.

Nelze konečně opomenout služby v nejužším slova smyslu. Služby tohoto druhu mají mimořádný význam při vytvoření podmínek pro zaměstnání žen z domácnosti. Přejímají obtížné práce, které jinak žena v domácnosti vykonávala sama. I tyto služby jsou na mnoha místech nedostatečně rozvinuty. Problém tkví v nedostatečném a zastaralém vybavení strojovém, takže kupř. prádelny a čistírny mohou již nynější celkem nízkou poptávku krýt jen při velkých čekacích lhůtách a bohužel často i při nevyhovující kvalitě.

Některé složky této skupiny služeb, např. holičství, kadeřnictví, fotoslužba aj. jsou na výši kvalitou i cenou a rozvíjejí se v souladu s požadavky a potřebami obyvatelstva.

Služby této skupiny se samozřejmě musí dít za plného honorování ze strany obyvatel, avšak levně, kvalitně a rychle. Nízké výdaje obyvatel za tyto služby v současné době nás nesmí mýlit. Jde často o neuspokojenou poptávku, ovšem neuspokojenou komunálním podnikem. Proto se obyvatelé nezřídka uchylují k pokoutním osobám, aby jim opravily rádio, televizor atd. Ti pak potřebný materiál k opravě většinou zcizují a dosahují tak bez zásluhy nekontrolovatelných příjmů.

Rozborem nedostatků ve službách právě uvedených, které patří do tzv. placených služeb obyvatelstvu, jsme si současně osvětlili velký hospodářský význam správného chodu a rozvoje těchto služeb, jež jsou výrazem vysoké životní úrovně pracujících.

b) Rozbor placených služeb obyvatelstvu

Uvedené dělení služeb obyvatelstvu jsme zvolili podle toho, kterou část životních potřeb pracujících uspokojují. Viděli jsme, že služby pro obyvatelstvo v širším smyslu jsou buď úplně zdarma, nebo za velké finanční podpory státu a představují společenskou spotřebu, zatímco služby v užším smyslu jsou poskytovány výlučně za úplatu, při čemž nelze vyloučit, že i zde některé ze služeb potřebují dotace ze strany státu. Půjde o to, do jaké míry je to společensky užitečné.

Placené služby obyvatelstvu totiž ovlivňují situaci na trhu. Jsou jedním z činitelů, jimiž se dosahuje souladu mezi příjmy a výdaji v zájmu rozvoje životní úrovně.

Efektivnost služeb poskytovaných zdarma v rámci společenské spotřeby se podstatně odráží v kulturním a zdravotním rozvoji národa. Efektivnost placených služeb obyvatelstvu se projevuje v jejich jakosti, cenové přístupnosti a v rentabilitě.

Rozboru podrobíme služby, pokud jsou poskytovány za úplatu, při čemž se především zaměříme na rentabilitu.

Na úseku kulturních a zábavních podniků dochází v letech 1954 až 1957 k postupnému zvyšování výdajů ze strany obyvatel, při čemž nesporně největším přírůstkem se podílejí divadla a kina. V roce 1957 stouply výdaje proti roku 1954 na úseku kultury o 38,4 %. To má za následek nejen rozvoj kulturních a zábavních podniků a jejich větší návštěvnost, nýbrž i postupné snižování příspěvků státu, čili snižování strátovosti. Dochází postupně ke kupování dražších míst a vzestupu návštěv. U filmu došlo konečně k úplnému krytí nákladů vlastními příjmy na vstupném (v roce 1956 = 100,6 %). U ostatních základních oborů kulturních služeb je třeba příspěvku státu, ježto vstupné kryje náklady jen částečně. V roce 1956 byla taková situace: divadla byla kryta vlastními příjmy pouze na 30,9 %, hudební soubory 16,5 %, muzea a galerie 3,8 %, cirkusy a lunaparky na 89,3 %. Příčiny tkví především v nízkém vstupném, což lze plně zdůvodnit u muzeí a galerií a do jisté míry u ostatních podniků. Divadelní soubory a hudební soubory jsou někdy příliš nákladné. Zvláště u divadla bude nutno na jedné straně ekonomičtěji vydávat peníze, jednak provést větší diferenciaci ve vstupném. Takto ušetřených peněz bude moci stát používat na výdaje investičního charakteru.

Obdobný je vývoj u rozhlasu, televize a rozhlasu po drátě. Rozhlas pro své velké rozšíření, neboť u nás téměř není rodiny bez tohoto zařízení, je rentabilní

při velké levnosti a kvalitě. Naproti tomu televize při svém vývoji potřebuje přispění státu nejen na investice, ale i na vlastní provoz. Jakmile však dojde k jejímu rozšíření, bude účelné, aby i tu byla kvalita dosahována současně s cenovou přístupností a rentabilitou. Je v zájmu společnosti, aby tyto služby byly plně honorovány obyvatelstvem a současně byla dodržována jakost a cenová přístupnost.

Ve zdravotnictví jsou pro téměř všechny obyvatele základní služby zdarma. Teprve v posledních letech se rozvíjí lázeňská léčba placená, což plně odpovídá stále se zvyšujícím důchodům a přáním obyvatel. Je pochopitelně nutno dbát na plné honorování ze strany žadatele a zajistit vysokou úroveň a to se v podstatě děje. Poptávka však daleko převyšuje možnosti uspokojování.

Pokud jsou poskytovány zdravotní služby za úplatu, děje se tak za vydatného přispění státu (v roce 1956 = 50 %). Celkový rozsah placených úkonů je však nepatrný.

Poněkud jiná je situace u rekreace organizované ROH, popřípadě u cestovního ruchu organizovaného n. p. Čedok a Turista. Kupř. v roce 1956 byla rekreace ztrátová 73,1 % v poměru k celkovým nákladům. Poněvadž rekreace má nejen význam zdravotní, nýbrž je i jednou z forem odměny dobrým pracovníkům, je správné, když ROH ze svých bohatých zdrojů poskytuje velký příspěvek. Vývojově však bude prospěšné, aby si pracující podstatnou část nákladů hradili ze svého, ovšem při zachování vysoké úrovně rekreace. Rovněž Čedok a Turista vykazují ztráty, které je třeba lepší a ekonomičtější organizací co nejdříve odstranit a dále postupně zvyšovat jakost poskytovaných služeb.

V druhé skupině služeb, které jsou ve skutečnosti zvláštní formou hmotné spotřeby, je situace taková:

Energetické služby, jakož i dodávka vody jsou vesměs rentabilní při vyhovující úrovni a jakosti. U elektřiny bylo účelné upravit ceny malospotřebitelům, poněvadž cenové zvýšení při vyšší spotřebě ztratilo v současné době své opodstatnění.

Osobní doprava, která se stále rozšiřuje, má jisté nedostatky v jakosti i v rentabilitě. Nerentabilnost osobní dopravy je však způsobována tím, že asi dvě třetiny cestujících mají slevy na jízdném, při čemž hodnota poskytovaných slev se stále zvětšuje. Řešení je vcelku snadné. Zrevidováním společensky neodůvodněné slevy a úpravou podmínek pro poskytování slev se dosáhne snadno rentability. Současně je třeba věnovat větší péči jakosti těchto služeb. Velkého všestranného zlepšení se dosáhne elektrifikací železniční dopravy.

Obdobně je tomu u městské dopravy, ačkoli tam došlo v roce 1956 ke ztrátám v důsledku zvýšených odpisových kvót po generální inventarisaci. Naproti tomu služba spojů je na úrovni jakostí, cenově i rentabilitou.

Služby třetí skupiny jsou jak u podniků místního hospodářství, tak i u výrobních družstvech rentabilní.

Posuzováno podle rentability, zdálo by se, že lze tyto výsledky považovat za uspokojující. Není tomu tak. Rentability se zde dosahuje často vysokými cenami nebo špatnou jakostí práce při všeobecně nedostatečném rozvoji těchto služeb.

Vcelku lze o placených službách pro obyvatelstvo učinit tyto závěry:

Stav a vývoj služeb poskytovaných obyvatelstvu ukazuje, že vedle velkého rozvoje bezplatných služeb ve zdravotnictví i školství zaostal u nás kvalitativně a většinou i kvantitativně rozvoj placených služeb, a to i v oborech, které mají základní význam pro uspokojování denních potřeb obyvatelstva, kupř. v osobních službách a ve stavebních i nestavebních opravách a údržbách.

Hospodářské výsledky placených služeb obyvatelstvu nejsou celkem uspokojivé, a přihlédneme-li k nájemnému, doplácí na ně stát ročně hodně přes jednu miliardu Kčs. V jednotlivých oborech placených služeb jsou však výsledky podstatně odlišné. Vedle ztrátových oborů jsou obory vysoce rentabilní, při čemž tuto rentabilitu lze ještě zvýšit při lepší organizaci práce a při plném zachování jakosti služeb. Cenová úroveň placených služeb obyvatelstvu je výrazně pod předválečnou úrovní s výjimkou těch služeb, pro které nebyly stanoveny pevné ceny a jejichž výše je určována účtovanými, avšak ne vždy vynaloženými nebo nutnými náklady.

c) Rozvoj služeb obyvatelstvu Brněnského kraje

Provedli jsme obšírnější rozbor služeb obyvatelstvu celkově, abychom ukázali, že jde o ukazatele mimořádně závažného. V této souvislosti jsme zhodnotili dosavadní vývoj i stav služeb vcelku i jednotlivých skupin, při čemž zvláštní pozornost jsme věnovali placeným službám. Z rozboru však vyplývají zásady i cesty dalšího rozvoje i zlepšování služeb v zájmu společnosti.

Můžeme tedy přistoupit k podrobnému rozboru služeb v Brněnském kraji. V jednotlivých skupinách věnujeme pozornost jen některým nejvýznačnějším druhům těchto služeb.

A. Skupina služeb kulturních a zdravotních

Brněnský kraj patří nesporně mezi kraje, jež jsou v otázce školství, kultury i zdravotnictví konsolidované a na vysoké úrovni. Prostředků, jichž je věnováno z centrálních fondů státu stále více, je vcelku využíváno účelně a s nejvyšším možným efektem.

Školství všech stupňů prošlo za vlády lidové demokracie prudkým vývojem jak po stránce organizační, tak i po stránce náplně výuky. Po zestátnění všech škol v roce 1948 a uzákonění stejného základního vzdělání pro všechnu mládež došlo k organizačnímu sjednocení. Ve školách zakotvily školské organizace ČSM a pionýrské organizace. Na školách se upevnila SRPŠ. Ukázala se potřeba zvýšení ideové výchovy všeho učitelstva. Zvyšující se počet žáků vytvořil zvláště v městech tlak na výstavbu nových škol nebo aspoň rozšíření školních budov dosavadních.

Další úprava školské soustavy z roku 1953, která znamenala snížení školní docházky na 14 let a zkrátila výběrové školy o dva roky, nemohla palčivý nedostatek učeben odstranit. Poslední školský zákon, odstraňující nedostatky dřívější úpravy, vyžaduje vedle výstavby i pečlivou výchovu učitelstva. Revoluční přestavba všeho školství a její pevné sepjetí s výrobní praxí odhaluje značné zaostávání ve vybavení škol učebními pomůckami odpovídajícími nejnovějším výsledkům vědy.

Všechny tyto problémy se samozřejmě odrážejí ve vývoji školství Brněnského kraje. (Tabulky 27a, 27b.) V době námi sledované, tj. od roku 1953 do roku 1958, vzrostl počet nových škol nepatrně (o 2 %), počet žáků vcelku však vzrostl o 8 %, ve výběrových školách dokonce o 135 %. Je pravda, že počet tříd celkem vzrostl o 15,6 % a na jedenáctiletkách o 120 %, avšak průměrný počet žáků připadajících na jednu třídu je dosti vysoký, zvláště ve městě. Na výběrových školách dochází ve sledovaném období k dalšímu zhoršování. Zvyšuje se dvousměnnost a v Brně hrozilo na některých místech i zavedení trojsměnnosti.

I když v dalších letech dojde k jistému snižování natality, a tedy i k snížení počtu žáků napřed na prvním stupni, později i na druhém stupni škol, naléhavá

potřeba nových škol zůstává. Rozvoj devítiletek a dvanáctiletek sám totiž vyžaduje mnoho set nových tříd. Kromě toho odstranění dvousměnnosti je možné jen novou výstavbou. Lze předpokládat, že budovy, které kdysi sloužily školám, budou konečně a urychleně vráceny svému účelu.

Příznivě se vyvíjí třídní složení studentů přijímaných do devátých postupných ročníků výběrových škol. Snížení procenta studentů z rolnických rodin lze vysvětlit tím, že rolníci dávají přednost odbornému školství. Kromě toho se rozšiřují školy zemědělské. Vesnice má v současné době nedostatek mladých kvalifikovaných pracovníků. Nelze proto mladé lidi z venkova převádět do jiných výrobních oborů.

Příznivé třídní složení škol třetího stupně je podmínkou pro zlepšení třídního výběru na vysoké školy.

Pozornost zasluhuje i rozvoj škol mateřských. Mají význam pro zaměření výchovy dětí již před zákonnou školní docházkou, ale také pro zapojení matek do zaměstnání. Prozatím však větší rozvoj mateřských škol je vidět ve městech než na vesnicích.

Velký význam zdravotní má zavádění školních jídelen. Pro děti obou zaměstnaných rodičů mají význam dobře fungující školní družiny. Ve sledovaném období došlo k pronikavému rozvoji školních družin i stravování ve školních jídelnách. V roce 1958 se stravovalo ve školních jídelnách již 27,3 % všeho žactva. Bohužel, jak ve školách, tak i v družinách jsou na mnoha místech velké nedostatky ve výběru kvalifikovaných učitelek. V družinách chápou učitelky svou funkci spíš jako funkci dohlížitele, jenž má pomáhat při přípravě úloh a učení žáků, než učitele.

Při rozboru podle jednotlivých okresů můžeme vcelku říci, že venkovské okresy jsou v podstatě co do množství školských zařízení lépe vybaveny než Brno. Zatímco ve venkovských okresech počet obyvatel vcelku stagnuje, ba v některých dochází dokonce ke snižování počtu obyvatel, do Brna a do obcí kolem Brna se soustřeďují stále noví bydlící. Počet obyvatel Brna roste, školská výstavba však zaostává. Skoro ve všech ukazatelích se pohybuje Brno nad celostátním průměrem.

Kromě všeobecně vzdělávacího školství jsou rozvinuty zvláště v Brně odborné školy — průmyslové, hospodářské a pedagogické. Odborné školy přistoupily k specializované výchově odborníků pro potřeby našeho hospodářského i kulturního života.

Konečně v Brně je pět vysokých škol: universita J. E. Purkyně, vysoké učení technické, vysoká škola zemědělská, Janáčkova akademie múzických umění a Pedagogický institut.

Již za buržoazní republiky byl Brněnský kraj, resp. jeho centrum — Brno, jedním z nejvýznamnějších kulturních center ve státě s osobitou hudební, divadelní, literární a výtvarnou tradicí. Květen 1945 a zvláště únor 1948 vytvořily podmínky pro rozvoj kultury v masovém měřítku. Byly vytvořeny předpoklady, aby se na kulturním dění podíleli všichni pracující, nikoli jen úzká vrstva měšťáků.

Střediska kulturně osvětové činnosti se staly osvětové kluby (domy osvěty, osvětové besedy, osvětové jizby), které organizují kulturní, vzdělávací a společenské akce všech druhů. Lidová umělecká tvořivost se rozvíjí v souborech LUT, jichž je v kraji přes 880, a v závodních klubech, jichž je v kraji 58. Mezi kulturně osvětové zařízení patří i park kultury a oddechu v Brně, lidová hvězdárna v Brně na Kraví hoře a zoologická zahrada v Brně-Bystrci na Mniší hoře.

Dalším zařízením kulturně masové práce jsou knihovny. V roce 1952 byla vytvořena jednotná síť knihoven, která spojuje pod společným metodickým vedením knihovny lidové, studijní, odborné, školní i odborářské. Nejmasovější význam mají pochopitelně lidové knihovny a závodní knihovny ROH. V lidových knihovnách je v současné době přes 1,4 miliónu knih. Ročně se půjčuje přes 2,6 mil. knih. (Tabulky 28a, 28b.)

Nejpřednější místo v návštěvnosti i v síle kulturního působení zaujímá bezesporu film. Tuto působnost si podržuje i při značném rozšíření okruhu majitelů televizorů. Vybavenost po stránce zvukové, zdravotní, estetické i po stránce osobního pohodlí se postupně zlepšuje. Vstupné se přitom v průměru udržuje na velmi nízké úrovni. Přitom již od roku 1956 byla odstraněna ztrátovost. Obdobně jako kdysi nebyl rozhlasem vyloučen ze své funkce tisk, nebude tomu tak ani dnes při rozvoji televize s filmem. Spíš lze očekávat opak, ovšem za pronikavého technického zlepšení filmu (barevný film, promítání na širokém plátně apod.).

Stálá kina jsou rozmístěna rovnoměrně po celém kraji. V Brně sice připadá na 1 kino největší počet obyvatel, jde však o kina většinou velká, s velkým počtem sedadel a hrající denně 2—3 představení. (Tabulka 29b.)

Dalším kulturním zařízením velkého ideově výchovného významu jsou divadla. Všechna stálá profesionální divadla v kraji jsou soustředěna v Brně, při čemž oblastní divadlo bratří Mrštíků koná zájezdy pravidelně do všech větších míst kraje. V budoucnosti se počítá s vytvořením stálé scény i ve Znojmě, jež by měla za úkol působit v oblasti jižní Moravy.

Divadla jsou celkem čtyři s celkovým počtem scén šest. Státní divadlo má tři scény (činohru, operu a operetu), divadlo bratří Mrštíků, které působí hlavně mimo Brno, má jednu scénu, loutkové divadlo Radost, jež svým uměleckým významem je známo daleko za hranicemi a jehož působnost je především mezi mládeží, má rovněž jednu scénu, stejně tak mládežnické divadlo Julia Fučíka. (Tabulka 30.)

Ke kinům a divadlům se řadí další kulturní instituce a zařízení. Jsou to zvláště: Státní filharmonie, muzea, rozhlas, rozhlas po drátě a televize.

Vcelku se kulturní život pracujících Brněnského kraje rozvíjí úspěšně. Pro další rozvoj však bude třeba nejen zvýšené kulturně osvětové činnosti, nýbrž i celé řady nových zařízení, jako výstavby nebo adaptace kulturních domů na venkově, přebudování kin na širokoúhlé promítání a jejich lepší vybavení. V Brně pak mimo jiné je nutná výstavba nové opery a koncertního sálu.

Péče zdravotní všech druhů

Až do roku 1948 bylo zdravotnictví — stejně jako na ostatním území státu — organizováno na soukromokapitalistických principech. Státní zdravotní péče měla převážně represivní charakter. Různé zdravotnické funkce plnily veřejnoprávní instituce, např. ČČK, Liga proti tuberkuloze, Svaz péče o mládež a pojišťovny. Teprve po únoru 1948 dochází k jisté přestavbě. V Brně jsou znárodněna čtyři soukromá sanatoria a vytvářejí se ústavy národního zdraví s funkcí poradenskou. Organizační nejednotnost však odstraněna nebyla.

Teprve po roce 1951 dochází k sjednocení zdravotnictví v rukou státu. Zdravotnické ústavy lůžkové i ambulantní se staly zařízeními národních výborů a organizačně se sloučily ve větší celky, v OÚNZ a KÚNZ. Současně byla provedena nová organizace hygienické a protiepidemiologické služby, která znamená počátek důslednějšího preventivního zaměření zdravotní péče.

Další rozvoj a zkvalitnění služeb zdravotnických se děje ve smyslu usnesení strany a vlády o opatřeních k dalšímu rozvoji našeho zdravotnictví (z roku 1952). (Tabulka 31a.)

Při zajišťování a zlepšování léčebné péče preventivní a kurativní bylo za poslední léta dosaženo pozoruhodných výsledků. Vzrostl počet nemocničních lůžek. Převážná část přírůstku byla získána dislokačně organizačními opatřeními a adaptacemi, z menší části také novostavbami, jako je nemocnice ve Vyškově, krajská dětská nemocnice v Brně a nemocnice v Boskovicích. Růst lůžkového fondu byl zaměřen hlavně na lůžka dětská a kojenecká a na lůžka gynekologicko-porodnická. (Tabulka 31b.)

Pronikavější rozvoj lze sledovat u jeslí, tj. u zařízení, která byla za kapitalistické republiky neznámá. Od roku 1949, kdy bylo v kraji 562 míst v jeslích, zvýšil se jejich počet do roku 1958 téměř pětkrát. Přitom je třeba vidět, že počet jeslí v Brněnském kraji je pod průměrem českých krajů. Přitom překvapuje poměrně nedostatečné využití jeslí, když je všeobecně známo, s jakými potížemi dostávají matky, které chtějí nastoupit do zaměstnání, své malé děti do těchto zařízení. Způsobuje to venkov. Na venkově mají matky zájem o jesle jen v létě, v době velkého pracovního vypětí na polích, jinak nikoli.

Na nemocnice se napojuje hustá síť zařízení KÚNZ a OÚNZ, tj. zdravotní střediska, nyní budované polikliniky a dále síť lékáren. (Tabulka 31c.)

Velká péče se věnuje zdraví pracujících přímo v závodech. Do roku 1957 vzrostl počet závodních zdravotních středisek na 97. Jsou dobře vybavena zařízeními i odbornými lékaři. Zvláštní pozornost se věnuje pracujícímu dorostu a pracujícím ženám.

Základní zdravotní péče se poskytuje podle obvodního systému. Počet vyšetření a ošetření v ambulantních zdravotnických zařízeních stále roste. V posledních letech se pohybuje kolem 10 miliónů ročně, což znamená, že každý obyvatel kraje vyhledá průměrně desetkrát do roka lékařskou službu.

Základní nemocniční péče je doplňována léčebnou a ošetřovací péčí v odborných ústavech a v lázeňských ústavech. V kraji jsou to léčebny TBC, psychiatrická léčebna, onkologický ústav s působností přesahující rámec kraje, ozdravovny a jiná lůžková zařízení odlišná od nemocnic.

V Brněnském kraji je jediný lázeňský ústav v Tišnově. Pracujícím je však ve stále větší míře poskytována lázeňská léčba v ústavech umístěných jinde, a to podle druhu onemocnění.

Ve zdravotnických zařízeních vcelku působí stále větší počet lékařů i ostatních odborných zdravotnických pracovníků. Klade se přitom důraz na zvětšování počtu lékařů v léčebně preventivní péči, v ambulantních zařízeních územních i závodních, jakož i v jeslích. Stále se projevuje velký nedostatek lékařů v obvodních zdravotních střediscích, což způsobuje dlouhé čekání pacientů na ošetření. Je nesporné, že přeplňování ambulancí způsobují do jisté míry „permanentní" pacienti z řad důchodců a jejich rodinných příslušníků.

Ke zdravotní péči bezprostřední patří — jak jsme již uvedli — organizačně síť lékáren, v nichž jsou na lékařské předpisy vydávány léky zdarma téměř všemu obyvatelstvu.

K zdravotní péči v širším smyslu patří dále:

— rekreace pracujících, organizovaná ROH;

— tělovýchova a sport. I ta je v podstatě organizována při závodě. Sdružuje v kraji desetitisíce mladých lidí nejrůznějších sportovních odvětví a gymnastiky.

Sportovní a tělovýchovné organizace jsou také hlavními organizátory příprav cvičenců na nejvyšší celostátní vystoupení — spartakiádu.

Vcelku lze hodnotit činnost uvedených institucí velmi kladně pro pěstění a upevňování zdraví mladých lidí, ale také jako zábavu vhodnou pro využití volna, jehož se pracujícím bude v příštích letech dostávat stále víc a více. V dobách jistého mezinárodního napětí slouží sportovní a tělovýchovná činnost k přípravě k obraně vlasti. V Brněnském kraji rozvoj sportovní a tělovýchovné činnosti svým rozsahem i úrovní patří na nejpřednější místo ve státě.

Sociální zabezpečení a sociální péče je upravena jednotně pro celý stát a pro všechny pracující pro případ nemoci, stáří a invalidity. Totéž platí o opatřeních strany a vlády o postupném zvyšování nejnižších důchodů.

Pozornost zasluhují i služby sociální péče určené pro osoby přestárlé, osamocené, popřípadě s tělesnými nebo jinými vadami. Je to především ústavní péče o staré a invalidní osoby. V Brněnském kraji v současné době je 21 sociálních ústavů, v nichž je umístěno přes 2200 osob. Umístěným osobám se poskytuje nejen potřebné zaopatření, ale i péče kulturní, popřípadě příležitost k vhodné pracovní činnosti.

Do budoucna bude nejdůležitějším úkolem na úseku sociální péče rozšiřování počtu lůžek v domovech důchodců, aby bylo lze vyhovět potřebám a požadavkům obyvatelstva.

Pro důchodce, kteří nejsou umístěni v ústavech nebo domovech, budují se klubovny a jídelny. Pro osoby se změněnou pracovní schopností jsou vyhledávána vhodná zaměstnání. Jen v roce 1957 bylo umístěno tímto způsobem v kraji 4481 osob se změněnou pracovní způsobilostí.

B. Skupina služeb, jež jsou zvláštní formou hmotné spotřeby

Tyto služby jsou obstarávány v současné době organizacemi národních podniků i komunálních podniků.

1. Především jde o služby elektráren, plynáren a vodáren pro potřeby obyvatelstva. Spotřeba elektřiny v domácnostech se postupně zvětšuje. Souvisí to mimo jiné s rozvojem rádia, zaváděním ledniček a v poslední době rozvojem televize. Cena elektrické energie je nízká, a proto dnes nikdo „nešetří". Dlužno uvést, že v Brněnském kraji je provedena úplná elektrifikace všech vesnic i nejmenších osad. Další větší spotřebě elektřiny pro vytápění bytů apod. bude možno vyhovět zvýšenou celkovou výrobou, plánovanou v příštích letech.

Obdobně i spotřeba plynu v domácnostech při vaření, topení apod. se stále zvětšuje. Tu je zatím uspokojování obyvatelstva dodávkou plynu omezeno jen na část kraje, především na město Brno. Rozvojem zavádění plynu v kraji se bude spotřeba plynu dále a pronikavě zvětšovat.

Spotřeba v mil. Kčs

Ukazatel	1954	1955	1956	1957	1958
— elektřina	64,6	70,1	73,7	75,7	79,3
— plyn	15,5	23,7	18,4	19,3	19,9
— voda	10,6	11,2	11,7	12,6	10,5

Podle pramenů PK rady KNV Brno.

Stejně tak u dodávky vody do domácností je další rozvoj závislý na investicích včelku nákladných, ale také na vhodných a vydatných pramenech, jimiž mají býti zásobeny venkovské okresy nebo jejich části. Zatím největším a vodou nejlépe zásobeným odběratelem je město Brno a jeho obyvatelé.

Poněvadž v poslední době nedochází k cenovým změnám ve službách poskytovaných elektrárnami, plynárnou a vodárnami, ukazuje přehled v hodnotovém vyjádření celkem věrně růst spotřeby.

2. Další řadou této skupiny jsou služby poskytované dopravními zařízeními a spoji.

V dopravě jde o služby železnic (osobní a nákladní), o služby poskytované ČSAD (osobní a nákladní doprava) a o služby ČSA (letecká doprava). Je včelku známo, že na tyto služby se kladou rok od roku větší požadavky. Pozvolný rozvoj služeb dopravních zařízení je vidět z přehledu, vyjádřeného v hodnotě služeb.

V mil. Kč

Doprava	1954	1955	1956	1957	1958
— železniční osobní	117,0	126,4	129,7	129,7	131,8
nákladní	2,3	1,6	5,2	9,2	10,8
— silniční osobní	71,0	84,0	86,4	92,8	97,4
nákladní	4,1	3,8	7,5	3,5	14,4
— letecká	1,0	1,1	1,8	2,3	3,0
Celkem	195,4	216,9	230,6	237,5	257,1

Podle pramenů PK rady KNV Brno.

Pro obyvatelstvo má ve velkých městech pro svůj každodenní charakter velký význam místní, hlavně pak městská doprava. Nejvíc je rozšířena v Brně. Některé druhy místní dopravy, kupř. autodrožky, mají význam v celém kraji. I zde lze sledovat pozvolný vzestup.

Druh	1954	1955	1956	1957	1958
Tramvaje	.	58,2	59,4	61,5	61,1
Trolejbusy	.	5,1	5,4	5,8	6,1
Městské autobusy	.	4,7	4,7	4,5	5,2
Autodrožky	.	2,4	1,7	1,8	2,6
Městská nákladní doprava	.	0,4	0,2	0,3	0,8
Ostatní městská doprava	.	1,1	2,3	2,3	2,3
Celkem	66,6	71,9	73,7	76,2	78,1

Podle pramenů PK rady KNV Brno.

Do služeb spojů se počítá zpravidla nejen činnost spojená s doručováním zpráv, telefon a telegraf, nýbrž i rozhlas, televize a rozhlas po drátě. Poslední druhy služeb jsme zařadili a rozvedli ve skupině služeb kulturních, kde jsme

hovořili o jejich rozvoji i významu. Pro porovnání se všemi druhy služeb spojů si uvedeme i jejich rozvoj v hodnotovém vyjádření.

V mil. Kčs

Druh	1954	1955	1956	1957	1958
Ceniny a vzorce	10,6	10,6	25,4	30,3	31,2
Telefon	9,2	8,8	9,3	10,6	11,3
Telegraf	0,8	0,8	1,8	1,6	1,8
Rozhlas	12,6	13,4	13,1	13,2	13,5
Televize	0,0	0,0	0,0	0,3	1,5
Rozhlas po drátě	0,0	0,0	0 3	0,8	0,9
Celkem	33,2	33,6	49,9	56,8	60,2

Podle pramenů PK rady KNV Brno.

3. Zvláštním druhem služeb této skupiny jsou služby poskytované a organizované n. p. Turista a Čedok. Jde o cestovní ruch vnitrozemský i zahraniční. Zatímco vnitrozemský cestovní ruch se rozvíjí ve všech variacích, překáží zatím plnějšímu rozvoji zahraničního cestovního ruchu jistá opatření nezbytná s ohledem na danou mezinárodní situaci. Nicméně se zeměmi tábora socialismu se v posledních letech rozvíjí cestování ve značnějším měřítku. Pracující Brněnského kraje se na tomto ruchu podílejí význačnou měrou.

Vcelku lze říci o všech službách této skupiny v Brněnském kraji totéž, co jsme řekli při jejich rozboru v celostátním měřítku. Jde o služby poskytované velmi levně. Na některé z nich, např. na osobní dopravu železniční, se stále doplácí. Jinak pracují ostatní služby tak, aby jejich provoz byl plně hrazen těmi, kteří jich užívají. Jsou to tedy téměř výlučně, příp. úplně služby placené obyvatelstvem, avšak zpravidla nebo v drtivé většině s dokonalým vedením, a tudíž i levným provozem.

C. Skupina služeb komunálních

Především nutno zdůraznit, že jde o pestrou řadu služeb obyvatelstvu, které byly dříve vykonávány soukromými malopodnikateli — řemeslníky — a jen v některých případech kapitalistickými podnikateli. Přeměna soukromého podnikání v socialistické se uskutečňovala teprve po únoru 1948. Přitom často osoby činné na tomto úseku byly začleňovány do socialistické velkovýroby, poněvadž jejich odborné kvalifikace bylo třeba v rozšiřujícím se socialistickém průmyslu. Docházelo k tomu, že některé druhy služeb v prvních letech přeměny soukromého sektoru malovýroby nebo řemeslných služeb v socialistický sektor nebyly jím zajišťovány vůbec, nebo v potřebném rozsahu, kvalitě a ceně.

Soustředěná péče strany a vlády o všestranný rozvoj životní úrovně pracujících znamená řešení i tohoto problému. V Brněnském kraji celkem rozvoj placených služeb obyvatelstvu této skupiny se rozvíjí ve větším měřítku a je také sledován teprve v letech 1956 a v letech dalších. Některé druhy služeb, kupř. holičství, kadeřnictví, prádelny a čistírny, pracovaly a rozvíjely se ihned po

roce 1948 na socialistickém základě, a pokud měly nebo ještě mají potíže, pak je to spíše v důsledku nedostatku kapacity a nové techniky (prádelny a čistírny), než v důsledku nedostatku odborných pracovníků.

1. Stavební a bytová údržba patří i v Brněnském kraji mezi ty druhy služeb, které mají největší nedostatky a na něž jsou nejčastější stížnosti. V prvních letech po únoru 1948 byly pro obyvatelstvo téměř nedostupné. Podniky zabývající se těmito službami soustřeďovaly svou pozornost raději na výrobu. Přijímaly úkoly výstavby domů a vlastní činnost, údržbu bytového fondu, opomíjely. Teprve v posledních letech došlo k rozhodnému obratu. Proto také statistické údaje zachycují podrobně situaci a vývoj až za poslední léta.

Rozsah a rozvoj oprav a údržby pro obyvatelstvo v Brněnském kraji, prováděných stavebními podniky v období od roku 1956, kdy bylo zavedeno sledování výsledků v tomto směru, je vidět z této tabulky:

Ukazatel	Měrná jednotka	1956	1957	1958	Plán 1959	
					původní metodika	nová metodika*)
Objem služeb míst. průmyslu	1000 Kčs	280 068	290 303	343 481	344 090	300 254
Tržby od obyv.	1000 Kčs	15 003	20 915	32 704	38 846	34 923
Podíl tržeb od obyv. z celkových výkonů	%	5,35	7,20	9,52	11,30	11,60
Tržby od obyv. na 1 obyvatele	Kčs	15,08	20,87	33,37	38,17	34,32
Index růstu tržeb na 1 obyvatele	%	100,00	138,30	221,20	250,10	227,50

Pramen: Odbor MH KNV Brno.

*) V důsledku nových velkoobchodních cen.

Z přehledu je patrný značný vzestup tržeb od obyvatelstva, a to jak v absolutních číslech, tak i v hodnotě poskytnutých služeb na 1 obyvatele kraje. Podstatně se také zlepšil podíl tržeb od obyvatelstva v poměru k celému objemu výkonu. Je však dosud stále nízký, což nasvědčuje o tom, že tyto služby pro obyvatelstvo dosud nejsou rozvinuty v žádoucím rozsahu. Přesto však ve srovnání s celostátním rozvojem vykazuje Brněnský kraj zvýšení objemu tržeb od obyvatelstva v roce 1958 proti roku 1957 o 59,8 %, zatímco celostátní růst činí 40,4 %. Dosažená tržba na 1 obyvatele kraje činila v roce 1958 Kčs 33,37, zatímco celostátní průměr byl Kčs 28,50. (Tabulka 32a.)

Stavební a bytová údržba je v Brněnském kraji organizována po okresech v tzv. okresních stavebních podnicích. Jejich výkony rok od roku rostou. Výjimku činí bytová údržba v Brně, protože se musí zaměřovat skutečně na údržbu domovního fondu, zatímco v minulosti raději prováděla samostatné stavby a údržbu záměrně zanedbávala. Působí zde však i jiný činitel, neboť údržba domovního majetku v soukromých rukou se neprovádí tak, jak by to skutečný stav budov potřeboval. Kromě toho tato údržba trpí nedostatkem pracovních sil, takže nemůže přijímat všechny zakázky, které skutečně přicházejí. V roce 1958 byl plán tržeb od obyvatelstva v komunálním stavebnictví splněn na 104,2 %,

tzn., že původně stanovený plán byl překročen o 1 327 000 Kčs. Je třeba dodat, že to bylo poprvé, kdy plán tržeb od obyvatelstva byl v tomto odvětví splněn a překročen. Např. v roce 1957 byl plán tržeb od obyvatelstva v komunálním stavebnictví splněn pouze na 73,4 %, takže vzniklo manko ve srovnání s plánem téměř 8 mil. Kčs.

Splnění plánu tržeb od obyvatelstva, vyjádřené procentem plnění, však nevyjadřuje dostatečně rozsah služeb, které jsou jednotlivými stavebními podniky obyvatelstvu poskytovány. Spolehlivějším ukazatelem je hodnota služeb připadajících na 1 obyvatele okresu. Podle tohoto propočtu je nejlepší okres Vyškov, kde na 1 obyvatele připadlo v roce 1958 služeb v hodnotě 56,90 Kčs, při celokrajském průměru 33,37 Kčs na 1 obyvatele. Lepších výsledků než celokrajský průměr dosáhly dále okresy Moravský Krumlov (59,70 Kčs), Hustopeče (53,30 Kčs), Slavkov (42,60 Kčs), Boskovice (37,70 Kčs), Velká Bíteš (36,20 Kčs), Rosice (34,70 Kčs) a Mikulov (33,50 Kčs). Nejnižší výsledky byly v okresech Židlochovice (23,00 Kčs), Brno-venkov (23,80 Kčs), Svitavy (24,30 Kčs), Bystřice n. P. (24,60 Kčs), Znojmo (23,50 Kčs), Tišnov (27,30 Kčs), Blansko (27,70 Kčs) a Moravská Třebová (27,90 Kčs).

Rozsah poskytovaných služeb je tedy v jednotlivých okresech značně rozdílný. Rozsah prací pro obyvatelstvo je podmíněn také tím, jaká část kapacity stavebních podniků je vyhrazena pracím pro obyvatelstvo. Celokrajský průměr činí pouze 9,52 % z celkové kapacity podniků. V nejlepším okrese Vyškov činí 18,2 %, v nejslabším okrese Svitavy jen 6 % z kapacity podniků. Ostatní okresy kraje se pohybují mezi tím.

V celokrajském měřítku dosahuje hospodaření komunálních podniků velké rentability. V roce 1958 činila rentabilita 25,4 %. Přitom některé okresní stavební podniky mají rentabilitu daleko vyšší, jako kupř. OSP Břeclav 38,8 %, Brno-město 35,9 %, Moravská Třebová 38,1 % atd. Tento zjev nelze však hodnotit jako jednoznačně kladný. Kromě jisté nehospodárnosti, která v komunálních stavebních podnicích stále ještě existuje, působí příliš vysoká rentabilita jako další brzda rozvoje stavebních údržbářských prací. (Tabulka 32b.)

Jedním z největších uživatelů služeb stavební a bytové údržby jsou domovní správy. Obhospodařují, zvláště v Brně, značný domovní a bytový majetek. (Tabulka 32c.) Z domovního majetku spravovaného v Brněnském kraji domovními správami je více než polovina (54,3 %) v městě Brně. Přitom jde v Brně většinou o větší obytné budovy, zatímco ve venkovských městech jde o budovy menší. Proto je procento bytů nacházejících se přímo v Brně ještě větší. Třicet osm brněnských domovních správ spravuje 76,9 % z krajského počtu bytů, které jsou pod domovními správami. Obdobně je tomu s rozlohou bytů. Pro brněnské domovní správy se tyto skutečnosti odrážejí příznivě jednak v příjmech (přes 80 % příjmů z domovního majetku v kraji připadá na Brno), jednak v nákladech. Náklady na údržbu domovního majetku v Brně jsou nižší než v okresních městech. Index nákladů na údržbu domovního majetku v Brně činí 230 %, zatímco celokrajský průměr činí 241 %. Kromě rozlohy bytů a velikosti domů působí příznivě na výši nákladů spojených s údržbou skutečnost, zda jde o domy staré nebo domy postavené v poslední době. To lze sledovat velmi zřetelně u domovní správy Blansko, kde index nákladů je nejnižší v kraji; činí pouze 188 %. Tam jde totiž o domovní majetek postavený v posledních letech, a proto jeho údržba si vyžaduje daleko menších nákladů než u domů starších. (Tabulka 32d.)

Rozborem činnosti placených komunálních stavebních služeb zjišťují se tyto nejzávažnější nedostatky:

a) v nedostatečném rozsahu je zajišťována stavební údržba (práce zednické, fasádnické, dílčí tesařské, pokrývačské a klempířské), dále jsou nedostatečně zajišťovány projekční práce a dokumentace u staveb nových domků, jakož i u přestaveb a přístaveb domků.

Dále se projevuje ve stavebních podnicích i nedostatečná kapacita na úseku topení. Nedostatečný rozsah uvedených prací se projevuje v celém kraji.

U některých dalších činností dochází pravidelně během roku k potížím, neboť požadavky obyvatelstva není možno v přijatelných termínech splnit, což pak budí dojem nedostatečné kapacity a nedostatečného rozsahu jisté činnosti. Kupř. malíři a natěrači v létě nestačí splnit poptávku, přičemž v zimních měsících nemají dostatek pracovní příležitosti. Ani za cenu snížení sazeb v zimě nebylo možno dosáhnout zvýšení poptávky ze strany obyvatelstva v mimosezónní době.

b) V některých druzích činnosti je nedostatečný počet odborně kvalifikovaných pracovníků. Jsou to zejména činnosti fasádnické a instalatérské všeho druhu. Zintenzivněním náboru dorostu jsou postupně vytvářeny podmínky pro zlepšování.

c) Další nedostatky vyvěrají z nesprávného rozmístění jednotlivých provozoven. V okresech jsou prakticky všechna řemesla soustředěna do sídla podniku, takže dochází k zdlouhavé přepravě materiálu, nářadí, pomůcek i pracovníků z okresního města do okrajových míst. Dochází ke ztrátovým časům, ke snížení operativnosti a k velkému prodlužování cesty spotřebitelů k podniku a opačně. V městě Brně již došlo od 1. 10. 1958 k organizační nápravě v tom směru, že v každém obvodě nebo čtvrti byly dobudovány nebo odborně posíleny provozovny stavební a bytové údržby, aby mohly pod vedením základní provozovny komplexně zajistit všechny požadavky obyvatelstva.

d) Nepříjemně působí velké lhůty, jejich nedodržování, nesprávná fakturace a často i nekvalitně vykonaná práce. Nedostatků v tomto směru je stále ještě mnoho a zlepšení se dostavuje velmi pomalu. Hlavní příčinou je slabá a nedostatečná organizace řízení podniku a nedostatečná odborná ekonomická úroveň hospodářských pracovníků z vedení podniků. Slabá a nedostatečná organizace způsobuje nepřehlednost v evidenci zakázek, špatnou spolupráci a skloubenost jednotlivých oddělení.

e) Stále se projevuje nedostatek některých druhů materiálu a součástek. Největší nedostatky materiálu se projevují u elektromateriálu, u instalačního materiálu, u zdravotní keramiky, ale také u skla, řeziva a obkládaček.

Uvedené největší nedostatky v zajišťování služeb obyvatelstvu okresními stavebními podniky jsou a jistou dobu ještě budou příčinou nedostatečného uspokojování poptávky. Řešení a odstranění nedostatků s výjimkou zásobování je plně v pravomoci vedoucích národních výborů, jejich rad a příslušných výkonných orgánů.

Celostátně však bude třeba řešit závažné nedostatky v dosavadní soustavě plánování a financování komunálních podniků. Jde zejména:

a) o zavedení správného způsobu hodnocení produktivity práce, a tím i hodnocení a stanovení celkových výkonů pro stavební podniky s vyloučením materiálové složky tak, aby pro tyto účely byl rozhodující podíl skutečně vložené živé práce;

b) o stanovení správného a přiměřeného procenta zisku, aby výše zisku a stanovená rentabilita nebyla příčinou zanedbávání údržby pro obyvatelstvo ze strany podniků, což se při dnešní průměrné asi 30% rentabilitě projevuje;

c) o zavedení celostátních závazných ceníků prováděných oprav s jednotnou a celkovou sazbou za provedení prací;

d) o konečné vytyčení zásobovacích cest materiálu s odstraněním zbytečných mezičlánků.

2. Skupina placených služeb obyvatelstvu v užším smyslu nebo také vlastní komunální služby jsou poskytovány obyvatelstvu komunálními podniky. Vedle toho celou řadu služeb poskytují výrobní družstva. O těch se zmíníme zvlášť.

V současné době poskytují podniky komunálních služeb již služby pracujícím ve 102 druzích nejrůznějších činností. Organizační síť je rozložena po celém kraji, ve všech okresech, městech, popřípadě obcích. Celkový rozsah komunálních služeb má stále vzestupnou tendenci. Prudší trent zaznamenávají tržby od obyvatelstva, a v důsledku toho i tržby na 1 obyvatele kraje teprve v posledních letech. (Tabulka 33a.)

V celkovém celostátním objemu je Brněnský kraj v objemu poskytovaných placených služeb obyvatelstvu na druhém místě hned za ÚNV Praha. V podílu tržeb na 1 obyvatele je Brněnský kraj vysoko nad celostátním průměrem. Celostátní průměr činil v roce 1958 111 Kčs, krajský průměr činil 166,40 Kčs. I v poměru tržeb od obyvatelstva z celkových tržeb zaujímá 71,1 % první místo; kupř. u ÚNV Praha činí výše tržeb z celkových tržeb 66,6 %, u KNV Karlovy Vary 60,5 %. Rostou tržby, tedy i služby vcelku i služby poskytované obyvatelstvu. Jenomže rozvoj služeb obyvatelstvu se opožďuje ve srovnání s celkovým růstem služeb. V roce 1956 činil procentuální podíl služeb obyvatelstvu z celkového objemu 72 %, v dalších letech se zmenšil. Tento vývoj nelze hodnotit příznivě, i když tržba na 1 obyvatele vzrůstá a dosahuje v poměru k jiným krajům relativně nejlepšího výsledku.

Služby obyvatelstvu jsou organizovány po celém kraji, ne však všechny a stejně intenzívně. Některé druhy zvlášť náročných služeb jsou zajišťovány jen v některých místech nebo jen v Brně pro celý kraj. Největší zastoupení kromě Brna je v okresech Znojmo, Moravská Třebová, Tišnov, Boskovice a Vyškov. V Brně se začínají rozšiřovat půjčovny předmětů domácí potřeby, např. vysavačů, leštičů parket, gramorádií, šicích strojů aj. Jde převážně o předměty, které se potřebují v domácnosti velmi zřídka a zakoupením by zůstaly nevyužity. Poptávka po těchto službách se velmi rozvíjí. (Tabulka 33b.)

a) Praní, čištění, žehlení a barvení. Nejčastěji vyhledávanými a pro ulehčení práce žen v domácnosti nejžádanějšími jsou služby prádelen a čistíren. Patří k nejrozsáhlejšímu oboru co do objemu. (Tabulka 33c.) Celostátně jsou na druhém místě. Absolutní růst vypraného prádla činí v Brněnském kraji v námi sledovaném období 244,4 %, u čištění 168,9 %. Procentuální podíl vypraného prádla pro obyvatelstvo z celkového výkonu se ustavičně zvyšuje a blíží se jedné polovině. U čištění je poměr pochopitelně příznivější. Je však žádoucí, a lze to také očekávat, aby obyvatelstvo služeb prádelen používalo v nejvyšší míře. Dosáhne se tím úspory namáhavé práce žen v domácnosti, ale také úspory finanční, poněvadž služby prádelen jsou velmi levné. Tržby sotva kryjí náklady při celkem úsporném provozu. Služba prádelen se zdokonaluje tím, že je přijímáno prádlo na krátkou dodací lhůtu (praní a čištění expres) za zvýšený příplatek; totéž zavádějí i čistírny. Velký nával a zájem o tyto služby způsobuje mimo jiné i nedostatky v jakosti výkonu. Zlepšení a další rozvoj je podmíněn výstavbou moderních prádelen a čistíren.

b) Oprava a údržba spotřebních statků dlouhodobé osobní spotřeby. Jde o statky průmyslové výroby. Zvyšováním kupní síly obyvatelstva dochází ve

velkém měřítku k nákupu spotřebních statků náročného spotřebitele, jakými jsou motorová vozidla, různé stroje pro domácnost a technické vynálezy kulturního rozvoje. Jejich údržba si vyžaduje velké množství vysoce kvalifikovaných pracovníků údržby a účelné organizace sítě opraven. Činnost opravářská a údržbářská je provozována v tzv. místním průmyslu, jenž uskutečňuje rovněž výrobu místního významu (tato činnost je realizována také výrobními družstvy, jak o tom budeme hovořit později). Objemem převyšuje výroba činnost údržbářskou. (Tabulka 33d.)

V hrubé výrobě se v roce 1957 proti roku 1953 výroba zvýšila o 55,6 %, v práci opravářské a údržbářské však došlo k celkovému zvýšení pouze o 22,3 %. V činnosti opravářské a údržbářské pro obyvatelstvo došlo dokonce ke snížení v uvedené době o 6 %, přitom v roce 1958 se hodnota činnosti v porovnání s rokem 1957 poněkud zvýšila.

Tento vývoj není příznivý. Příčiny nepříznivého vývoje lze spatřovat v tomto:

a) Podniky se snaží dosáhnout plnění plánu rozšiřováním činnosti průmyslové — výrobní pro tržní i mimotržní fondy a pro organizace socialistického sektoru. Ukazuje to zvýšení hrubé výroby o 55,6 %, ale zvýšení údržbářské činnosti jen o 22,3 %. Práce pro obyvatelstvo má dokonce sestupnou tendenci.

b) Činnost opravářská je nekvalitní, lhůty oprav neuvěřitelně dlouhé. Pro obyvatelstvo jsou tyto nedostatky nepřijatelné a hledá si řešení ve svépomoci nebo u soukromých, popřípadě pokoutních osob. Veřejné instituce jsou pro podniky místního průmyslu méně odolné a zaplatí zpravidla vše a za všechno.

c) Stále není překonána praxe započítávání výkonů, které nebyly provedeny, zvláště při opravách rádiopřijímačů, motorových vozidel, hodinek apod.

d) Těmto nedostatkům, jež tkví v „morálním profilu" orgánů i. pracovníků místního průmyslu, napomáhá někdy i zbytečná „monopolizace" opravářské činnosti. Drobné opravy, které by si mohl provést běžně každý občan sám, není možno provést jinak než prostřednictvím opraven místního průmyslu, poněvadž příslušné náhradní součástky nelze dostat v obchodě. Jiný nešvar spočívá v tom, že některé opravny se dívají na obyvatele žádající služby jako na „soukromníky" a nechávají je někdy čekat celá léta, poněvadž prý socialistický zákazník má absolutní přednost. Zapomíná se, že jde o údržbu předmětů, které jsou součástí národního bohatství. Tato nesprávnost se nejčastěji projevuje u stavební a bytové údržby.

e) Kromě toho stále existují nedostatky mimo podniky místního hospodářství. Kupř. lhůty oprav velmi prodlužuje nedostatek opravářského materiálu i náhradních dílů.

f) Někdy není pro řádné uspokojení požadavků oprav zajištění dostatečným počtem kvalifikovaných pracovníků, i když podniky místního hospodářství správně předpokládají rozvoj jistých služeb a chtěly by je zajistit.

g) Na plynulé a odborné zajišťování opravářských prací pro obyvatelstvo má vliv i rozmístění opraven mezi okresními městy a ostatními obcemi okresů. Rozmístění opraven není rovnoměrné. V důsledku toho venkovské obce nejsou někdy dotovány ani těmi pro venkov nejpotřebnějšími opravnami buď vůbec, nebo ne v požadovaném rozsahu.

Daleko lepších výsledků než v opravách a údržbě je dosahováno v tzv. zakázkové službě. Objem zakázkové výroby se v letech 1953—1958 více než zdvojnásobil. I celostátně jsou tyto výsledky význačné. Brněnský kraj však zaujímá v objemu zakázkové výroby místo hned za ÚNV Praha. Těžiště těchto

služeb je v oboru dřevozpracujícím a textilním. O výrobky těchto oborů (nábytek a šatstvo) je u obyvatelstva největší zájem.

Pro další rozvoj a zlepšení služeb místního průmyslu je třeba zvláště těchto opatření:

a) zajistit plánovité, plynulé a proporcionální zásobování podniků místního hospodářství materiálem — náhradními součástkami. Přitom v této souvislosti bude nutné — pokud se tak již nestalo — vyřešit uspokojivě zásobování náhradním materiálem pro maloobchod i podniky místního hospodářství.

b) I v opravářské a hlavně údržbářské činnosti je třeba přistoupit postupně k provádění preventivních zásahů a oprav spotřebních předmětů. Při rozšiřování zakázkové práce nutno přistoupit k dokonalému využívání místních zdrojů — osob hlásících se o práci i materiálu — a zařizovat další menší podniky na výrobu předmětů velmi žádaných nebo užitečných, jejichž výroba není národními podniky zajištěna buď vůbec, nebo ne v dostatečném a žádaném sortimentu. V té souvislosti je třeba v daleko větší míře využít „lidového umění" venkovského obyvatelstva. (Tabulky 33e, 33f.)

*

Placené služby v kraji vykonávají také výrobní družstva. Svou činnost zaměřují jak na opravářskou činnost, tak i na činnost zakázkovou. Výrobní družstva jsou dislokována po celém kraji. Svými výkony vcelku se podílejí podstatnou částí vedle komunálních podniků na službách obyvatelstvu. Kupř. v roce 1958 přesáhly tržby z realizace vyrobeného zboží u všech výrobních družstev v kraji přes půl miliardy Kčs. Přitom rentabilita v průměru je poněkud nižší než u komunálních podniků, přesto však v roce 1958 dosáhla 13,88 %.

Svými výkony podílejí se výrobní družstva výrazně i na službách obyvatelstvu. To vyvěrá z přehledu za poslední tři léta:

V 1000 Kčs

Ukazatel	1956	1957	1958
Práce průmyslové povahy celkem	30 415,9	31 621,4	38 341,0
z toho:			
opravy a držba pro obyvatelstvo	14 720,6	12 594,5	12 447,9
Zákazková výroba pro obyvatel.	30 671,2	38 114,7	41 396,4

Podle SÚS KS Brno.

Ve výrobních družstvech se v podstatě vyskytují obdobné potíže jako u místního průmyslu nebo komunálních podniků. Jsou však ve své činnosti daleko pružnější. Dovedou často lépe a rychleji splnit požadavky obyvatelstva než podniky místního průmyslu. V oborech, kde vykonávají stejné práce a služby jako komunální podniky, vytvářejí zdravou soutěživost.

*

Dříve než přikročíme k závěrečnému shrnutí, připojíme ještě několik poznámek k rentabilitě komunálních služeb a k jejich růstu v hodnotovém vyjádření.

Při rozvoji placených služeb obyvatelstvu má velký význam i otázka cenová.

Z hlediska obyvatelstva jde o levnost těchto služeb, z hlediska provozoven půjde o rentabilitu. V socialistické společnosti lze obě tyto stránky vhodně zladit.

V podstatě lze o rentabilitě placených služeb obyvatelstvu v Brněnském kraji říci to, co bylo řečeno při rozboru celostátním. Jsou však jisté odchylky, které při zjištění všech příčin mohou vést k vzájemnému zlepšení. (Tabulky 34a, 34b, 34c.)

V hodnotovém vyjádření vykazují placené služby stále vzestup. Vcelku od roku 1953 do roku 1958 vzrostly téměř na 180 %. Rostou však nestejně rychle. To má vliv i na změnu struktury výdajů na jednotlivé druhy služeb. (Tabulky 35a, 35b.)

Procento výdajů za služby se přesouvá na osobní služby, na kulturu a na „ostatní" služby. U komunálních služeb a dopravy a u nákladů na rekreaci, léčebnou péči a dětská zařízení je zaznamenáván ve skladbě výdajů jistý procentuální pokles, i když pozvolný. Absolutně však se rozšiřují i tyto služby. To plyne velmi výrazně z rozpočtu výdajů na služby na 1 obyvatele v kraji. (Tabulka 35c.)

Vyniká velký podíl výdajů na dopravu a služby spojů, jakož i na osobní služby a komunální služby včetně nájemného. Ostatní druhy služeb zatěžují rozpočet obyvatelstva celkem bezvýznamně. Je to způsobeno mimo jiné i tím, že některé z těchto služeb jsou poskytovány velmi levně nebo zdarma, např. léčebná péče, rekreace, zařízení pro děti apod.

Konečně stojí za zmínku vývoj jednotlivých druhů osobních služeb (komunálních služeb v užším smyslu). V celokrajském měřítku jsou výdaje za osobní služby hned za výdaji za dopravu a spoje. (Tabulka 35d.) Vyniká neobyčejný rozvoj služeb prádelen a čistíren, holičů a kadeřníků a v poslední době i rozvoj osobních služeb organizovaných pomocí národních výborů ve venkovských místech.

Na základě všech těchto rozborů můžeme učinit tyto závěry:

1. Školství všech druhů se úspěšně rozvíjí. Pro správný průběh revoluční přestavby, kterou právě provádíme, je třeba dalších kádrů a investic na výstavbu nových školních budov, především ve velkých průmyslových centrech, kde stále roste počet obyvatel nejen přirozenou výměnou, nýbrž také imigrací. Do jisté míry budou získány v některých městech budovy pro školní účely při nové organizaci územní správy. Bez další výstavby se však neodstraní dvousměnnost, ani se neuspokojí zvýšené požadavky na učebny v souvislosti se zakládáním devítiletek a dvanáctiletek. Jde tu především o hmotné vybavení doplněné o učební pomůcky odpovídající nejmodernější technice a vědě. Kromě tohoto úkolu je třeba usilovat o lepší výsledky ve výuce a o upevnění jednotného výchovného působení školy, rodiny a veřejnosti při výchově mládeže. Ani proces zkvalitnění sboru učitelů a jejich práce není ukončen.

2. V oblasti kulturně osvětové lze zaznamenat velkou a rozsáhlou činnost. Kulturní rozvoj probíhá nejen ve městech a průmyslových oblastech, ale i v zemědělských okresech. Postupně se budují kulturní domy i v nejmenších obcích. Pro další rozvoj kulturního dění v kraji bude třeba dobudovat síť základních kulturních zařízení (kulturní dům s knihovnou a kinem, příp. divadelním sálem) a získat pro kulturně osvětovou činnost velké množství dalších dobrovolných pracovníků. Dále bude nutné se zaměřit na rozšíření sítě kin na širokoúhlé promítání a přímo v Brně vybudovat nové divadlo, koncertní sál a televizní studio.

3. Rovněž v péči o zdraví pracujících a všeho obyvatelstva je v kraji dosahováno význačných výsledků. V dalším vývoji bude třeba doplnit, a tak rovnoměrně rozmístit nemocniční síť, dále zaměřit úsilí na zkvalitňování zdravotní péče, a to především v ambulantních zařízeních. V preventivní péči, která bude stále roz-

sáhlejší, bude třeba zintenzivnit boj proti hromadným chorobám, jakož i proti tuberkulóze, zhoubným nádorům a úrazovosti, zvláště v závodech. Aby byl dalším ženám z domácností umožněn nástup do práce, bude nutné zkvalitnit péči o děti jak výstavbou dalších jeslí, tak zvýšenou zdravotní péčí ve školkách i ve všeobecně vzdělávacích školách.

4. Na úseku sociální péče, která má velmi pěkné výsledky, je třeba postupně rozšiřovat lůžkový fond v domovech důchodců, aby bylo možno umisťovat více starých lidí v těchto zařízeních.

5. Na úseku služeb obstarávajících domácnostem elektřinu, plyn a vodu, lze konstatovat uspokojivý stav pokud jde o ceny služeb. Kompletní elektrifikace kraje vyžaduje v dalším vývoji zvýšenou dodávku elektrické energie domácnostem. Jak u dodávek plynu, tak i vody půjde především o realizaci plánu výstavby investičních zařízeni (vodovodů, plynovodů) postupně do celého kraje.

6. Na úseku oprav, údržby a zakázkové služby pro obyvatelstvo nedosáhly podniky místního průmyslu takových úspěchů jako ve výrobní činnosti. Ačkoli objem prací průmyslové povahy rok od roku podstatně vzrůstá, objem oprav pro obyvatelstvo vázne. Příčiny spočívají v tom, že podniky raději sahaly k výrobě, kde dosahovaly vysoké rentability, a tak zanedbávaly zakázky na opravy a údržbu, a ty pak prováděly nejakostně, s dlouhými čekacími lhůtami a za vysoké ceny. Složky ONV nevěnovaly dostatečnou pozornost, aby hlavní zaměření komunálních podniků bylo soustředěno na opravářské služby obyvatelstvu. Teprve v roce 1958 dochází k částečnému zlepšení a vytvářejí se i investiční předpoklady pro rozvoj služeb poskytovaných podniky místního hospodářství obyvatelstvu za úplatu. K tomu již od roku 1957 je do jisté míry objem oprav i údržby doplňován údržbářskými a opravářskými provozovnami MNV, které při dobré organizaci a výběrem kvalitních kádrů mohou být velkým přínosem uspokojování hlavně venkovského obyvatelstva. V plánu práce však nelze setrvávat na některých fiktivních předpokladech, jimiž by rozvoj těchto služeb byl zabrzděn hned v zárodku.

7. Obdobně je tomu na speciálním úseku Stavební a bytové údržby. I tam je dosahováno velké rentability nikoli však hospodárností, nýbrž vysokými cenami, přičemž jsou počítávány výkony fiktivní a připočítávány přirážky, které nejsou vůbec odůvodnitelné. Proto tyto služby dlouho soustřeďovaly hlavní pozornost na výrobu a na zakázky od socialistického sektoru. Zakázky obyvatel byly odkládány jako „soukromé". Prudký rozvoj těchto služeb je v zájmu údržby značného domovního majetku, jenž dlouhá léta chátral. Jakost práce a únosné ceny jsou předpokladem pro rozvoj těchto služeb.

8. Na úseku komunálních služeb obstarávajících osobní služby je zajišťováno uspokojování potřeb i přání obyvatel řadou specializovaných a univerzálních provozoven dislokovaných po celém kraji. Jejich práce pro obyvatelstvo má vzestupnou tendenci, přičemž mnohé služby jsou poskytovány levněji, než tomu bylo před válkou (prádelny, čistírny, holičství a kadeřnictví). Hlavní brzdou úspěšnějšího rozvoje celé řady těchto služeb je nedostatečné vybavení dosavadních provozoven a nedostatečný rozvoj výstavby provozoven nových, vybavených nejmodernější technikou. Zvláště u prádelen a čistíren dochází, především v Brně, k přetížení provozu, což s sebou přináší dva nedostatky: dlouhé čekací lhůty a často i špatnou jakost služeb.

Takto v souhrnu lze hodnotit stav i vývoj placených i neplacených služeb a jejich vliv na růst životní úrovně pracujících. Z tohoto rozboru a hodnocení vyplývají hlavní zaměření dalšího jejich rozvoje.